

КІРУЮЧАЯ СІЛА САЦЫЯЛІСТЫЧНАГА БУДАЎНІЦТВА

У бягучым годзе наша грамадства адзначае дзве гадавіны, якія адыгралі ращающую ролю ў гісторыі нашай краіны.

16 снежня 1918 года ў Варшаве адбыўся аб'яднаўчы з'езд рэвалюцыйна-пралетарскіх партый Сацыял-дэмакратыі Карабеўства Польскага і Літвы (СДКПіЛ) і Польскай сацыялістычнай партыі (лявіцы) (ППС-Ляўіцы) і ў выніку паўсталі Камуністычная партыя польскіх рабочых, якая пазней прыняла назуву Камуністычная партыя Польшчы (КПП). У міжваенны перыяд была яна вядучым арганізатаром і кіраўніком змагання працоўных Польшчы за сацыяльнае вызваленне, выступала за адзіны фронт рабочага класа і сялянства, паслядоўна адстойвала прынцыпы праletарскага інтэрнацыяналізму, права нацый на самавызначэнне, змагалася супраць прыгнечання беларускага і ўкраінскага насельніцтва ў Польшчы. У каstryчніку 1923 г. на канферэнцыі Беластоцкага, Брэсцкага і Віленскага камітэтаў Камуністычной рабочай партыі Польшчы была пакліканы Камуністычная партыя Заходній Беларусі (КПЗБ). КПЗБ была марксісцка-ленінскай партыяй, баявым авангардам заходнебеларускага праletарыяту, арганізатаром і кіраўніком барацьбы працоўных за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне. Яна разгортвала шырокую дзейнасць ва ўсёй былой Заходній Беларусі, у тым ліку і на Беласточчыне. КПЗБ дзейнічала пад кіраўніцтвам Камуністычной партыі Польшчы, поўнасцю падзяляла яе праграму і статут.

Роўна трыццаць год пасля паўстання КПП, ужо ў вольнай Польшчы, з 15 па 21 снежня 1948 г. у Варшаве адбыўся аб'яднаўчы з'езд Польскай рабочай партыі (ППР) і польскай сацыялістычнай партыі (ППС), які ўтварыў новую марксісцка-ленінскую партыю — Польскую аб'яднаную рабочую партыю (ПАРП). ПАРП з'яўляеца пераемніцай рэвалюцыйных і інтэрнацыяналісцкіх традыцый польскага рабочага класа і яго авангарда — Камуністычной партыі Польшчы. ПАРП — кіруючая сіла сацыялістычнага будаўніцтва ў нашай краіне.

Прыгадаем жа арганізацыйную структуру і асноўныя прынцыпы дзейнасці ПАРП.

Заснавальнікі навуковага сацыялізму К. Маркс, Ф. Энгельс і У. Ленін даказалі, што занядпад капіталізму і пабудова камунізму непазбежны. Яны паказалі таксама на тую грамадскую сілу, якая патрапіць звергнуць стары лад і збудаваць новае грамадства. Гэтыя заданні выканае рабочы клас — самая рэвалюцыйная і арганізаваная грамадская сіла — пакліканая да таго, каб згуртаваць вакол сябе ўсіх працоўных і аб'яднаць іх у адзіную армію барацьбітоў за сваё вызваленне. Каб рабочы клас мог паспяхова ажыццяўіць сваю гісторычную місію, ён мусіць мець свою самастойную палітычную партыю.

У. Ленін сцвярджаў, што самастойная рэвалюцыйная партыя неабходна рабочаму класу перш за ўсё як палітычны кіраўнік. Таму што партыя вызначае заснаваную на навуцы палітыку, якая праўдзіва паказвае на наспеўшыя ўжо патрэбы грамадства, якімі шляхам і метадам можна ажыццяўіць пастаўленыя заданні, вызначае стратэгію і тактыку рабочага руху.

Партыя, валодаючы тэорыяй навуковага сацыялізму, пакліка-на да таго, каб спалучыць гэтую тэорыю з рабочым рухам і та-кім чынам зрабіць яго свядомым, накіраваць яго да пастаўленай раней мэты.

Партыя неабходна рабочаму класу і для таго, каб зрабіць арганізаванай барацьбу за вызваленне. У. Ленін падкрэсліваў, што пралетарыят не мае ў змаганні за ўладу іншай зброі апрача свае арганізацыі. Сіла партыі заключаецца ў тым, што яна сама, будучы арганізаванай групай, уносіць прынцып згуртаванасці ў клас, у масы, змагаеца за адзінства іх волі і дзеяння.

Патрэба ідэйна і арганізацыйна згуртаванай партыі рабочага класа, аднак, не вынікае толькі з абставін барацьбы за ўладу, але з самай сутнасці і заданнія сацыялістычнай рэвалюцыі. Ажыццяўленне гісторычнай місіі рабочага класа: пабудова сацыялістычнага і камуністычнага грамадства не адываеца самацёкам і без супяречнасцей. Ва ўмовах дыктатуры пралетарыяту класавая барацьба зусім не спыняеца. Яна працягваеца, хоць і прымае іншыя формы. Рабочы клас мусіць перамагаць аднолькава перашкоды, выкліканыя паўставаннем новага грамадства, як і супраціўленне класавых праціўнікаў, якія імкнутьца ў такой ці іншай форме адрадзіць капіталістычныя грамадскія адносіны або тармазіць працэсы сацыялістычных пераўтварэнняў. Марксісцка-ленінская партыя, узброеная ў тэорыю навуковага сацыялізму, намячае праграму, стратэгію барацьбы і дзеяння рабочага класа, кіруе ўсёй сістэмай дыктатуры пралетарыяту.

Марксісцка-ленінскую тэорыю партыі ўтварае дыялектычная сувязь трох асноўных элементаў: рэвалюцыйнай тэорыі, рэва-

люцыйнай стратэгіі і тактыкі, структуры і арганізацыйных прынцыпau партыі. Гэтыя тры элементы ўзаемна абумоўлены. Рэвалюцыйная тэорыя, гэта значыць — праграма партыі, без адпаведна спраўной арганізацыі можа стаць мёртвай літарай, таксама як дасканалая арганізацыя партыі без праграмы ёсць усяго толькі дрэмлючай магчымасцю. І разам з тым самая правільная праграма і самая дасканалая арганізацыя, калі яны не аб'яднаны ў адзінае з цэлае з рэвалюцыйнай стратэгіі і тактыкай, якіх вымагае даны этап развіцця грамадства, самі па сабе не вядуць да мэты.

Касцяком структуры і арганізацыі марксістка-ленінскай партыі з'яўляюца наступныя прынцыпы: прынцып авангарднасці партыі, прынцып членства партыі, прынцып будовы партыі па сістэме падставовых арганізацый і прынцып дэмакратычнага цэнтралізму.

Авангарднасць партыі У. Ленін разумеў як тое, што яна складаецца з перадавых у грамадстве людзей, тых сярод працоўных, хто вылучаецца грамадскай і палітычнай спеласцю, ідэйнай прынцыпальнасцю, актыўнасцю ў жыцці, хто з'яўляеца правадыром у сваім асяроддзі. Партыя атоесамліваеца з авангардам рабочага класа і перадавымі часткамі іншых груп працоўных, і гэта з'яўляеца асновай ленінскага прынцыпу арганізацыі партыі новага тыпу.

Высокія ідэйныя і маральныя якасці, рэвалюцыйны гарп і арганізацыйныя ўменні членаў партыі, іх актыўная і дысцыплінаваная дзеянасць у адной з падставowych партыйных арганізацый маюць у марксістка-ленінскай партыі рашаючае значэнне.

Партыя мусіць заўсёды настойліва імкнуцца да того, каб у яе радах былі людзі, што ўсведамляюць, у якім напрамку развіваеца грамадства, якія гатовы актыўна змагацца за ідэалы рабочага класа, за прагрэс ва ўсіх дзялянках грамадскага жыцця. Гэтыя патрабаванні з'яўляюца асновай развіцця і дасканалення радоў Польскай аб'яднанай рабочай партыі, якая сёння ёсць вялікай арміяй змагароў за сацыялізм, што здалі паспяхова экзамен у гадах цяжкіх палітычных выпрабаванняў і выйшлі з іх пераможцамі. Да ПАРП належыць звыш 2 мільёнаў 430 тысяч членаў і кандыдатаў, гэта значыць, кожны дзесяты дарослы жыхар нашай краіны і амаль кожны пяты працаўнік грамадской гаспадаркі. У вёсцы — у асяроддзі індывідуальных сялян — на кожных 100 гаспадароў прыходзіцца 8 членаў партыі. Лік членаў партыі дазваляе ёй уваходзіць у кожную ячэйку грамадскага жыцця і асяроддзе працоўных, умацоўвае яе як праdstаўніцу рабочага класа і іншых класаў і праслоек працоўных нашай краіны.

ПАРП складаеца ў 42% з рабочых, 10% — сялян, 41% — працяўнікоў разумовай працы, 7% — іншых, у асноўным пенсіянераў. Неабходна падкрэсліць, што значная частка членаў партыі сярод інтэлігэнцыі — гэта людзі, якія раней былі рабочымі або паходзяць з рабочага ці сялянскага асяроддзяў.

ПАРП маладая ў такой самай ступені як і ўсё грамадства нашай краіны. Звыш 50% яе членаў і кандыдатаў не мае яшчэ сарака год жыцця. У апошнія гады амаль палавіна новапрынятых членаў складалася з моладзі ўзростам да 25 год, у большасці выхаванай у сацыялістычных маладзёжных арганізацыях. Каля 37% членаў і кандыдатаў партыі мае сярэднюю, няпоўную вypшэйшую або вypшэйшую адукацыю. Няспынны рост колькасці адукаваных і належна падрыхтаваных да працы членаў адбываецца не толькі коштам прыходу ў яе шэрагі маладых людзей, што выраслі ў Народнай Польшчы, але і дзякуючы агромадным намаганням значнай часткі старэйших членаў партыі, якія папяўняюць і павышаюць свае веды і ўменні. Ідэйная і арганізацыйная еднасць ПАРП, якая гуртуе самых перадавых рабочых, сялян і інтэлігентаў, тых, што здабывалі свой палітычны вопыт у барацьбе за ўстанаўленне народнай улады, і тых, што здабывалі яго і здабываюць, будуючы сацыялістичную Польшчу, з'яўляюцца асноўнай гарантыйай здзяйснення праграмы партыі.

У марксісцка-ленінскай партыі найважнейшым элементам ёсьць падставовыя партыйныя арганізацыі. „Таму што яны з'яўляюцца асноўным звязком у ажыццяўленні палітыкі партыі і здабыці для яе падтрымкі ў масах, школай актыўнасці, демакратіі і грамадской дысцыпліны, спаўняюць вялікую ролю ва ўмацаванні еднасці партыі з рабочым класам і ўсімі працоўнымі“, — гаворыцца ў Рашэннях VII з'езду ПАРП. Сістэма падставовых партыйных арганізацый у партыі гарантует актыўнасць членаў, захаванне партыйнай дысцыпліны і спраўнае кіраванне партыйяй яе цэнтральнымі органамі: з'ездам, цэнтральным камітэтам, яго выканаўчымі органамі, цэнтральным партыйным апаратам. Асаблівую ролю ў партыі адыгрываюць партыйныя арганізацыі, якія дзейнічаюць у вялікіх прамысловых прадпрыемствах, а гэта таму, што рабочы клас, згуртаваны ў такіх прадпрыемствах, мае рашаючы ўплыў на велічыню нацыянальнага даходу, развіццё народнай гаспадаркі і заспакаенне ўзрастаючых патрэбаў насельніцтва, адначасова яны адыгрываюць вялікую ролю ў фармаванні свядомасці і грамадской жыцця ў краіне. Запачаткованы пасля снежня 1970 года метад кансультацый важнейшых грамадскіх і гаспадарчых рашэнняў з партыйнымі арганізацыямі і рабочымі калектывамі, перш за ўсё ў вялікіх прамысловых прадпрыемствах, а таксама з іншы-

мі грамадскімі асяроддзяямі, стаў пастаянным у дзейнасці Цэнтральнага камітэта ПАРП.

Фундаментам ленінскай партыі, яе структуры і дзейнасці з'яўляецца дэмакратычны цэнтралізм. Ён абумоўлівае ідэйную і палітычную еднасць партыі. У ім аднароднае кіраўніцтва патрабуе адноўкавай дысцыпліны для ўсіх членаў партыі. У партыю могуць уваходзіць толькі тыя, хто згаджаецца паступаць згодна з абавязваючымі ў ёй прынцыпамі. Партыя мусіць заўсёды выступаць як аднародная, згуртаваная і здысцыплінаваная сіла. У гэтым прайяўлении самы глубокі, ленінскі змест яе цэнтралістычнай пабудовы. Адноўкавая партыйная дысцыпліна абазначае адноўкавыя для ўсіх членаў правы і абавязкі, нягледзячы на сітуацыю і пасаду, якую яны займаюць. „Ніхто не можа быць цяпер і ў будучыні звольнены ад контрлю партыі, захаваны ад крытычнай ацэнкі яго дзейнасці. Адносіцца гэта да ўсіх партыйных дзеячоў, усіх членаў партыі зверху данізу. Гэта лагічны вынік ленінскага разумення партыйнай дысцыпліны, роўнай для ўсіх — для рабочага і для міністра, для члена Палітычнага Бюро і для кожнага іншага члена партыі“, — сцвярджае сакратар ЦК ПАРП Э. Бабюх.

У Ленін асаблівую ўвагу звяртаў на шырокое прадстаўніцтва ва ўладах партыі кадравых рабочых, ён пісаў, што „некалькі дзесяткаў рабочых, якія ўвойдуць у склад Цэнтральнага камітэта, лепш чым хто іншы патрапяць заняцца кантролем, удасканаленнем і ператварэннем нашай дзейнасці“. Таму на VII з'ездзе ПАРП у склад цэнтральных уладаў партыі ўвайшло 67 рабочых. Сярод членаў гарадскіх камітэтаў партыі знаходзіцца 33% рабочых, а ў складзе ваяводскіх камітэтаў — 37%. Актыўны ўдзел рабочых у працы цэнтральных органаў партыі, у ваяводскіх і гарадскіх камітэтах уносіць у іх штодзённую дзейнасць мудрасць і спеласць рабочага класа, яго клопаты і адказнасць за лёс нашай краіны. Павелічэнне колькасці рабочых у партыі і яе органах не выключае пашырэння партыі сярод іншых грамадскіх слаёў — сялян і інтэлігэнцыі.

У выніку арганізатарскай і кіруючай дзейнасці Польскай аб'яднанай рабочай партыі наша краіна набілася вялікіх дасягненняў. Польша з сельска-гаспадарчай краіны, гаспадарча адсталай, эканамічна залежнай, значыць, залежнай таксама палітычна ад замежнага капіталу, ператварылася ў дзяржаву, якая па сваёй прымесловай магутнасці належыць да першага дзесятка самых развітых краін свету. Далейшае гаспадарчае развіццё нашай краіны абапіраецца на моцным фундаменце і прайяўляе — асабліва ў апошнія пяцігодцы — надзвычай высокую дынаміку развіцця, адну з самых высокіх на свеце.

Польская аб'яднаная рабочая партыя ажыццяўляла асноўныя

пастулаты дэмакратызацыі, грамадска-палітычнага жыцця — між іншым, ствараючы і ўвесь час удасканальваючы працу радаў нарадовых і развіваючы рабочае самаўпраўленне — у такіх памерах, якія нельга было б здзяйсніць ні ў якім іншым ладзе, толькі пры сацыялізме. гэта стала магчыма. Эканамічная, грамадская і культурная палітыка партыі давяла да зраўнання матэрыяльных і сацыяльных умоваў усіх грамадскіх груп, значнага змякчэння вострых некалі класавых розніц, зраўнання жыщчэвых шанцаў усіх членаў нашага грамадства, змякчэння сацыяльнай і культурнай розніцы паміж горадам і вёскай, павышэння агульнай адукцыі ўсяго грамадства, умацавання еднасці ўсяго польскага народа.

(апрац. — ic)

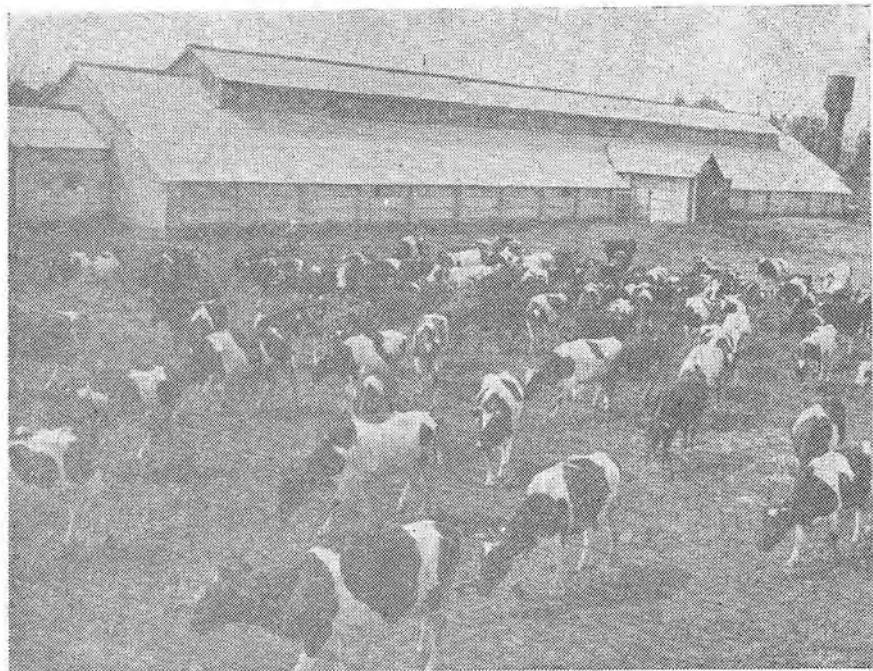
СЕЛЬСКАЯ ГАСПАДАРКА САВЕЦКАЙ БЕЛАРУСІ

Каб належна ацаніць гістарычны шлях, які прайшло беларускае сялянства за гады Савецкай улады, глыбей зразумець значэнне перабудовы яго на сацыялістычныя рэйкі згодна з ленінскім кааператыўным планам, неабходна прыгадаць тое, што прадстаўляла сабой сельская гаспадарка Беларусі ў дарэвалюцыйны час.

Гэта была надта адсталая, як ва ўсёй царскай Расіі, дробната-варная сельская гаспадарка. Сяляне пакутвалі ад малазямелья, жылі недаядаючы, знаходзіліся ў залежнасці ад памешчыкаў і ліхвароў, бязлітасна эксплуатаваліся багацяямі. Перад пачаткам Кастрычніцкай рэвалюцыі ў беларускай вёсцы было 200 тысяч батракоў, 383 тысячи сохаў і касуль, 294 тысячи драўляных плугоў, 1 мільён 135 тысяч драўляных баронаў — вось галоўныя прылады працы беларускага селяніна дарэвалюцыйных часоў.

Вялікі Кастрычнік карэнным чынам змяніў лёсы сялянства. Адным з першых заканадаўчых актаў Савецкай улады быў Дэкрэт аб зямлі, якім прыватная ўласнасць на зямлю была зліквідавана назаўсёды, уся зямля стала ўсенароднай уласнасцю і бясплатна перададзена ў карыстанне працоўным. Сяляне Беларусі атрымалі звыш чатырох мільёнаў шасцісот тысяч гектараў ворыўнай зямлі. Здзейсніліся адвечныя мары працоўнага сялянства!

Працоўныя беларускай вёскі з натхненнем і адабрэннем сус-

Адна з фермаў у калгасе „Камінтэрн“ Аршанскага раёна.

трэлі ленінскі Дэкрэт аб зямлі. Вось што, напрыклад, яны пісалі ў адным з лістатаў У. І. Леніну:

„Сяляне Смаллянецкай воласці Лепельскага ўезду Віцебскай губерні, што былі на сходзе 8 лістапада ў сваёй валасной управе, пазнаёміўшыся з Дэкрэтам аб зямлі, прынятым на пасяджэнні з'езда Саветаў рабочых і салдацкіх дэпутатаў 26 каstryчніка, паводле якога доўгачаканая сялянская зямля пераходзіць у іх рукі, шлюць вам і Саветам гарачую ўдзячнасць за намаганні і барацьбу за працоўнае сялянства, што доўгія стагоддзі было прыгнечана памешчыцкім ярмом“.

Але ліквідацыя памешчыцкага землеўладання яшчэ не вырашала да канца складаныя праблемы развіцця сельскагаспадарчай вытворчасці. Вёска ў той час прадстаўляла сабою бязмежнае мора дробных аднаасобніцкіх, паўнатуральных гаспадарак.

Далейшае развіццё краіны па сацыялістычнаму шляху было немагчымае без карэннай ломкі падставаў прыватнага землекарыстання. У аснову гэтай важкай сацыяльнай праблемы быў пакладзены ленінскі кааператыўны план.

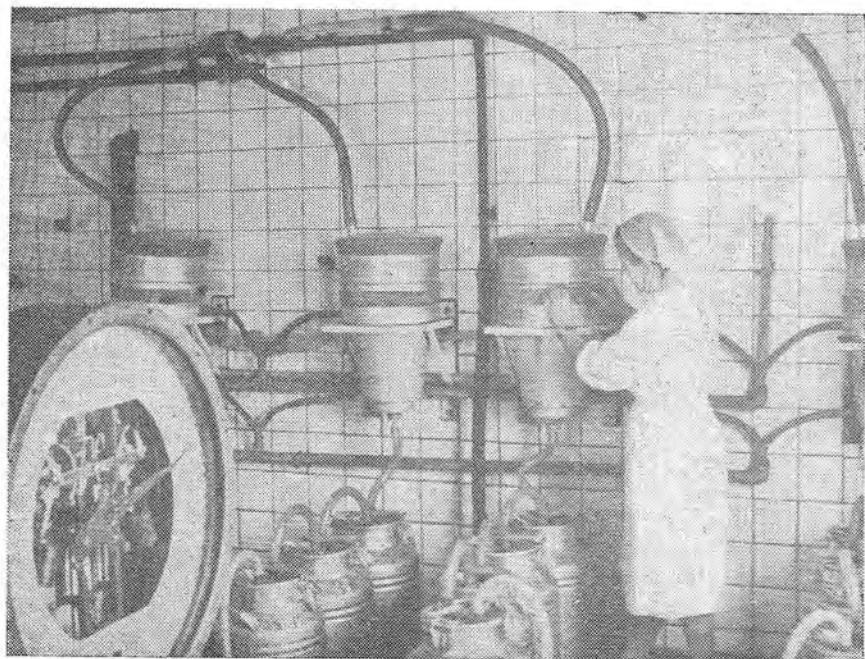
Партыя правяла аграмадную працу ў сацыялістычнай перабудове вёскі. У Беларусі ўжо ў 1920 годзе былі створаны 74 калек-

тыўныя гаспадаркі, а да 1928 года лік іх дайшоў да 611. Сяляне з кожным годам усё больш пераконваліся ў перавазе калгаснага ладу.

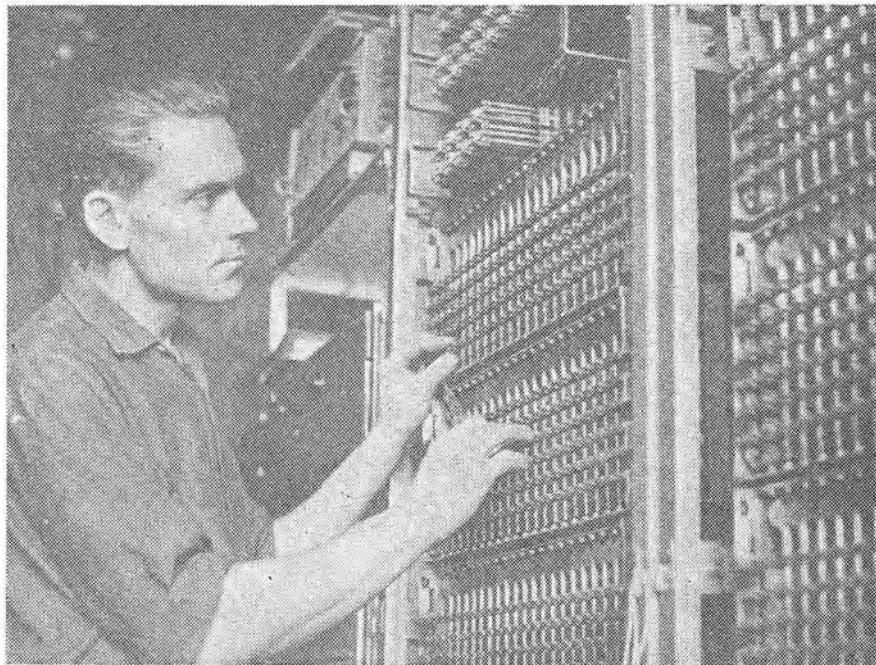
Ужо на канец першай пяцігодкі (1932 год) калгасы аб'ядноўвалі каля паловы ўсіх сялянскіх гаспадараў і столькі ж пасяўной плошчы, а неўзабаве калектывізацыя сельскай гаспадаркі ў Беларусі, як ва ўсім Савецкім Саюзе, была закончана.

Стварэнне калгаснага ладу ў СССР — гэтае велічнае дасягненне сацыялістычнай дзяржавы, гісторычнае перамога ленінскай палітыкі ў вёсцы. Калгасны лад з гонарам вытрымаў выпрабаванні часу. Яго аграмадная жыццяздольнасць асабліва яскрава выявілася ў гады Вялікай Айчыннай вайны.

Нямецка-фашистыкія захопнікі за час акупацыі нанеслі вялікія страты сельскай гаспадарцы Беларусі. Яны спалілі, разбурылі і разграбілі 9 200 сёлаў і вёсак, знішчылі ўсе калгасы, саўгасы і машынна-трактарныя станцыі. Акупанты спалілі і разбурылі звыш 420 тысяч жылых дамоў калгаснікаў, цалкам знішчылі грамадскую гадоўлю і пазбавілі быдла 60 працэнтаў

Электрычнае абсталяванне на малочнай ферме ў калгасе імя Гастэла Мінскага раёна.

Телефонная станцыя калгаса „Авангард“ Гродзенскага раёна.

сем'яў калгаснікаў, знішчылі і вывезлі ўсю сельскагаспадарчу ў тэхніку.

Да пачатку 1946 года на аднаго каня прыходзілася амаль 25 гектараў ворыўнай зямлі. Скрозь і ўсюды даводзілася абрабліяць зямлю каровамі, капаць яе лапатамі.

Пасля выгнання ворага з савецкай зямлі прышлося адбудоўваць разбураную народную гаспадарку ў вельмі цяжкіх абставінах.

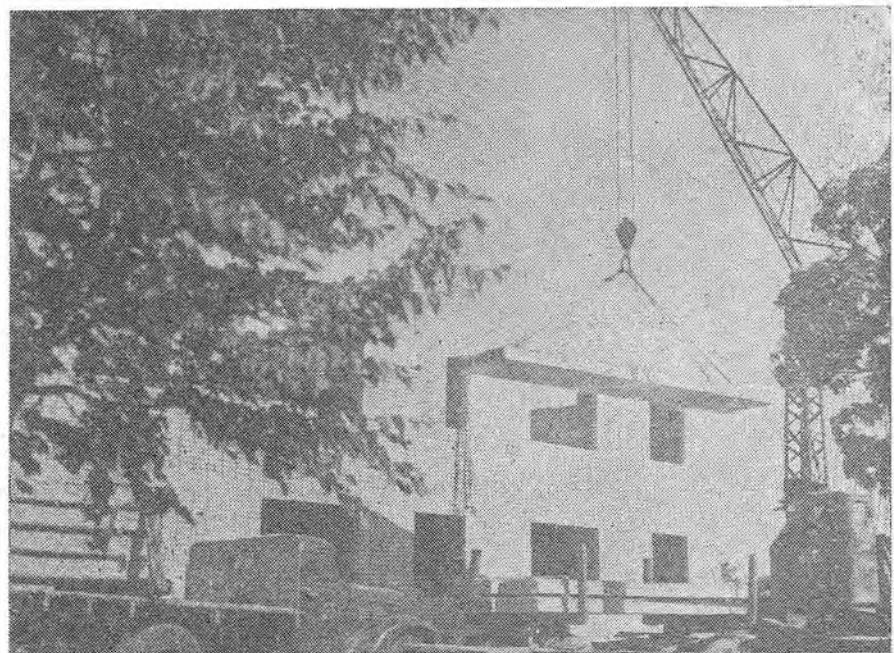
Нягледзячы на аграмадныя цяжкасці, рабочыя, калгаснікі і інтэлігенцыя Беларусі з дапамогай усіх брацкіх народаў, у першую чаргу вялікага рускага народа, хутка адбудавалі разбураную гаспадарку. З вялікай дапамогай беларускаму народу прыйшоў урад СССР. Беларусь атрымала тысячи трактараў, аўтамабіляў, сеялак, малацілак і іншай сельскагаспадарчай тэхнікі, мінеральныя ўгнаенні. Прывозілася племянное быдла. Усё гэта дазволіла адбудаваць узровень сельскай гаспадаркі рэспублікі, а потым і пераўзысці яго.

Калгасны лад у Беларусі няспынна развіваецца і ўмацоўваецца. У 1971-75 гадах накіравана 3,5 мільярда рублёў дзяржаўных

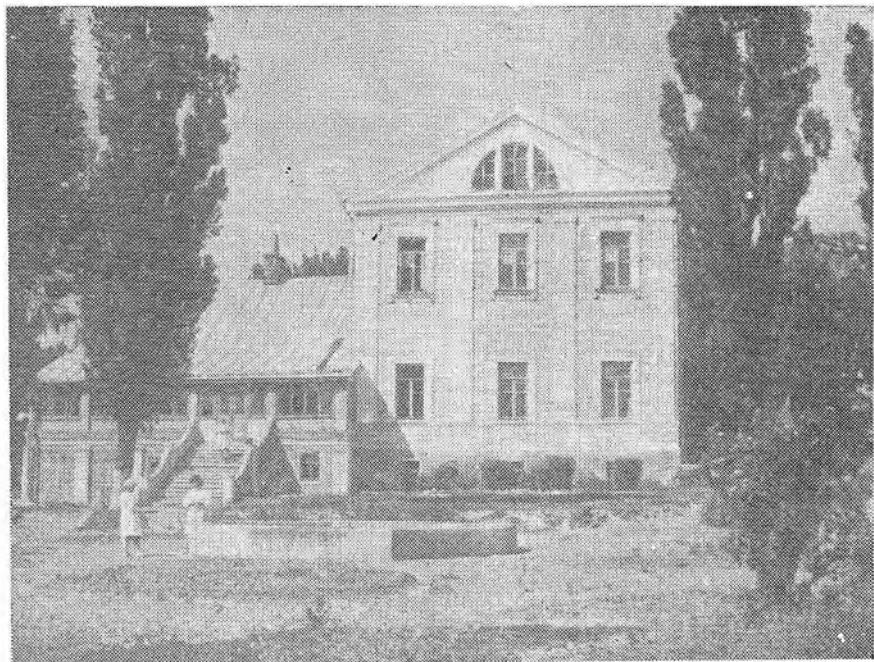
капіталаўкладання ў сельскую гаспадарку рэспублікі, гэта ў 1,2 раза больш чым у 1956-70 гадах. У 1973 г. у сярэднім на кожны калгас і саўгас прыпадала 29 трактараў, 10 збожжаўборачных камбайнаў, 15 грузавых аўтамабіляў і шмат іншых машын, на адзін трактар прыходзілася 108 га ворнай зямлі, а на адзін камбайн — 88 га збожжа. Забяспечанасьць у машыны да зволіла mechanізаваць асноўныя працэсы вытворчасці. Поўнасцю mechanізаваны апрацоўка глебы, сяўба ўсіх раслін, уборка збожжа і раслін на кішэнне, ачышчка і сушка зерня, на 93% mechanізавана капанне бульбы, на 87% — пагрузка мінеральных і арганічных угнаенняў, даенне кароў на 67% і г.д.

Асноўныя вытворцы сельскагаспадарчай прадукцыі — гэта калгасы і саўгасы. У 1975 г. у БССР было 839 саўгасаў і 2 099 калгасаў. Яны — аграмадныя сацыялістычныя гаспадаркі, якія маюць вялікія зямельныя плошчы, буйныя жывёлагадоўчыя фермы і г.д.

Беларуская ССР славіца ў Савецкім Саюзе спецыялізацый у шэрагу галін сельскагаспадарчай вытворчасці, напрыклад, па колькасці жывёлы на 100 га і яе прадукцыінасці рэспубліка займае адно з першых месц у СССР. Забяспечанасьць жывёлай у

Будаўніцтва жыллёвых дамоў у калгасе імя Калініна Нясвіжскага раёна.

Штаталь у калгасе імя Калініна Нясвіжскага раёна.

разліку на 100 чалавек насельніцтва ў Беларусі вышэйшая, чым у Вялікабрытаніі, Францыі, Федэратыўнай Рэспубліцы Германіі і іншых развітых капіталістычных краінах. На долю БССР прыпадае прыкладна шостая частка збору бульбы ў СССР; па вырошчванню ільну рэспубліка займае трэцяе месца ў краіне.

Наогул Беларусь з'яўляецца важным сельскагаспадарчым рэгіёнам у СССР і пастаўшчыкам высокай якасці разнастайнай сельскагаспадарчай прадукцыі. Напрыклад, у 1976 годзе ў БССР было сабрана: 7 мільёнаў 400 тысяч тон збожжа, 1 мільён 63 тысячи тон цукровых буракоў, 14 мільёнаў 174 тысячи тон бульбы і г.д.; гадавалася: 5 мільёнаў 242 тысячи штук быдла, у тым ліку 1 мільён 691 тысяча дойных кароў, 2 мільёны 623 тысячи свіней і 401 тысяча авечак.

Адначасова з ростам сельскагаспадарчай вытворчасці паляпшаецца дабрабыт калгаснікаў, работнікаў саўгасаў. З году ў год павышаецца заработка работнікаў. Вёскі паводле генеральных планаў забудовы ператвараюцца ў пасёлкі з усімі камунальнymi выгодамі і культурна-бытавымі ўстановамі. Аблічча такіх пасёлкаў набылі вёска Верцялішкі калгаса „Прагрэс“ Гродзенскага

раёна, вёска Сноў калгаса імя Калініна Нясвіжскага раёна Мінскай вобласці, пасёлак Леніна саўгаса „Леніна“ Горацкага раёна Магілёўскай вобласці і многа, многа іншых. У сельскіх мясцовасцях працуе 5,5 тысяч розных клубаў, больш чым 6 тысяч кінаўстаноўак, 5 697 масавых бібліятэк з фондам 37,5 мільёна кніг. Хутка расце колькасць газіфікованых кватэраў і бытавых прадпрыемстваў.

У Беларускай ССР працуе 4 вышэйшыя сельскагаспадарчыя школы і 30 сельскагаспадарчых тэхнікумаў. У калгасы і саўгасы прыбываюць штогод тысячи высокакваліфікованых спецыялістаў з розных галін. Цяпер жа ўзнікае патрэба ў кадрах новых спецыяльнасцей, пра якія дагэтуль ніхто і не чуў. І так, у рэспубліцы рыхтуюцца спецыялісты з вышэйшымі кваліфікацыямі па аўтаматызацыі жывёлагадоўлі, птушкагадоўлі, вытворчасці кармоў, вытворчасці малака, яец і мяса птушак на прамысловай аснове і г.д.

Поспехі ў развіцці сельскай гаспадаркі рэспублікі ў многім абумоўлены выкарыстаннем дасягненняў навукі і перадавой практыкі. У БССР дзейнічае 8 навукова-даследчых інстытутаў:

Духавы аркестр калгаса „Чырвоная зорачка“ Іванаўскага раёна.

земляробства, глебазнаўства і аграхімі, бульбаводства і плодагародніцтва, аховы раслін, жывёлагадоўлі, ветэрынарыі, эканомікі і арганізацыі сельскай гаспадаркі, механизациі і электрыфікацыі сельскай гаспадаркі. Працујць таксама 6 комплексных абласцных сельскагаспадарчых доследных станцый і 2 галіновыя доследныя станцыі. У інстытутах і на станцыях працуе 1800 навуковых супрацоўнікаў. Навукова-даследчыя інстытуты маюць 30 эксперыментальных гаспадараў, якія паставляюць калгасам і саўгасам сартавое насенне і племянную жывёлу, памагаюць укараняць новыя прыёмы і методы арганізацыі вытворчасці, пра-грэсіўную тэхналогію.

Так на вачах мняецаха характар сельскагаспадарчай вытворчасці і жыцця ў сельскай мясцовасці. Праца ў беларускай вёсцы набліжаецца па свайму характару да працы ў прамысловым прадпрыемстве, а жыццё — да жыцця ў горадзе.

(апрац. — ic)

Навуковыя сувязі Беларусі

Кіруючыся ленінскімі прынцыпамі ў міжнародных адносінах, Беларуская ССР з першых дзён свайго ўтварэння надае вялікае значэнне развіццю культурных і навуковых сувязей і падтрымлівае іх са шматлікімі краінамі ва ўсіх частках свету.

Такія сувязі пачалі інтэнсіўна развівацца пасля за-снавання ў 1922 годзе Інстытута беларускай культуры. Ужо тады інстытут наладзіў узаемны абмен навуковымі працамі з навукова-даследчымі і вышэйшымі навучальными інстытутамі Англіі, Германіі, Злучаных Штатаў Амерыкі, Канады, Польшчы, Францыі, Чэхаславакіі і ін-

шых краін. Беларускія вучоныя былі ўдзельнікамі Познанскага кангрэса польскіх гісторыкаў (1925 г.), XIII Міжнароднага фізіялагічнага кангрэса ў Бастоне (ЗША, 1929 г.) і іншых міжнародных форумах.

Інстытут беларускай культуры, у сваю чаргу, запрасіў замежных вучоных-славістаў удзельнічаць у навуковай акадэмічнай канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу, якая адбылася ў 1926 годзе ў Мінску. У ёй прынялі ўдзел кіраўнік Інстытута славістыкі пры Берлінскім універсітэце, рэдактар Славянскай энцыклапедыі професар

М. Фасмер і прафесар Варшавскага ўніверсітэта Ю. Галомбэк.

Адначасова ў замежных краінах узрастала цікавасць да развіцця літаратуры і мастацтва беларускага народа, яго дасыгненняў у галіне асветы і навукі. У 1927 годзе ў Мінск прыязджала чэшская дэлегацыя на чале з прафесарам Карлава ўніверсітэта З. Нядэллы. Чэхі падрабязна знёміліся з культурным будаўніцтвам, сістэмай народнай адукцыі, вышэйших навучальных устаноў, працай і дасыгненнямі Інстытута беларускай культуры. Пасля вяртання на радзіму прафесар З. Нядэллы выступіў у Празе з дакладам „Палітычныя і культурныя дасыгненні БССР“.

У тым жа годзе з мэтай азнаямлення з культурным жыццём маладой рэспублікі Мінск наведалі фланандскія вучоныя Г. Шамельгоўт і Вандэргінст. Пра дасыгненні беларусаў у той час пісала шведская прэса. Напрыклад, рэдакцыя газеты ў Гётэборгу „Васт швэнста курырн“ выпусліла ў 1927 годзе спецыяльны нумар, прысвечаны Савецкай Беларусі. У газете былі змешчаны артыкулы і ілюстрацыі, у якіх расказвалася пра тагачасны стан беларускай асветы, навукі, літаратуры, мастацтва і эканомікі.

Навуковыя камандзіроўкі за граніцу беларускіх вучоных і замежных вучоных у

БССР садзейнічалі ўстанаўленню асабістых кантактаў. Варта адзначыць, напрыклад, што вучоныя Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта падтрымлівалі сувязі з А. Эйнштэйнам. Па яго рэкамендацыі ў 1928 годзе на кафедру матэматыкі быў залічаны яго вучань Я. Громер — спецыяліст па аналітычнай матэматыцы і пытаннях тэорыі адноснасці. Многія супрацоўнікі Інстытута беларускай культуры падтрымлівалі сяброўскія сувязі з прафесарам Берлінскага ўніверсітэта М. Фасмерам, з вучонымі-славістамі Чэхаславакіі, Польшчы, Аўстрый і іншых краін.

Актыўна развіваюцца міжнародныя сувязі беларускіх вучоных у пасляваенных гадах. Разам з абменам навуковай інфармацыі, вопытам навуковых даследаванняў усё больш пашыраецца непасрэднае супрацоўніцтва навуковадаследчых устаноў Беларусі і сацыялістычных краін у распрацоўцы актуальных праблем навукі і тэхнікі. Такое супрацоўніцтва па 19 праблемах у 1976 г. ажыццяўлялі 12 інстытутаў Акадэміі навук БССР з 29 навуковымі цэнтрамі і прадпрыемствамі еўрапейскіх сацыялістычных краін. Калі гаварыць больш канкрэтна, то варта адзначыць, што з 1968 года Інстытут цепла- і масаабмену Акадэміі науک БССР праводзіць сумесныя даследаванні з Інстытутам тэрмамеханікі Чэхасла-

вацкай акадэміі навук і Дзяржайным даследчым інстытутам машинабудавання ЧССР. З 1969 года сумесныя даследаванні праводзяць Інстытут фізікі АН БССР і Сегедскі ўніверсітэт у Венгрыі, Інстытут тэхнічнай кібернетыкі АН БССР і навуковыя цэнтры ў Германскай Дэмакратычнай Рэспубліцы. Інстытут матэматыкі АН БССР удзельнічае ў работе камісіі шматбаковага супрацоўніцтва акадэміі науک сацыялістычных краін.

Беларускія гісторыкі паспяхова супрацоўнічаюць са сваімі калегамі з Польшчы і Чэхаславакіі. У супрацоўніцтве з польскімі гісторыкамі падрыхтаваны зборнік „У адным стрai“ — пра сумесную барацьбу беларускіх і польскіх партызан супраць гітлераўскіх захопнікаў; разам са славацкімі вучонымі падрыхтавана книга „Агні партызанскай дружбы“.

Цесныя сувязі падтрымліваюць супрацоўнікі Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа АН БССР з вучонымі-славістамі Германскай Дэмакратычнай Рэспублікі, Балгарыі, Польшчы, Румыніі, Югаславіі, Чэхаславакіі. Яны плённа супрацоўнічаюць у стварэнні агульнаславянскага лінгвістычнага атласа і слоўніка лінгвістычнай тэрміналогіі славянскіх моў. У работе над ім удзельнічаюць таксама і вучоныя-славісты Аўстрый. Больш чым з 200 навуковыми ўстановамі 43 краін свету пад-

трымлівае сувязі Цэнтральны батанічны сад Акадэміі навук БССР.

Беларускія вучоныя прымаюць удзел у міжнародных кангрэсах, канферэнцыях і сімпозіумах. У 1967—1975 гадах яны ўдзельнічалі ў 332 такіх міжнародных навуковых форумах. Замежныя вучоныя запрошуваюцца на навуковыя канферэнцыі і нарады, якія праводзяцца ў Беларусі. Так, у IV Усесаюзной канферэнцыі па хімічнай сувязі ў паўправадніках і поліметалах, якая праводзілася ў 1971 г. у Мінску, удзельнічала 78 вучоных і спецыялістаў з 14 краін; у V Усесаюзной нарадзе па цепла- і масаабмену (1976 г., Мінск) — 107 замежных вучоных і спецыялістаў.

Заслугі беларускіх вучоных у розных галінах навуковых даследаванняў атрымалі міжнароднае прызнанне. У 1971 г. Чэхаславацкае таварыства міжнародных адносін узнагародзіла залатым медалем дырэктара Інстытута цепла- і масаабмену АН БССР акадэміка А. Лыкава за плённае супрацоўніцтва з Інстытутам тэрмамеханікі Чэхаславацкай акадэміі навук і Дзяржайным даследчым інстытутам машинабудавання ЧССР. Французскі інстытут паліва і энергіі прысудзіў яму ў 1973 г. залаты медаль за ўклад у развіццё тэорыі цепла- і масаабмену. За заслугі ў селекцыі бульбы, сарты якой атрымалі

пашырэнне і ў Германскай Дэмакратычнай Рэспубліцы, акадэмія сельскагаспадарчых навук ГДР абрала ў 1973 г. акадэміка АН БССР П. Альсміка сваім членам-карэспандэнтам. За ўклад у развіццё супрацоўніцтва беларускіх і польскіх вучоных Польская акадэмія навук узнагародзіла ў 1973 г. презідэнта АН БССР М. Барысевіча медалем імя Мікалая Каперніка. Акадэміку АН БССР П. Яшчарыцыну ў 1976 г. прысуджана

званне доктара Славацкай вышэйшай тэхнічнай школы.

Навуковыя сувязі Беларусі з кожным годам пашыраюцца. Яны з'яўляюцца неад'емнай часткай шматбаковых культурных сувязей СССР і ўносяць значны ўклад у справу духоўнага ўзбагачэння народаў, умацавання даверу і дружбы між імі, служаць справе міру і сацыяльнага прагрэсу.

Леў Мірачыцкі

Мітынг дружбы

Супольнае святкаванне важных дзяржаўных святаў жыхарамі Белавежы і пры-

гранічных мясцовасцей у Беларускай ССР мае ўжо сваю доўгую і добрую традыцыю.

На мітынгу ў Белавежы было многалюдна.

Прыгадваліся трагічныя для Белавежы і яе ваколіц дні вайны.

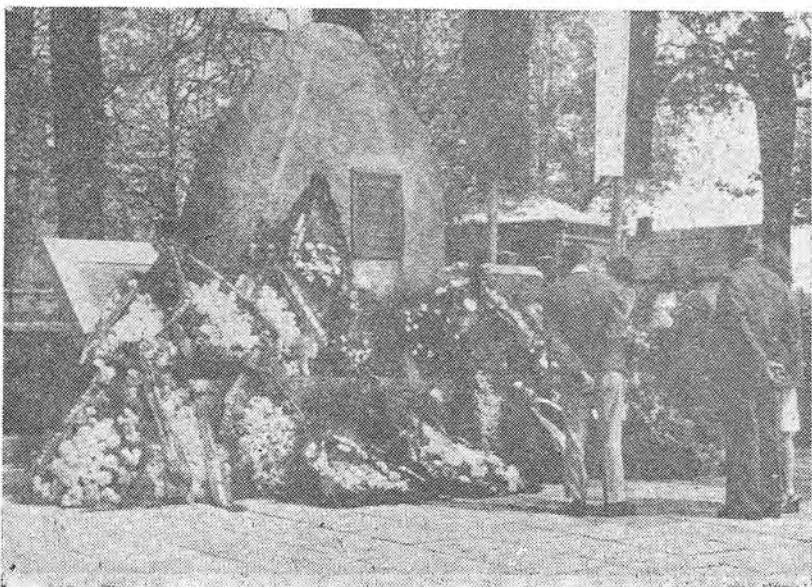
Вянкі ўскладалі дарослыя і моладзь.

Гэтак было і ў 1977 годзе. У нядзелю, 8 мая, напярэдадні Дня Перамогі, адбыўся — на гэты раз у Белавежы — мітынг дружбы, у якім прымаля ўдзел вялікая група жыхароў Пружанскага раёна.

На граніцы сяброў віталі пры акордах вайсковага аркестра прадстаўнікі мясцовых гмінных і партыйных улад, а таксама актыў маладзёжных арганізацый. Затым гості і гаспадары прыехалі аўтамабілемі ў Белавежу да помніка ля царквы — месца, дзе гітлераўцы адабралі жыццё 90 палякам, беларусам і рускім. Тут і адбыўся мітынг.

Адкрыў мітынг начальнік белавежскай гміны Мікалай Хіліманюк. Затым выступалі І сакратар Гміннага камітэта

Польскай аб'яднанай рабочай партыі ў Белавежы Пётр Тарасевіч і І сакратар Раённага камітэта Камуністычнай партыі Беларусі ў Пружанах Іван Качор. Прамоўцы напомнілі цяжкія дні вайны і супольны шлях, які прайшлі савецкі і польскі народы. Адбылася пепраклічка загінуўшых. Прыводзіліся імёны і прозвішчы зверска закатаваных наемецкіх фашистамі жыхароў Белавежы і Беласточчыны. Пасля залпаў роты ганаровай варты Войска Польскага дэлегацыі ўзлажылі пад помнікам вянкі і кветкі. Частка дэлегацыі ездзіла на Броўскую дарогу, каб там ля помніка, дзе немцы расстралілі 222 жыхароў Белавежы і навакольных вёсак, таксама ўскласці вянкі і

Ля помніка загінуўшым з рук фашыстаў.

Пасля былі шпацыр па мястечку, парку, размовы са знаёмыі.

кветкі. Былі і слёзы. Сярод узельнікаў дэлегацыі былі людзі, якім гэтае месца і драгое і балючae — тут загінулі самыя бліzkія ім людзі.

Наведанне Ізбы нацыянальнай памяці ў Лясным тэхнікуме, якое таксама навеяла балочыя ўспаміны, закончыла афіцыяльную праграму дня.

Сябры з Пружанаў і Белавежы пачалі знаёміцца. Аказалася, што многія з беларускіх сяброў маюць тут сваякоў і знаёмых. Якая ж нівыказана радасць паяўлялася на тварах тых, хто ўбачыў блізкага сабе чалавека!

З нагоды сустрэчы ў зале кінатэатра „Зубр“ выступіў славуты харавы калектыв з Гарадка і ўзельнікаў мітын-

га захапілі беларускія, польскія і рускія песні па-майстэрскую выкананыя гарадоцкімі спевакамі. На плошчы каля чыгуначнай станцыі выстраіліся ларкі ғандлёвых арганізацый. Многія з гасцей наведалі Прыродазнаўчы музей, Палацовы парк і наогул шпацыравалі па мястечку, якраз багата прыбранным расцвіушай садавінай. Пасля ж у пажарным дэпо была наладжана танцавальная вечарына. Але неўзабаве нашыя савецкія госці пачалі збірацца дамоў.

Памяць аб гэтым дні і сустрэчах застанецца надоўга ў сэрцах белавежан.

**П. Байко
Фота аўтара**

На ніве БГКТ

Выступление коллектива гарманиста у гарадскім гуртку БГКТ
у Беластоку.

ГОД НА НІВЕ БГКТ

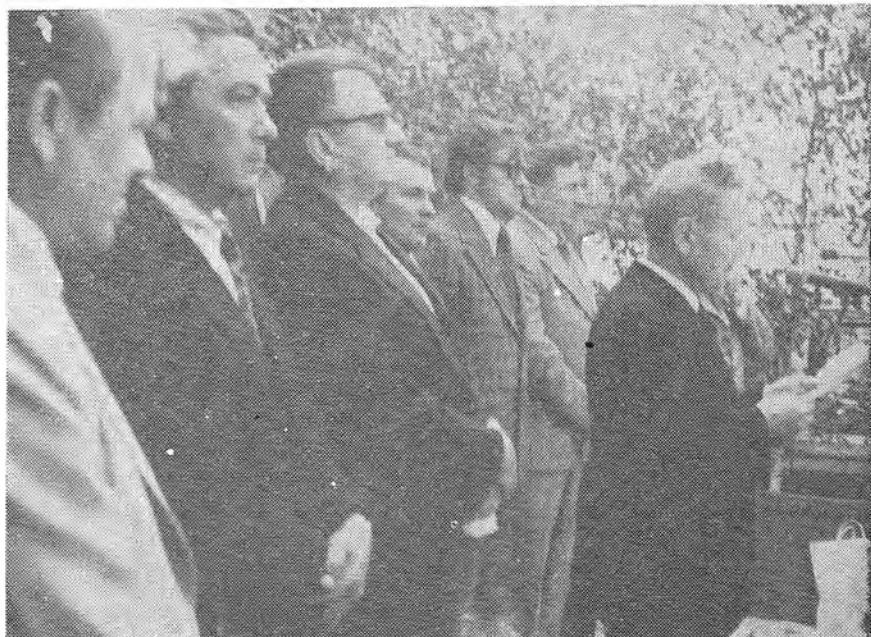
(ліпень 1976 — чэрвень 1977)

ліпень

1 — 10.VII.76. Група каля 15 студэнтаў з Кафедры беларускай філалогіі і іншых кафедр Варшаўскага ўніверсітэта пад кіраўніцтвам доктара А. Баршчэўскага займалася вывучэннем і запісам беларускай вуснай народнай творчасці ў вёсках Баброўнікі, Крушиныны, Скраблякі і навакольных мясцовасцях.

2.VII.76. У Мілейчыцах адбылася сустрэча мясцовага палітычна-грамадскага актыву са старшынёй ГП БГКТ М. Самоцікам. На ёй былі абмеркаваны дагэтуляшнія дасягненні і планы на будучыню ў супрацоўніцтве нашай арганізацыі з мясцовымі ўстановамі і грамадскімі арганізацыямі.

4.VII.76. У вёсцы Рыбакі, гм. Міхалова, прайшоў фэстын БГКТ.

На фэстыне БГКТ, прысвечаным 60-й гадавіне Вялікага Кастрычніка, у вёсцы Літвінавічы гм. Мілейчыцы з дакладам выступіў член Прэзідыйума ГП БГКТ В. Склубоўскі.

Фота М. Хмялеўскага.

Выступаюць „Арэшкі“ — беларускі самадзейны жаночы харавы калектыву з Арэшкава гм. Гайнаўка. Фота Я. Цялушэцкага.

Адкрыў яго сакратар ГК ПАРП Я. Азябла, з дакладам аб 20-гадовай дзейнасці БГКТ і „Нівы“ выступіў член Прэзідымума ГП БГКТ В. Склубоўскі. У мастацкай частцы далі канцэрт калектывы БГКТ з Беластока і Плёскаў.

18.VII.76. У вёсцы Ячна, гм. Дуброва Беластоцкая, адбыўся фэстываль БГКТ, на якім з дакладам выступіў старшыня ГП БГКТ М. Самоцік, а канцэрт даў хор БГКТ з Гарадка.

25.VII.76. Наша таварыства прыняло ўдзел у святкаваннях 50-годдзя добраахвотнай проціпажарнай каманды ў Кляшчэлях. На ўрачыстасці выступіў таксама Я. Зенюк з дакладам аб 20-гадовай дзейнасці БГКТ і „Нівы“. У мастацкай частцы выступілі калектывы БГКТ з Беластока, Дубяжына і Плёскаў.

Жнівень

1 — 31.VIII.76. Амаль ва ўсіх гмінах адбыліся дажыначныя ўрачыстасці. Ва ўсходній частцы Беласточчыны ў іх прынялі ўдзел мясцовыя калектывы БГКТ, напрыклад: з Арэшкава ў Гайнаўцы, з Орлі ў Орлі і г.д.

— На старонках „Нівы“ разгарэўся бой паміж нашымі творца-

мі Я. Чыквінным і А. Баршчэўскім. Хлопцы сыпнулі адзін супроць другога з буйнага калібра, абвінавачваючыся ўзаемна, што пішучы яны свае кнігі і артыкулы на каленях і на іншых, значна менш прыстойных, частках чалавечага цела. Гэтую бітву ўвекавечыў у спецыяльным вершы наш народны паэт — дзядзька Квас.

— Выйшаў з друку зборнік сцэнічных твораў у выданні ГП БГКТ. Увайшлі ў яго п'есы для мастацкай самадзейнасці С. Яновіча („Сто хвароб на аднаго чалавека“, „Старыя“, „Сынок“) і Ю. Геніюша („Хто каго“, „Прыгоды белага грыба“).

верасень

1.IX.76. У школах пачаўся новы 1976/77 навучальны год. Між іншым, у Бельскім беларускім ліцэі пачало яго 490 вучняў у пягнаццаці класах, сярод іх 166 чацвёртакласнікаў. На ўрачыстым пачатку школьнага года ў ліцэі прысутнічалі: старшыня ГП БГКТ М. Самоцік, сакратар бельскага ГК ПАРП М. Хурса, інспектар асветы і выхавання ў Бельску В. Нядзведскі. Харавы калектуў ліцэя аздобіў урачыстасць беларускімі песнямі.

Выступленні на сцэне самадзейнікаў гарадскога гуртка БГКТ у Беластоку заўсёды выклікае зацікаўленне ў гледачоў.
Фота П. Савіцкі.

4.IX.76. У аглядзе культурнай актыўнасці працоўных у Гай-наўцы разам з іншымі выступілі таксама калектывы БГКТ з Белавежы і Дубяжына.

5.IX.76. Каля 50 актыўістаў клуба пры гарадскім гуртку БГКТ у Беластоку выязджаю на нядзельны адпачынак на раку Нарву ў ваколіцы вёскі Рыбакі. Былі: рыбалка, песні, танцы і гульні.

10.IX.76. Старшыня ГП БГКТ М. Самоцік і член Прэзідымума ГП БГКТ А. Іванюк сустрэліся з дырэктарам гміннай школы ў Кляшчэлях А. Такаюком і абмеркавалі справы навучання беларускай мовы.

23.IX.76. На сваім чарговым пасяджэнні Прэзідымум ГП БГКТ абмеркаваў дзейнасць нашай арганізацыі ў мінульм культурна-асветным сезоне, аб'явіў правілы конкурсаў на новы сезон (песеннага, тэатральнага і дэкламатарскага), разгледзеў бягучыя справы з жыцця нашага таварыства.

26.IX.76. Пасяджэнне навуковага гуртка пры ГП БГКТ было

Найлепшы карэспандэнт „Нівы“ за 1976 год Мікалай Няплоха з Бельска.

Фота Я. Цялушэцкага.

На аглядзе ў Бельску „Гора чубатае“ А. Рылько ў паставоўцы тэатральнага калектыва з Гарадка. Справа Н. Мушынская і М. Лукошык.

Фота Я. Цялушэцкага.

прысвечана ў асноўным справам падрыхтоўкі да выдання чарговага выпуска Навуковага зборніка.

— У верасні, пасля летняга перапынку, узнаўляюць сваю дзейнасць гурткі БГКТ. Так, між іншым, пасяджэнні праўлення, прысвеченныя планам культурна-асветнай работы ў наступаючым асеннем-зімовым сезоне, адбыліся ў гуртках: 17.IX у Новай Волі, 18.IX у Меляшках, 19.IX у Валілах, 20.IX у Гарадку, 21.IX у Вейках, 22.IX у горадзе Беластоку і г.д.

— Месяц верасень — гэта таксама час ажыўлення аўтарскіх сустрэч наших пісьменнікаў з чытачамі. У гэтым годзе пачалі іх С. Яновіч і Я. Чыквін. 8.IX яны сустрэліся з моладдзю і настаўнікамі Бельскага беларускага ліцэя, а таксама выступілі: С. Яновіч перад юнымі чытачамі з Бельскай пачатковай школы № 3 і дарослымі ў вёсцы Міклашы, а Я. Чыквін у клубах у вёсках Пасынкі і Крывяцічы. 26.IX гэтыя ж аўтары правялі сустрэчы са сваімі чытачамі ў школах: у Гарадку, Меляшках, Валілах, Вейках і ў вясковых клубах у Шымках і Навасадах.

кастрычнік

— Мінскі тыднёвік „Літаратура і мастацтва“ ў нумары ад 1.X. г.г. змясціў станоўчыя рэцензіі паэтычных кніжак наших аўтараў, якія выйшлі ў гэтым годзе ў Мінску, г.з.н. А. Барскага „Мой бераг“ і В. Шведа „Дружба“.

— Калектывы БГКТ разгортваюць сваю канцэртную дзейнасць, між іншым, хор з Гарадка даў 3.X. два канцэрты ў Чаромсе, а 10 гэтага ж месяца самадзейныя спевакі з Гарадка, Беластока, Дубяжына і Плёнскаў выступілі на двух канцэртах у Доме культуры „Гурнік“ у Гайнайцы.

— Справы паклікання да жыцця ў сваім асяроддзі новых самадзейных калектываў і падрыхтоўка да ўдзелу ў конкурсах, аб'яўленых ГП БГКТ, стаялі на парадку дня сходаў у шэрагу гуртках нашай арганізацыі, між іншым, у Піражках, Кнышэвічах, Слоі, Міхалове, Пяньках, Гайнайцы і іншых.

— Галоўнае праўленне БГКТ, Ваяводская публічная бібліятэка ў Беластоку і рэдакцыя „Нівы“ аб'яўлі чытальняцкі конкурс па творчасці членаў літаратурнага аб'яднання „Белавежа“. Конкурс працягваўся ад кастрычніка 1976 г. да верасня 1977 г.

14.X.76. З нагоды Дня настаўніка сакратар ГП БГКТ, дырэктор Ваяводскай педагогічнай бібліятэкі Я. Зенюк атрымаў ад міністра асветы і выхавання ПНР узнагароду першай ступені за выдатныя дасягненні ў працы.

22.X.76. У ГП БГКТ адбылася сустрэча актыву нашай арганізацыі з прабываючай на Беласточчыне пяціасабовай дэлегацыяй дзеячоў культуры Гродзеншчыны на чале з начальнікам аддзела культуры абласнога выкананічага савета А. Лысковым.

23.X.76. Урачыстай вечарынай з удзелам каля ста дзеячоў на ніве культуры і асветы БГКТ, на якую прыбылі дырэктар аддзела ўнутраных спраў Ваяводскага ўпраўлення У. Канстанчук, адкрыўся культурна-асветны сезон 1976/77 года ў нашай арганізацыі. З дакладам аб заданнях у гэтай дзяяльнаці працы БГКТ выступіў старшыня ГП БГКТ М. Самоцік. Далёка за поўнач лілія песні і музыка ў клубе ГП БГКТ на Варшаўскай 11 у Беластоку.

23.X.76. Міністэрства культуры і мастацтва ПНР прысвоіла званне „Заслужаны дзеяч культуры“ сакратару рэдакцыі „Нівы“ А. Чечуга і мастаку-афарміцелю часопіса С. Рыбі.

24.X.76. ГП БГКТ для сваёй лектарскай групы правяла семінар на тэму „Сацыялстычная сям'я“, на якім з дакладам выступіў член Прэзідымума ГП БГКТ В. Склубоўскі.

31.X.76. На ніве самароднага мастацтва БГКТ побач з вядомымі „Васілёнкамі“ і „Каласкамі“ выраслі „Дубочки“. Іменна такую назну прыняў вядомы мужчынскі хор БГКТ з Дубяжына на ўрачыстай вечарыне-хрысцінах, на якой прысутнічалі: старшыня ГП БГКТ М. Самоцік, намеснік куратара асветы і выхавання У. Мялешка, дырэктар Бельскага дома культуры С. Лукашук і прадстаўнікі іншых установ і арганізацый.

лістапад

3.XI.76. У клубе БГКТ у Варшаве адбылася сустрэча з Нінай Аляксандраўнай Тарашкевіч, жонкай вядомага беларускага рэвалюцыйнага дзеяча Браніслава Тарашкевіча. Папярэдне (22.X.) Н. А. Тарашкевіч наведала Агульнаадукацыйны ліцэй з беларускай мовай навучання імя Б. Тарашкевіча ў Бельску, сустрэлася з яго настаўнікамі і вучнямі, пазнаёмілася са спецыяльнай паставайнай выстаўкай, прысвечанай „Грамадзе“, што знаходзіцца ў гістарычным кабіненце гэтай школы.

7.XI.76. У шматлікіх гуртках БГКТ адбыліся ўрачыстыя акадэміі, пасяджэнні і вечарыны прысвечаныя 59 гадавіне Вялікай Каstryчніцкай рэвалюцыі. З дакладамі і гутаркамі выступілі актыўісты нашай арганізацыі, а ў мастацкай частцы — калектывы БГКТ.

17.XI.76. Вечарам дружбы чатырох брацкіх славянскіх літаратур можна было б назваць паэтычную вечарыну, што адбылася ў клубе БГКТ у Варшаве. Выступалі са сваімі творамі паэты: польскі — А. Занеўскі, рускі — Г. Саргонін, украінскі — А. Лапскі і беларускі — В. Швед.

— Калектывы БГКТ даюць канцэрты ў розных вёсках і мястэчках Беласточчыны, часта з мэтай пабудзіць да дзейнасці мясцовых гурткі БГКТ, заахвоціць да ўдзелу ў мастацкай самадзейна-

сці мясцовае насельніцтва. Такое заданне, між іншым, спадарожнічала выступленням гарадскога калектыву БГКТ з Беластокам у Піражках і Кнышэвічах 21.XI.

27.XI.76. На фальклорнай вечарыне „Андрэйкі“, падрыхтаванай моладдзю беластоцкага гуртка БГКТ, выступіў з гутаркай аб варожбах у беларускай народнай абрадавасці др А. Баршчэўскі.

28.XI.76. Прайшоў пленум ГП БГКТ, прысвечены заданням і формам працы, вынікаючым з рашэнняў VIII з'езда нашай арганізацыі, і дапамозе ГП БГКТ гурткам. З дакладам па гэтых справах выступіў старшыня ГП БГКТ М. Самоцік, у працы пленума прыняла ўдзел сакратар Ваяводскага праўлення прафсаюзаў Л. Зіневіч і прадстаўнікі іншых палітычных і грамадскіх арганізацый.

снежань

12.XII.76. На семінары літаратурнага аб'яднання „Белавежа“ абміркоўваліся справы зместу і формы літаратурнай старонкі аб'яднання ў „Ніве“, выдання чарговага альманаха „Белавежа“, а таксама падрыхтаваных да друку індывідуальных зборнікаў твораў членаў аб'яднання.

16.XII.76. Нашыя творцы з аб'яднання „Белавежа“ выступілі на спецыяльнай вечарыне ў настаўніцкім клубе „Бакалаўр“ у Беластоку. Творы „белавежцаў“ ва ўласным перакладзе чытаў навуковы працаўнік Варшаўскага ўніверсітэта Ян Леанчук.

19.XII.76. Нарада старшынь гурткоў БГКТ была прысвечана абміркоўцы заданняў нашай арганізацыі ў разгортванні культурна-асветнай дзейнасці ў асяроддзі.

30.XII.76. Прэзідыум ГП БГКТ развітаўся з адыходзячым 1976 годам на сваім пасяджэнні, прысвеченым ацэнцы выканання плана працы за адыходзячы год і прыняццю плана працы на першыя паўгоддзе наступнага 1977 года.

— Выйшаў з друку „Беларускі каляндар на 1977 год“.

— „Ніва“ аб'явіла, што самым актыўным яе грамадскім карэспандэнтам у 1976 годзе быў Мікалай Няплоха — настаўнік з сельскагаспадарчага тэхнікума ў Бельску Падляшскім, даслаў ён 65 допісаў. Другое месца заняў Мікалай Панфілюк з Дубічаў Царкоўных — 52 допісы. Трэцяе — Віт (45 допісаў).

студзень

— Наступаючы Новы 1977 Год гучнымі баламі павіталі мно-
гія гурткі нашай арганізацыі. Ад змяркання да світання гулялі
члены БГКТ і запрошаныя гості на Варшаўскай 11 у Беласто-

ку, у Доме настаўніка ў Гайнаўцы, у Палацы культуры і науки ў Варшаве і г.д. У часе балю з канцэртамі выступалі калектывы БГКТ, напрыклад, на балю ў Варшаве выступіў гарадскі калектыв з Беластока „Каласкі“.

— На раённых аглядах беларускай песні вылучаюцца найлепшыя самадзейныя спевакі на цэнтральны агляд конкурсу „Беларуская песня — 77“, напрыклад, у беластоцкім раёне да агляду прыступіла 20 выкананіц, такая самая іх колькасць была ў кляшчэліўскім раёне.

24.I.77. На Ваяводскай канферэнцыі настаўнікаў беларускай мовы ў Бельску і ў дакладах і ў дыскусіі вельмі востра былі пастаўлены спрэвы навучання беларускай мовы. У рабоце канферэнцыі прынялі ўдзел: беластоцкі куратар Э. Крынскі, візіттар міністэрства асветы і выхавання С. Янкоўскі, старшыня ГП БГКТ М. Самоцік, прадстаўнікі розных асветных і грамадскіх установ і арганізацый.

27.I.77. На гэты раз Прэзідымум ГП БГКТ сабраўся, каб абмеркаваць і прыняць розныя справаздачы за 1976 год. З іх вынікае, што на 31.XII.1976 г. у нашай арганізацыі было 186 гурткоў з 6 125 членамі, сярод іх 1162 рабочых, 2692 сялян, 1572 інтэлігентаў, 693 вучняў і студэнтаў. 70% членаў БГКТ — гэта людзі да 30-гадовага ўзросту.

30.I.77. У тэатральнай зале ГП БГКТ адбыўся цэнтральны агляд конкурса „Беларуская песня — 77“, прыняло ў ім удзел 9 салісташ, 4 дуэты і 10 калектываў, разам звыш 70 спевакоў і музыкантаў. Журы пад старшынствам А. Чэчуга прызнала наступныя месцы: у катэгорыі фальклорнай песні сярод салісташ два раўназначныя першыя месцы А. Раманюку з Дубяжына і З. Цацэрка з Баброўнікаў, другое — А. Стакіюк з Трасцянкі, трэцяе А. Бонкард з Нараўкі, сярод дуэтаў першае — Н. Мушынская і Н. Цыванюк з Гарадка, другое — М. Мінько і А. Монах з Беластока, сярод калектываў два першыя — жаночы з Арэшкава і мужчынскі з Дубяжына, два другія — з Дабрывады і Скупава, трэцяе — з Беластока; у катэгорыі сучаснай песні сярод салісташ першае — Л. Гаўрылюк з Беластока, другое — Т. Ільяшук з Бельскага беларускага ліцэя, трэцяе — А. Юшкевіч з Збуча, сярод дуэтаў першае — Л. Грайко і Т. Ільяшук з Бельскага беларускага ліцэя, другое — Г. Кот і І. Паўлючук з Гарадка, сярод калектываў першае месца — калектыв з Гарадка, другое — з Бельскага беларускага ліцэя, трэцяе — з Плэс-каў. Спецыяльную ўзнагароду „Нівы“ за найлепш выкананую народную песню атрымаў А. Раманюк. Сярод гледачоў былі: старшыня ваяводскага камітэта Фронта адзінства народа С. Кудла, намеснік дырэктара аддзела культуры і мастацтва Вая-

водскага ўпраўлення Т. Самуль, прадстаўнікі іншых устаноў і арганізацый.

— У Агульнаадукацыйным ліцэі з беларускай мовай навучання ў Гайнаўцы школьнай гарцэрскай арганізацыі прысвоена імя вялікага беларускага рэвалюцыянера Кастуся Каліноўскага.

люты

1. — 10.II.77. Упершыню адбывалася Дэакада культуры вёскі ў горадзе Беластоку. Кожная гміна Беластоцкага ваяводства наладзіла сувязі з заводам, фабрыкай або ўстановай у сталіцы ваяводства і выступіла ў ім з мастацкай праграмай. І так, Мілейчыцкая гміна паставіла ў „Пасмани“ „Паўлінку“ Я. Купалы ў выкананні самадзейнага тэатральнага калектыва БГКТ з вёскі Рагачы, фальклорны калектыв з вёскі Арэшкава гм. Гайнаўка выступіў у клубе беластоцкіх будаўнікоў з інсцэнізацыяй „Вечарынка ў беларускай вёсцы“, народны харавы калектыв з вёскі Дабрывада гм. Кляшчэлі выступіў перад рабочымі-металістамі з Старасельцаў і г.д.

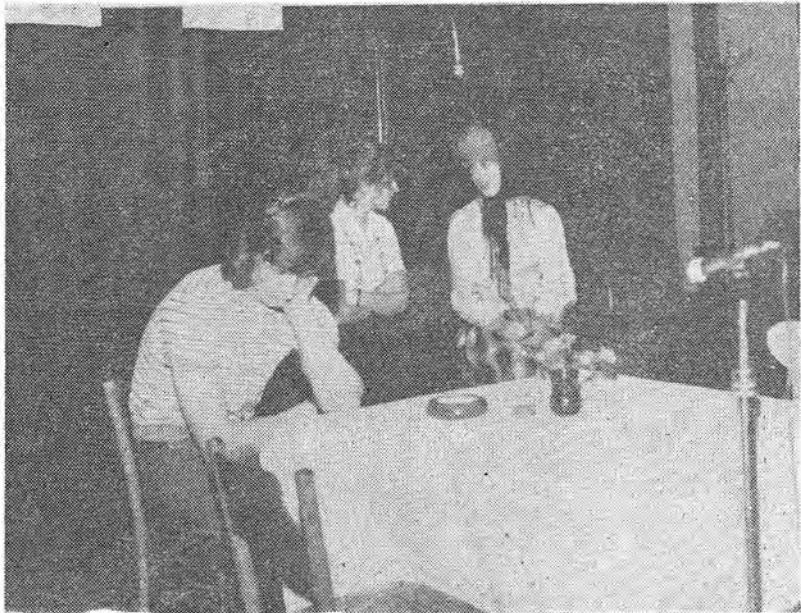
2.II.77. БГКТ урачыста адзначыла 85 гадавіну са дня нараджэння патрыярха беларускай культуры Рыгора Шырмы і прызнанне яму Урадам СССР звання Героя Сацыялістычнай працы і ўручэння ордэна Леніна і залатой медалі „Серп і Молат“. Р. Р. Шырма шмат увагі прысвяціў вывучэнню беларускага фальклору Беласточчыны, арганізаваў у Беластоку ў 1940 г. ансамбль песні і танца БССР, пасля вайны наведваў Беласточчину са сваёй славутай Акадэмічнай капэлай.

23.II.77. Многія гурткі ўрачыста адзначылі 59 гадавіну са дня ўтварэння Савецкай Арміі, напрыклад, гарадскі гурток БГКТ у Беластоку арганізаваў урачысты вечар, на якім з дакладам выступіў старшыня гуртка М. Гайдук, а багатую мастацкую частку абяспечылі „Каласкі“ і драматычны калектыв, што паставіў п'есу I. Эвальда „Мараль Наталлі Зотавай“.

сакавік

8.III.77. Шэраг гурткоў БГКТ урачыста адзначыла Міжнародны дзень жанчын — былі кветкі, канцэрты па заяўках, выступленні тэатральных калектываў і т.п.

9.III.77. У клубе БГКТ у Варшаве адбыўся вечар, прысвечаны 85-й гадавіне са дня нараджэння Б. Тарашкевіча. В. Швед пазнаёміў прысутных з жыццёвым шляхам, рэвалюцыйнай і навуковай дзейнасцю выдатнага беларускага грамадскага дзеяча. А. Бергман, аўтар кнігі аб Б. Тарашкевічу, расказала аб перапісцы

На аглядзе ў Бельску „Мараль Наталлі Зотавай“ І. Эвальд у пастаноўцы тэатральнага калектыва БГКТ з Беластока. Злева С. Аўсенюк, І. Рыбалт і В. Шуста. Фота Я. Цяллушэцкага.

аўтара першай „Граматыкі беларускай мовы“ з Іёткай і Я. Купалам.

13.III.77. У Бельскім доме культуры адбыўся цэнтральны агляд тэатральных калектываў БГКТ, да якога прыступіла чатыры калектывы. Журы, якое ўзначальвала А. Чэчуга, першае месца ў катэгорыі фальклорных пастановак прызнала жаночаму калектыву з Арэшкава гм. Гайнаўка за сцэнку „У нядзельку раніцай“; у катэгорыі тэатральных пастановак першае месца прызнала калектыву з Гарадка за „Гора чубатае“ А. Рылько, другое — калектыву з Беластока за „Мараль Наталлі Зотавай“ І. Эвальд, два раўназначныя трэція месцы — калектывам з Рагачоў за „Паўлінку“ Я. Купалы і з Піражкоў за „Хто каго“ Ю. Геніюша.

17.III.77. На пасяджэнні Прэзідiumа ГП БГКТ былі ацэнены праведзеныя конкурсы „Беларуская песня — 77“ і тэатральных калектываў, разгледжаны план святкавання 60-й гадавіны Вялікай Кастрычніцкай рэвалюцыі нашай арганізацый, прыняты даклад на пленарнае пасяджэнне ГП БГКТ, прысвечанае мастацкай самадзейнасці.

— Як штогод, так і ў бягучым годзе „Ніва“ аб'явіла спісак са-
мых актыўных пісьманосцаў — распаўся суджвалнікаў нашага
тыднёвіка ў 1976 г. Першае месца займае У. Гуралеўскі з пошты
у Рыбалах, які мае 165 падпісчыкаў, другое — У. Весялоўскі з
пошты ў Пасынках (162 падпісчыкі), трэцяе — М. Саковіч з
пошты ў Клейніках (124 падпісчыкі).

красавік

3.IV.77. У памяшканні ГП БГКТ адбыўся семінар літаратур-
нага аб'яднання „Белавежа“. На парадку дня стаялі справы пад-
рыхтоўкі да выдання трэцяга нумара альманаха „Белавежа“,
магчымасці публікацыі твораў „белавежцаў“ у „Беларускім ка-
лендары“, чытанні іх перад мікрофонамі Беластроцкага радыё ў
передачах на беларускай мове, у перакладах на польскую мову
і г.д. Ставілася таксама справа часцейшага, чым дагэтуль, пра-
вядзення аўтарскіх сустрэчаў, асабліва ў школах.

Самадзейнікі з вёскі Дабрывада гм. Кляшчэлі і іх апекуны.
Справа: працаўнік кляшчэлэўскага СКР-у Л. Сасноўская, спя-
вачка з Дабрывады Антаніна Сідарук, дырэктар ГОК-у ў Кляш-
чэлях Р. Місеюк, спявачкі з Дабрывады А. Клімовіч і Н. Яўдосюк.

Фота М. Гайдука.

23.IV.77. У клубе БГКТ у Гданьску на аўтарскай сустрэчы выступілі са сваімі творамі „белавежцы“ В. Петручук і М. Шаховіч з Беластока.

24.IV.77. Адбылося пленум ГП БГКТ, прысвечанае справам дагэтуляшняга стану і далейшага развіцця самадзейнага мастацкага руху.

— У Саюзе польскіх пісьменнікаў прыняты наш аўтар Віктар Швед. Разам з А. Барскім, Я. Чыквіным і С. Яновічам ён з'яўляецца чацвёртым „белавежцам“ прынятym у СПП.

— У канцы красавіка журналісты „Нівы“ В. Рудчык, М. Хмялеўскі, Я. Цялушэцкі, М. Шаховіч правялі шэраг аўтарскіх сустрэч і выступілі з гутаркамі аб заданнях БГКТ у мясцовасцях: Нарва, Крывец, Ласінка, Гаркавічы, Кнышэвічы, Піражкі і інш.

май

1.V.77. Гурткі БГКТ былі суарганізатарамі ўрачыстых акадэмій і вечарын, прысвячаных Міжнароднаму святу працоўных 1 Мая. У клубе гарадскога гуртка БГКТ у Беластоку з дакладам выступіў М. Хмялеўскі, а ў мастацкай частцы спявалі „Каласкі“ і тэатральны калектыв паставіў „Прымакоў“ Я. Купалы.

4.V.77. Літаратары Я. Чыквін і М. Гайдук правялі аўтарскія сустрэчы ў Пачатковай школе № 3 у Бельску, а затым Я. Чык-

Калі ў наша сяло прыязджает калектыв БГКТ...

На фэстынах БГКТ бываюць і такія канкурэнцыі... А здаваляса б, што бегчы ў мяшку такая простая справа!..

Фота Я. Цялушэцкага.

він у Бельскім беларускім ліцэі і ў клубе ў вёсцы Стрыкі, а М. Гайдук у Пачатковай школе і ў клубе ў вёсцы Аўгустова.

9.V.77 Шэраг гурткоў БГКТ удзельнічала ва ўрачыстым адзначэнні 34-й гадавіны перамогі над гітлераўскай Германіяй, між іншым, у Мілейчыцах адбыўся народны фэстын з ускладаннем вянкоў на могілках савецкіх салдат. У мастацкай частцы выступіў калектыв „Каласкі“ з Беластока.

14.V.77. Група актыву ГП БГКТ М. Самоцік, Я. Зенюк, М. Гайдук і Я. Палоцкая правялі сходы ў гуртках БГКТ у Орлі, Міклашах, Шчытах і Галадах, прысвечаныя справам святкавання 60-й гадавіны Вялікага Кастрычніка, пашырэнню арганізацыі і развіццю мастацкай самадзейнасці.

14.V.77. У Беластоцкім філіяле Варшаўскага універсітэта адбылася навукова-папулярная сесія на тэму „Беласточчына ў мастацкай літаратуре“, у часе якой вялікая ўвага была адведзена 19-гадовай дзеяйнасці „Белавежы“ і беларускіх літаратарав, што гуртуюцца ў гэтым аўяднанні.

20 — 21.V.77. Пісьменнік А. Барскі правёў аўтарскія сустэрэчы

ў школах у Альхоўцы і Масеве, у Пачатковай школе № 2 у Гайнайцы, у абодвух гайнаўскіх агульнаадукацыйных ліцэях, а таксама ў Доме настаўніка.

22.V.77. У вёсцы Маліннікі гм. Орля адбыўся фэстын БГКТ. З дакладам „60 год Вялікага Кастрычніка“ выступіў старшыня Галоўнай рэвізійнай камісіі ГП БГКТ М. Хмялеўскі. У мастацкай частцы — самадзейнікі са школ у Орлі і Малінніках, калектывы з Тапчыкалаў і Дубяжына.

29.V.77. З вельмі добрым рэпертуарам і дасканала падрыхтаваным выступілі на цэнтральным аглядзе штогадовага конкурса „Беларуская песня — 77“ для школьнікаў юныя спевакі з розных куточкаў Беласточчыны. Конкурс адбыўся ў зале ГП БГКТ у Беластоку. Першое месца сярод салістаў заняла Аліна Рагоза з Орлі, два другія — Антаніна Назарук са Старакорніна і Ірына Рашчэнка з Дашоў, два трэція — Галіна Сцепанюк з Чыхкоў і Аліна Бурыла з Маліннікаў. Галіна Якімюк з Чыхкоў атрымала ўзнагароду „Зоркі“. Першое месца ў катэгорыі калектываў заняў квартэт з Орлі. Дасканала граі самадзейныя школьнія гарманісты.

29.V.77. Ужо па традыцыі ў Літвінавічах, што ў гміне Нурэц, адбыўся многалюдны фэстын БГКТ. Прынялі ў ім удзел прадстаўнікі гмінных палітычных і грамадскіх організацый, дзеячы БГКТ на чале са старшынёй ГП БГКТ М. Самоцікам. Даклад „60 год Вялікага Кастрычніка“ прачытаў В. Склубоўскі. У мастацкай частцы выступіў беластоцкі калектыв „Каласкі“ і беластоцкі драматычны гуртак з п'есай I. Эвальда „Мараль Наталлі Зотавай“.

— У часе праходзіўшых ад 27 па 29 мая г.г. Дзён Бельска, у бельскай гарадской ратушы быў адкрыты Рэгіянальны музей. Запачатавала яго багатая выстаўка „Помнікі народнай матэрыяльнай культуры“ з міжрэчча Буг — Нарва, якую арганізаваў Акруговы музей з Беластока.

чэрвень

5.VI.77. Прэзідым ГП БГКТ на выязной сесіі ў Гданьску разгледзіў і ацаніў дзейнасць трох гарадскіх гурткоў БГКТ — у Беластоку, Варшаве і Гданьску. Пасля пасяджэння славуты хор з Гарадка выступіў перад гданьскімі членамі БГКТ і сімпатыкамі нашай арганізацыі ў гэтым горадзе з багатай праграмай, якую слухачы прынялі з аплаўзам.

12.VI.77. На радзіме выдатнага рэвалюцыянера і дзяржаўнага дзеяча Беларускай ССР С. О. Прытыцкага і аднаго са стваральнікаў і вядучых дзеячоў БСР Грамады П.П. Валошына, у вёсцы

Гаркавічы Шудзялаўскай гміны праходзіў фэстын БГКТ, прысвечаны 60-й гадавіне Вялікага Каstryчніка. У мастацкай частцы з багатай праграмай выступілі беластоцкія „Каласкі“.

19.VI.77. Каля тысячи ўдзельнікаў зышлося і з'ехалася на та-
кі ж фэстын БГКТ у вёсцы Ляшкуі гм. Нараўка. Пасля дакладу
сваё выкананія майстэрства дэманстравалі хор „Арэшкі“ з
Арэшкава, самадзейнікі з Новаберазова, харавы калектыв з ке-
рамічнага завода ў Ляўкове, маладзёжная эстрадная група з Ля-
шкукой і беластоцкія „Каласкі“.

— У варшаўскім гуртку БГКТ паўстаў самадзейны маладзёж-
ны эстрадны калектыв, якім кіруе інжынер па прафесіі і музы-
кант па ўласных зацікаўленнях Галіна Лісоўская. Ужо першае
выступленне калектыва ў клубе гуртка на вул. Сенаторскай 8
у Варшаве паказаў, што нашай арганізацыі прыбыло значнае
мастацкае падмацаванне.

— Інавучальны 1976/77 год у Бельскім беларускім ліцэі за-
кончыўся агульнашкольным сеймікам, які працаваў трох дні. На
ім вучні разам з настаўнікамі абмяркоўвалі дагэтуляшньюю пра-
цу маладзёжных і грамадскіх школьніх арганізацый, складалі
планы іх дзеяніасці ў будучым годзе.

Багаты быў у дзеяніасці БГКТ культурна-асветны сезон
1976/77 гадоў. (mg)

Толькі скнара і лянівы не вышісвае „Нівы“

Урагачоўскіх самадзейнікаў

Усё пачалося вельмі проста. На чарговым сходзе бацькоўскага камітэта васьмікласнай школы ў Рагачах, што каля Мілейчыць, пачаліся разваражанні, якія павялічылі грашовы фонд у камітэцкай касе. Вядома ж, трэба прыдабаць тое-сёе з навуковых дапоможнікаў у класы-кабінеты, успамагчы некалькім сотням злотых школьньюю экспкурсію, арганізаваць пачастунак лаунжкамі з нагоды Дня дзіцяці і г.д. А ці ж мала што выпадае камітэту зрабіць для дабра школы?! Тым больш, што рагачоўскі бацькоўскі камітэт любіць клапаціца пра справы школы. На сходзе выказваліся розныя меркаванні, але вось вядомы ў ваколіцы грамадскі дзеяч і працаўнік ГП БГКТ Міхась Вішанка, падказаў, што можа вартавала б паставіць добрую п'есу. Калі б яна ўдалася, можна было б паказаць яе за платным уступам у сваім сяле, потым паехаць з ёю ў суседнія мясцовасці. Думка адразу спадабалася людзям.

І можа нават не таму, што яны спадзяваліся ад сваіх выступленняў вялікага даходу. Не гэта было галоўнае. Ідэя паклікаць тэатральны калектыв у Рагачах трапіла не на пустое месца. Яшчэ ў палавіне 50-х гадоў дзеянічаў тут беларускі драматычны гурток, даволі доўга працаваў беларускі хор, які ездзіў на выступленні ў Гайнайку, Белаве-

жу, Сямяцічы, Бельск, прымаў удзел у аглядзе мастацкай самадзейнасці нацыянальных меншасцей у Варшаве. Вядома, такія факты доўга захоўваюцца ў памяці людзей, і да іх не без падставы да заслужанага гонару заўсё-

Галіна Кердэлевіч — кіраўнік тэатральнага калектыва ў Рагачах. Фота М. Гайдука.

ды адклікаюцца наступныя пакаленні, калі пачынаюць думаць пра культурныя здзяйсненні ў сваёй мясцовасці.

Але ад нараджэння задумы да яе ажыццяўлення не заўсёды бывае шлях кароткі ды гладкі. Разгледзелі адну п'есу, другую, трэцюю — ва ўсіх

Марыя Саўчук у часе працы ў краме.

Фота М. Гайдука.

іх дзеючая асобы з'яўляюцца людзьмі маладымі, а тут у бацькоўскім камітэце, вядома ж, хоць усе і маладыя душою ды ўжо, так сказаць, у гадах сярэдняга ўзросту. Усім найбольш прышлася да спадобы п'еса Янкі Купалы „Паўлінка“, бо ў ёй і надта зімальнае дзеянне з вясковага жыцця і шмат ролей для дарослых, а нават старших узростам акцёраў.

Распісалі ролі і пачалі першыя рэпетыцыі недзе ў канцы снежня 1976 года. Найбольшыя цяжкасці былі з засваеннем тэксту твора. Мисцовая гаворка крыху адрозніваеца ад беларускай літара-

турнай мовы, таму неабходна было звяртаць увагу на вымаўленне. Нялёгка таксама давалася сыграць мовай і жэстам туго ці іншую сітуацыю, цяжка даваўся і рух на сцэне. Бо ў гэтых справах на першы погляд усё здаецца простае і звычайнае, але калі выходзіш на сцэну — справа камплікуецца: — падводзіць памяць, голас неяк глухне, рухі становяцца нейкімі няўпэўненымі. Таму давялося рагачоўскім самадзейнікам салідна павучыцца падставам сцэничнай культуры. У гэтym ім многа дапамог Янка Крупа — працаўнік Галоўнага праўлення БГКТ. Хоць з Беластока ў

Рагачы трапіць не так і лёгка, але ён прыязджаў з Беласто-
ка, раіў, дапамагаў, паказваў.

Калі ўжо акцыёры крыху
саўладалі тэкстам твора, тады
пачалі яны падумваць пра
касцюмы і дэкарацыі. У пер-

Ляснік Яўген Баран.
Фота М. Гайдука.

шую чаргу ператрэслі сунду-
кі ў сваіх ды суседніх хатах.
І, сказаўшы па праўдзе, вы-
трахнулі адтуль не так ужо
і мала: колішнія саяны, фар-
тухі, кофтачкі, ручнікі, ды-
ваны, пасцілкі. Крыху пазы-
чымі ў доме культуры ў вёс-
цы Вілянова.

І так, не паспелі аглянуцца,
як надышлі запусты, г.зн. 20
лютага, калі і адбылася прэ-
м'ера ў самым вялікім памяш-
канні пачатковай школы. На

яе сышліся людзі ад малога
да старога, чалавек звыш
двуҳсот. У зале не было дзе і
пальцам ткнучь. І як можна
было спадзявацца, праца 12-
асабовага калектыва прынес-
ла добры рэзультат — пастаноўка
ўдалася на славу. Былі
доўгія аплодысменты, было
задавальненне.

Глянем жа, хто яны — гэ-
тыя энтузіясты тэатральнага
мастацтва. У асноўным яны —
сялянкі і сяляне з Рагачоў,
Мікулічаў і Мядзвежыкаў, а
таксама настаўніца, працаў-
нік Галоўнага праўлення
БГКТ, працаўнік Бельскага
энергетычнага прадпрыемства,
ляснік, чыгуначнік.

Кіраўніком калектыва з'яў-
ляецца Галіна Кердэлевіч —
маладая настаўніца Рагачоў-

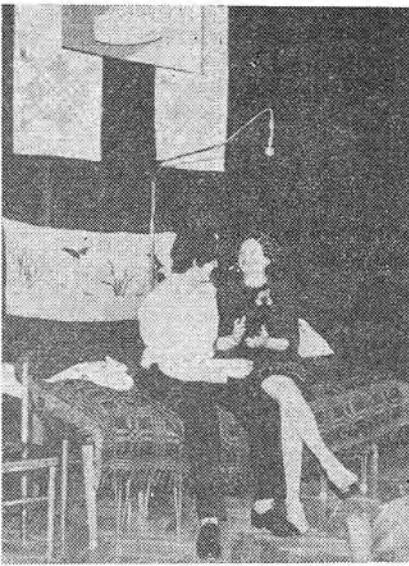

Паўлінка (Г. Кердэлевіч) у
танцы з Быкоўскім (А. Ман-
цюком). Фота Я. Цялушэцкага.

скай школы. Родам яна з суседній вёсکі Чарэмха. У 1974 г. закончыла Гайнайскі беларускі ліцэй і ад таго часу настаўнічае. Вучыць матэматыкі, хіміі, фізічнага і пластычнага выхавання. Мае намер паступіць вучыцца ў Завочны цэнтр падрыхтоўкі настаўнікаў у Тарнове. Любіць працуваць грамадска, любіць і сцэну. Яшчэ быўшы вучаніцай, у 1973 годзе, яна ўзначаліла тэатральны калектыв у сваёй роднай вёсцы. Тады былі паставлены „Прымакі“ Я. Купалы. Цяпер жа, у „Паўлінцы“, яна вельмі ўдала сыграла галоўную ролю ў п'есе.

Міхась Вішанка — вядомы ў шэрагу гмінаў паўднёва-ўсходній Беласточчыны партыйны і грамадскі дзеяч. За доўгія гады дзеянасці ў БГКТ ён прычыніўся, між іншым, да паўстання некалькіх калектываў мастацкай самадзейнасці ў тым рэгіёне. Цяпер ён таксама душа рагачоўскага калектыва і добры выканануцца ролі Крыніцкага ў п'есе.

Найлепшая гаспадарка ў вёсцы Мядзвежыкі — гэта несумненна гаспадарка Саўчукоў. Уласнай зямлі ў іх, праўда, усяго чатыры з паловай гектары, але яны арандуюць каля 5 га з ПФЗ. Аднак такой гадоўлі і такіх ураджаіяў, як у Саўчукоў, могуць пазайдзросціць і мядзвежыцкія сяляне і з навакольных сёлаў: у іх шэсць дойных кароў, ялаўнік, авечкі, свінні. У бягучым годзе яны ўжо пра-

Паўлінка (Г. Кердэлевіч) у размове з Якімкай (Л. Вішанкам). Фота Я. Цялрушэнкага.

далі дзяржаве 2 бычкі і вялікага кормніка, шыкуюць да адстаўкі яшчэ шэсць бэконаў. Штодня з іх гаспадаркі ў злеўню паступае ў сярэднім 50 літраў малака. Яны таксама кантрактуюць збожжа. Мар'я Саўчук працуе ўжо 11 год прадаўшчыцай у мясцовай краме. У Саўчукоў троє малых дзяцей. І ўсё ж Мар'я Саўчук знаходзіць час на ўздел у тэатральным калектыве і працуе ў ім з вялікай ахвотай. У яе выкананні постаяць свяячніцы Крыніцкіх — гэта вельмі каларытны вобраз.

Яўген Баран у п'есе выконвае ролю вясковага музыкanta. У штодзённым жыцці ён

Вечарынка ў хаце Крыніцкіх.

Фота Я. Цялушэцкага.

— ляснік у абходзе Мядзве-
жыкі ў надлясніцтве Нурэц.
Кожны дзень яму даводзіца
перамерваць пехатою дзесят-
кі кіламетраў, бо абход вялікі.
Доўгі час тутэйшыя пералес-
кі ды няждобіцы былі па-за
ўвагай лясной гаспадаркі. У
апошнія гады іх пачалі інтэн-
сіўна засаджваць лесам. У аб-
ходзе Я. Барана штогод пры-
бывае каля 50 га новых па-
садак. Так што лясніку рабо-
ты хоць адбаўляй. Апрача
працы ў лесе ён арандуе 7 га
землі з ПФЗ і вядзе на ёй
ладную гаспадарку. Гадуе 5
дойных кароў, свінні, авечкі.
Штодня дастаўляе ў сярэднім
35 літраў малака, кожны год
прадае па некалькі кормнікаў,

шмат контрактаванага збож-
жа і бульбы. І ў яго, зморана-
га працай у лесе і на гаспадарцы,
знаходзіцца час і ах-
вота, каб удзельнічаць у мас-
тацкай самадзейнасці. А ля-
воніху, польку і іншыя тан-
цы ён на сцэне „рэжа“ аж лю-
ба слухаць!..

Прыгадалі мы толькі не-
калькі самадзейных акцёраў
з тэатральнага калектыву ў
Рагачах і пераканаліся, што
ўсе яны — гэта людзі праца-
вітыя, салідныя, аўтарытэт-
ныя. Такімі ж з'яўляюцца і
іх таварышы па калектыву. А
іх выкананіе майстэрства
са шчырым зацікаўленнем і
адабрэннем успрымалі сяля-
не і чыгуначнікі з вёскі Ча-

ромха, горача ім апладзіравалі рабочыя завода „Пасманта“ ў Беластоку, на цэнтральным аглідзе тэатральных калектываў БГКТ яны занялі трэцяе месца. Пасля летняга перапынку рагачоўскія самадзейнікі плануюць далей пашыраць сваю дзейнасць, г.зн. знаёміць людзей з прыгажосцю роднага слова і мастацтва,

прыносіць ім прыемнасць.

А што з даходам у касу бацькоўскага камітэта? Ён таксама павялічваецца з кожным выступленнем калектыва.

І патрапілі ж у Рагачах, Мікулічах ды Мядзвежыках так удала спалучыць прыемнае з карысным!

Мікалай Гайдук

Беларускі парнас у Народнай Польшчы

(У дваццацігоддзе
літаб'яднання „Белавежка“)

Першыя парасткі

Беларускі літаратурны рух у Народнай Польшчы толькі што ўвайшоў у гады сталасці. Аднагодак Беларускага грамадска-культурнага таварыства і яго друкаванага органа „Нівы“ разам з імі ў 1976 годзе адзначаў свой дваццацігадовы юбілей.

У бягучым годзе спаўняецца дваццатая гадавіна дзейнасці гэтага руху ў арганізацыйных рамках — у рамках Беларускага літаратурна-мастакага аб'яднання „Белавежка“.

Пакліканне да жыцця БГКТ і беларускага часопіса ў чу-

лых сэрцах нашай нацыянальной меншасці выклікала вялікія хвалеванні, якія ў многіх выпадках выліваліся на паперу ў больш ці менш удалай літаратурнай форме. Доказам гэтага першыя вершаваныя творы, змешчаныя

на старонках „Нівы“, у якіх аўтары выказвалі вялікую ўдзячнасць народнай уладзе за стварэнне ўмоў да развіцця беларускай нацыянальнай культуры. Пісала ў „Ніву“ ў першую чаргу моладзь, якая вывучала беларускую мову ў пачатковых і сярэдніх школах Беласточчыны. Адзваліся таксама людзі старэйшага пакалення, якія не з'яўляліся выхадцамі з Беласточчыны, з пэўным ужо літаратурным вопытам — друкавалі свае творы на старонках віленскіх беларускіх часопісаў у міжваенны перыяд. Належалі да іх: Антось з Лепля (сапраўднае прозвішча Антон Васілеўскі), Мікола Базылюк, Мікола Буцылін, Тодар Грушка і Пятро Ластаўка. Іх літаратурная творчасць — гэта яшчэ адгалоскі далёкага мінулага, адгалоскі змагання беларускага народа за волю і лепшую долю.

Пасля вайны пераехалі з Беларусі ў Польшчу два нашыя аўтары сярэдняга пакалення: Яша Бурш (сапраўднае прозвішча Янка Анісяровіч) і Алесь Свісёк (сапраўднае прозвішча Аляксандр Батура).

Трэба, аднак, аб'ектыўна сказаць, што пачынальнікамі беларускага літаратурнага руху ў Народнай Польшчы з'яўляліся журналісты „Нівы“. Амаль усе ранейшыя і цяперашнія працаўнікі нашага часопіса спрабавалі сваіх сіл у літаратурнай творчасці. Вось іх прозвішчы: Васіль Бар-

шчэўскі, Янка Беразавец, Зося Бусловіч-Стаськевіч, Георгі Валкавыцкі (Юрка Зубрыцкі), Мікалай Гайдук, Мацей Канапацкі, Вера Леўчук-Валкавыцкая, Мікалай Матэйчук, Уладзімір Паўлючук, Віктар Рудчык, Янка Цялушэцкі, Міхась Шаховіч, Віктар Швед і Сакрат Яновіч. Большасць з гэтых асоб па сённяшні дзень асталася вернай літаратурнай творчасці.

Трэба тут падкрэсліць, што асаблівую ролю ў згуртаванні маладых літаратурных сіл вакол „Нівы“ адыграў яе галоўны рэдактар Георгі Валкавыцкі, які пад псеўданімам Юрка Зубрыцкі надрукаваў многа цікавых вершаў з багатым філософскім роздумам над жыццём. Маючы паэтычныя здольнасці і літаратурную падрыхтоўку (закончыў Літаратурны інстытут імя М. Горкага ў Маскве) Георгі Валкавыцкі бескарысліва правіў няўклодныя радкі вершаў многіх дэбютантаў, спрыяючы тым самым іх творчаму росту і заахвочваючы да далейшай працы. У рannіх вершах амаль кожнага з нас знаходзіцца шмат творчай інвентыі галоўнага рэдактара „Нівы“.

Да пачынальнікаў беларускай літаратуры ў Народнай Польшчы трэба таксама аднесці Андрэя Сошку (сапраўднае прозвішча Вацлаў Асіповіч) і Станіслава Вагурку. Хоць і не з'яўляліся яны штатнымі працаўнікамі „Ні-

вы“, супрацоўнічалі з часопісам вельмі цесна. На працягу 1956 года амаль у кожным нумары „Нівы“ друкавалася нешта папулярнага тады Вацуся. Калі не верш для дарослых, дык Агафон Абrotка для дзяцей, або гумар на 8-й старонцы. На жаль, тэматыка вершаў А. Сошкі вельмі вузкая, яна абмяжоўвалася рамкамі роднай вёскі Тапаляні пад Беластокам. Калі б не прозвішча Сошкі пад многімі вершамі дык можна было б прыняць гэтыя творы за фальклорную творчасць. Творчая інвенцыя А. Сошкі абмежавалася да ўбачанага, пачутага, перажытага ў роднай вёсцы і ваколіцы. Таму ён выпісаўся на працягу трох гадоў і ў палове 1959 года патычна ліра Сошкі заглохла.

Аграмадную працевітасць і вялікую творчую вынаходлівасць выказаў Станіслаў Вагурка, папулярны Дзядзька Лявоń, які ад першага нумара „Нівы“ да апошніх дзён свайго жыцця (памёр у 1966 г.), змяшчаў рэгулярна на 8-й старонцы свае фельетоны.

Дзядзька Лявоń не з’яўляўся выхадцам з Беласточчыны і слаба ведаў беларускую вёску. Глядзеў ён на нашу вёску з адлегласці Беластока, і таму ў многіх яго фельетонах было шмат штучнага, надуманага, літаратуршчыны. Станіслаў Вагурка меў несумненна вялікія здольнасці гумарыстычнага назіральніцтва, і яго фельетоны

маюць літаратурную вартасць нягледзячы на тое, што яны не звязаны цесна з жыццём беларусаў у Польшчы. Дзякуючы выхаду фельетонаў Дзядзькі Леваня ў кніжным выданні, іх аўтар быў прыняты ў члены Саюза польскіх пісьменнікаў.

Няштатнымі супрацоўнікамі „Нівы“ ад першых яе нумараў з’яўляліся таксама настаўнік Беларускага ліцэя ў Бельску-Падляшскім Мікалай Красоўскі і вучань гэтага ліцэя Уладзімір Гайдук. Мікалай Красоўскі надрукаваў у „Ніве“ некалькі нядрэнных прыродаапісальнага характеру вершаў і чамусці знеахвочуюцца да далейшай творчасці. Уладзімір Гайдук працягвае пісаць вершы па сённяшні дзень.

У згуртаванасці сіла

Пасля двух гадоў дзейнасці паасобных творцаў жывога слова, рассыпаных па ўсей краіне, якія пусцілі на старонках „Нівы“ першыя нясмелыя парасткі, даспела справа аб’яднання ў творчай арганізацыі маладых літаратурных сіл.

На пачатку 1958 года паяўляюцца на старонках „Нівы“ артыкулы Я. Анісяровіча „Беларускім паэтам і празаікам у Польшчы патрэбна свая арганізацыя“ і В. Шведа „У згуртаванасці сіла“. На пакліканне да жыцця творчай ар-

ганізацыі ўжо доўга чакаць не давялося.

8 чэрвеня 1958 года ў Беластоку адбыўся арганізацыйны з'езд, на якім было пакліканы да жыцця Беларускае літаратурнае аб'яднанне пры рэдакцыі „Ніва“. Старшыней літаб'яднання быў выбраны Георгі Валкавыцкі. Органам літаб'яднання стала літсторонка „Белавежа“, якая рэгулярна паяўляецца ў „Ніве“ на пачатку кожнага месяца.

Пакліканне да жыцця літаб'яднання спрыяла таксама большай актыўнасці мастакоў — прафесіяналу і любіцеляў. Было пакліканы да жыцця Беларускае мастацкае аб'яднанне. Пасля далучэння мастакоў да літаратораў на III З'ездзе літаб'яднання ў 1962 годзе пастаноўлена змяніць назуву нашай творчай арганізацыі на Беларускае літаратурна-мастацкае аб'яднанне пры ГП БГКТ. Нашы мастакі прафесіяналы і любіцелі Янка Анісяровіч, Аглая Артысевіч, Генадзь Бібіла, Мікалай Валкавыцкі, Віктар Кабац, Уладзімір Карпянюк, Сяргей Кішыцкі, Уладзімір Корзун, Люба Красаўская і Аляксандр Сушчэння наладзілі некалькі мастацкіх выставак у памяшканнях Галоўнага праўлення і аддзелаў БГКТ, а таксама ў Клубе міжнароднай кнігі і друку ў Беластоку. Шмат рэпрадукцыяў мастацкіх прац паявілася на старонках „Нівы“, у Беларускіх календарах і ў літаратурных альманахах.

Многія нашы мастакі афармлялі з мастацкага боку кнігі, выданні БГКТ. Шкада, што ў апошнія гады аслабла гэтае карыснае літаратурна-мастацкае супрацоўніцтва.

Беларускае літаратурна-мастацкае аб'яднанне „Белавежа“ штогод праводзіць творчыя літаратурныя семінары з тэматычнымі дакладамі, аблікаркоўкай твораў паасобных аўтараў і аўтарскімі сустрэчамі. Дагэтуль адбылося звыш паўтары тысячы аўтарскіх сустрэч, з якіх па 500 выпадае на долю шматгадовага старшыні літаб'яднання Алеся Барскага і Віктара Шведа, які ўзначальвае арганізацыю ў цяперашнім часе. Аўтарскія сустрэчы нашых аўтараў са школьнай моладдзю і дарослым насельніцтвам у беларускім асяроддзі на Беласточчыне адыгрываюць аграмадную ролю. Прычыняюцца яны да папулярызацыі творчасці паэтаў і працаіць і да пашырэння літаратурных выданняў БГКТ. У апошнія гады колькасць аўтарскіх сустрэч паважна зменшилася, таму што Беларускае таварыства не мае грошай у сваім бюджэце нават на сімвалічнае іх фінансаванне.

Станоўчую ролю адыгрываюць таксама літаратурныя конкурсы, арганізаваныя праўленнем літаб'яднання супольна з Галоўным праўленнем БГКТ. Дагэтуль былі аб'яўлены: конкурс на творы

для дзяцей, конкурс на сцэничныя творы, конкурс прысвеченых XV гадавіне БГКТ і апошні — прысвеченых XX гадавіне дзеянасці Беларускага таварыства. Усе нашы літаратурныя конкурсы далі пазітыўныя рэзультаты, былі яны паважным штуршком для творчай актыўнасці паасобных аўтараў.

Выдавецкая дзейнасць

Усё лепшае, што дагэтуль напісалі члены літаб'яднання змешчана ў 227 літстаронках у „Ніве“, у літаратурных зборніках і ў беларускіх календарах, выдадзеных ГП БГКТ.

Пачаткам нашай выдавецкай дзейнасці быў зборнік вершаў 17 аўтараў „Рунъ“, выдадзены ў 1959 годзе.

З мэтай пашырэння дзіцячай творчасці ГП БГКТ супольна з праўленнем літаб'яднання ў 1961 годзе аб'явілі конкурс, вынік якога — зборнік вершаў і апавяданняў для дзяцей „Мой родны кут“, выдадзены ў 1963 годзе. У 1965 годзе выйшаў з друку літаратурны альманах „Белавежа № 1“, а ў 1972 годзе — альманах „Белавежа № 2“. У 1970 годзе выдадзен „Зборнік сцэнічных твораў“ нашых аўтараў, а ў 1976 годзе другі „Зборнік сцэнічных твораў“, аўтарамі якога з'яўляюцца Юрка Геніуш і Сакрат Яновіч.

Выйшла таксама з друку шмат індывідуальных збор-

нікаў „белавежцаў“: Дзядзьлі Леваня „Фельетоны“ (у 1961), Алеся Барскага „Белавежскія матывы“ (у 1962) і „Жнівень слоў“ (у 1968 г.), Яши Бурша „Прамень думкі“ (у 1964 г.), Віктара Шведа „Жыщёвыя сцежкі“ (у 1967 г.) і „Дзяцінства прыстань“ (у 1975 г.), Сакрата Яновіча зборнік апавяданняў і аповесцей „Загоны“ (у 1969 г.), Янкі Чыквіна „Іду“ (у 1969 г.) і „Святая студня“ (у 1970 г.), Уладзіміра Гайдука „Ракіта“ (у 1971 г.).

Прадметам гордасці мо-
гучы быць тыражы наших
выданняў, з якіх некаторыя
даходзяць да 5 тысяч экзем-
пляраў і не ўступаюць тыра-
жам агульнапольскіх паэтыч-
ных выданняў.

Трэба таксама ўспомніць аб
тym, што ўсё часцей творы
„белавежцаў“ друкуюцца ў
нашай краіне ў перакладзе на
польскую мову. Штораз час-
цей паяўляюцца яны ў роз-
ных польскіх часопісах а так-
сама ў кніжных выданнях.
Выдавецтва „Іскры“ ў Варша-
ве ў 1973 годзе выпусліла ў
свет кніжку С. Яновіча „Вель-
ке място Бялысток“.

Цешыць нас таксама той
факт, што з кожным годам
узрастает зацікаўленне твор-
часцю „белавежцаў“ у Са-
вецкай Беларусі.

Кантакты з БССР

Мастацкая творчасць чле-
наў нашага літаб'яднання вы-

клікае штораз большае зацікаўленне пісьменнікаў і літаратурных крытыкаў Савецкай Беларусі. Многія „белавежцы“ ўтрымліваюць непасрэдныя сяброўскія контакты з пісьменнікамі БССР.

Літаратурныя часопісы Савецкай Беларусі знаёмыя сваіх чытачоў з найлепшымі мастацкімі здабыткамі нашых аўтараў. На старонках часопісаў „Полымя“, „Маладосць“, „Беларусь“ і газеты „Літаратура і мастацтва“ былі змешчаны падборкі вершаў „белавежцаў“, а таксама апавяданні П. Ластаўкі „За варотамі“, В. Рудчыка „Сямейны талісман“ і А. Апалінскага „Металічны грэбень“.

У 1973 годзе выдавецтва „Мастацкая літаратура“ выпусліла ў прыгожым афармленні зборнік твораў 17 нашых аўтараў „Літаратурная Беласточчына“, з кароткімі біяграфічнымі даведкамі і цэплым уступным словам Уладзіміра Казбераука „Песні Белавежы“.

Газета „Літаратура і мастацтва“ ад 13 мая 1959 года на друкавала абшырную змястоўную рэцэнзію свайго галоўнага рэдактара Я. Шарахоўскага на зборнік паэзіі „Рунъ“.

У „Полымі“ друкаваліся рэцензіі на зборнікі А. Барскага „Белавежскія матывы“ (нр 6 ад 1963 г.) і „Жнівень слоў“ (нр 8 ад 1969 г.), а таксама на зборнік С. Яновіча „Загоны“ (нр 1 ад 1970 г.). На зборнік В. Шведа „Жыщчёвыя сцежкі“

паявіліся рэцензіі ў „Літаратуры і мастацтве“ (ад 1 снежня 1967 г.), у „Беларусі“ (нр 1 ад 1970 г.) і ў „Маладосці“ (нр 4 ад 1968 г.). На зборнік В. Шведа „Дзяцінства прыстань“ паявілася рэцензія А. Фядосіка („Чырвоная змена“ нр 106 ад 1976 г.).

Выдавецтва „Мастацкая літаратура“ ў 1976 годзе выпусліла ў свет паэтычны зборнік А. Барскага „Мой бераг“ (5 тысяч экз.) і зборнік вершаў для дзяцей В. Шведа „Дружба“ (50 тысяч экз.). На гэтыя зборнікі паявіліся рэцензіі ў „Літаратуры і мастацтве“ (нр 40 ад 1976 г.).

Варта таксама прыгадаць, што выдавецтва „Мастацкая літаратура“ рыхтуе да друку зборнік прозы Сакрата Яновіча.

Трэба ўспомніць і аб тым, што выкладчыкі беларускай мовы і літаратуры, часова працуючыя на кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта Мікола Бірыла, Васіль Тарасаў, Аркадзь Жураўскі і Міхась Лазарук прымалі ўдзел у літаратурных семінарах членаў нашага літаб'яднання. Выступалі з дакладамі і дзяліліся крытычнымі заўвагамі адносна аўтароў пасобных аўтараў, што спрыяла творчаму росту „белавежцаў“.

Нашыя аўтары

Пакліканне да жыцця Беларускага літаратурна-ма-

тацкага аб'яднання „Белавежка“ і яго друкаванага органа літтаронкі ў „Ніве“ пашырыла ў значнай ступені круг аўтараў, якія выступілі са сваімі літаратурнымі творамі. Наступіў выразны падзел на паасобныя літаратурныя жанры, паявілася таксама літаратурная крытыка, у якой у свой час найбольшую ролю адыграў журналіст „Нівы“ Мацей Канапацкі.

Многіх тых, што з розных прычын „выпісаліся“ і перасталі дасылаць у „Ніву“ свае літаратурныя творы, падмінілі новыя аўтары, больш таленавітыя, з вышэйшай філаграфічнай адукцыяй, з адпаведнай тэарэтычнай падрыхтоўкай.

Трэба аб'ектыўна сцвердзіць, што ўсе нашы літаратурныя здабыткі — паэзія, проза, драматычныя творы, цесна звязаны з сённяшнім днём беларускага насељніцтва, пражываючага ў Польшчы і з нашым прагрэсіўным гісторычным мінульым. Можам ганарыцца тым, што нашая творчасць атрымлівае станоўчую ацэнку так у польскім друку, як і ў друку Савецкай Беларусі.

Тэарэтыкі літаратуры сцвярджаюць, што дамінуючая роля паэзіі ў нацыянальнай літаратуре сведчыць аб маладосці гэтай літаратуры. У нашым літаратурным руху наўглядалася аднак амаль раўнамернае развіццё так прозы, як і паэзіі. Прыкладна ў 1958

годзе мелі мы амаль адноўкаўшую колькасць паэтаў і празаікаў. Тым больш, што многія паэты надрукавалі таксама ў „Ніве“ па некалькі сваіх апавяданняў. І толькі ў сямідзесятых гадах, калі паявілася ў літтаронцы шмат новых прозвішчаў, пераважна паэтаў, паэзія ў нашым літаб'яднанні стала дамінуючай. Розніца яна таксама ад нашай паэзіі шасцідзесятых гадоў, калі нашы паэты, за выняткам Яшы Бурша, аставаліся вернымі класічнай форме вершасладання.

Яша Бурш (сапраўднае прозвішча Янка Анісіровіч) з'яўляецца першым у нашым літаратурным руху, які парушыў рытміку і фанетычнае гучанне верша. Ён старонік сучаснасці ў паэзіі, вораг рыфмы і граматычнай папраўнасці слова. Яго суб'ектыўізм часта розніца ад аб'ектыўнага светаадчування. Пазіція Я. Бурша выклікае ў чытачоў супяречлівую ацэнку. Наша вясковая асяроддзе гэтай паэзіі не разумее. Аўтарскія сустрэчы Я. Бурша выклікалі зацікаўленне толькі ў сярэдніх школах. Адгэтуль вывад, што ўнутраны свет паэзіі Бурша можа пранікнуць толькі адукаваны чалавек. У апошнія гады Я. Бурш зусім не дасылае сваіх твораў у „Ніву“, хаяць, як сам сцвярдждае, надалей шмат піша.

Вельмі рэдка паяўляюцца ў літтаронцы творы Алеся Свіська. Яго вершы з ваеннай

тэматыкай і вершы дыдактычнага харктару, што нараджаліся ў штодзённай настаўніцкай працы, спелыя і спадабаліся чытачам. Паэзія Свіська займае пераходную паэзію паміж паэзіяй традыцыйнай і наватарскай.

Дзмітры Шатыловіч зрабіў трывалы след у нашай літаратуры асабліва паэзіяй патрыятычнага харктару, у якой прайяўляеца любоў да свайго роднага (вершы „Падляшша“, „Ты ўжо забыла“, „Радзіма“ і іншыя). Глыбока прадставіў ён таксама свае ваенныя перажыванні (вершы „Кашмар“, „Сланечнік“ і іншыя). Вершы Шатыловіча пісаны з размахам, любіць ён маляваць шырокія палотны, яго творы прадстаўлены ў эпічна-апавядальнай інтанансці. Цешыць нас, што Д. Шатыловіч зноў дасылае ў „Ніву“ свае новыя вершы.

Вершы Уладзіміра Гайдука друкаваліся ад першых нумараў „Нівы“. Падсумаваннем яго паэтычных здабыткаў з'яўляеца скромненькі зборнік „Ракіта“. Паэтычны шлях Ул. Гайдука даволі складаны. Вымушаны ён быў спыніць вучобу і вярнуцца на гаспадарку. Штодзённа ходзіць ён поруч з народнай песняй і таму поўнымі струменнямі ўліваеца ў радкі яго вершаў беларуская вусная народная творчасць.

Вельмі цёпла аб аўтары „Ракіты“ напісаў М. Гайдук: „...Гэты малады чалавек, ула-

віўшы вольную хвіліну, пераказвае ў вершы тыя свае думы і назіранні, што вынасіў ходзячы за плугам і бараною, сушачы сена ці возячы снапы з поля або мо проста зганяючы мазалістай далонню кроўелькі поту з твару ў час сенакосу.“

Ад пачатку 1957 года друкуюцца ў „Ніве“ вершы Віктора Шведа. „Швед — сцвярджае А. Барскі — з'яўляеца старонікам традыцыйнай плыні ў нашым літаратурным руху. Рыфма і рытм з'яўляюцца асноўным фундаментам яго вершаў. Змест яго паэзіі пачэрпнуты заўсёды з канкрэтных гістарычных ці сучасных падзеяў. Элемент фікцыі амаль, што не выступае ў яго творчасці. Вялікая колькасць вершаў Шведа звязана з Беласточчынай. У творчасці В. Шведа знаходзім нямала вершаў сатырычных, а таксама добрых вершаў для дзяцей.“

Вядучымі ў нашай паэзіі з'яўляюцца Алесь Барскі і Ян Чыквін. Алесь Барскі (Аляксандар Баршчэўскі) пачаў друкавацца ў „Ніве“ ад 1958 года. Яго першыя вершы выклікалі зацікаўленне чытачоў. Выступіла ў гэтых вершах шчырая любоў да роднай зямлі і людзей, якія сваёй працай змяняюць ablічча роднага краю. Алесь у хуткім часе напісаў вялікую колькасць вершаў, што выйшлі ў зборніку „Белавежскія матывы“. Першы паэтычны зборнік Бар-

скага мае ў цэласці патрыятычныя характар.

Другі зборнік Барскага „Жнівень слоў“ з'яўляеца метафарычным, насычаным асацыятыўнай вобразнасцю. Герой паэзіі Барскага — інтэлігент — выхадзец з вёскі, які знаходзіцца дзесьці на паўднёве паміж вёскай і горадам. Выступае ў гэтым зборніку выразны антыурбанізм. Зместам трэцяга падрыхтаванага да друку зборніка Барскага з'яўляеца любоўная лірыка. У апошнім часе Барскі напісаў цыкл цікавых вершаў „Блізкасць далёкага“, у якіх выступае філософскі раздум над жыщцём. А. Барскі — член Саюза польскіх пісьменнікаў.

Янка Чыквін дэбютаваў у 1957 годзе ў „Ніве“ лірычнымі вершам „Сад“ пад псейданімам Янка Дубіцкі, яшчэ будучы вучнем Бельскага беларускага ліцэя. Перайшоўён потым на нейкі час на прозу, змяшчаючы ў „Ніве“ некалькі апавяданняў: „Пашырасці“, „Дзве сустрэчы“, „Васількі“, „Суседзі“, „Сурвэткі“ і аднакутавую камедью „Мікітава красуня“.

Ад 1959 года дэфінітыўна астаўся верны паэзіі, пішучы шмат вершаў, цікавую паэму „Беларуская дзяўчына“ і цыкл санетаў „Святая студня“. Яго лепшыя творы ўвайшлі ў паэтычныя зборнікі „Іду“ і „Святая студня“, на падставе якіх ён прыняты ў члены Саюза польскіх пісьменнікаў.

Паэзія Чыквіна глыбока метафарычная, мае яна багаты ўнутраны свет, у ёй сужылася традыцыя з наватарствам.

Пішучы аб паэзіі Я. Чыквіна В. Рудчык трапна сцвярджае: „Героем твораў Я. Чыквіна, яго тыпам, які перадае нам свае пачуцці, з'яўляеца інтэлігент беларускага паходжання, свядомы сваёй нацыянальнай прыналежнасці, чалавек загублены ў шматгранный ананімнасці вялікага горада“.

Пачынальнікамі ў галіне нашай прозы з'яўляюцца быўлыя журналісты „Нівы“ Васіль Баршчэўскі і Сакрат Яновіч.

Васіль Баршчэўскі дэбютаваў у 1956 годзе публіцыстычным апавяданнем „Андарак Тафілі“, напісаным з гумарам, з выразнай ідэяй пашаны да народных традыцый. У дзесьці чарговых нумерах „Нівы“ друкавалася аповесць Баршчэўскага „Мішкава жаніцьба“, у якой аўтар шырока выкарыстаў мясцовы беларускі вясельны фальклор. Найбольш цікавае апавяданне Баршчэўскага „Арэлі“ закранае далёкае мінулае беластоцкай зямлі. Шкада, што з адыхадам з „Нівы“ В. Баршчэўскі спыніў сваю літаратурную працу.

У тым самым што і В. Баршчэўскі часе дэбютаваў Сакрат Яновіч. Першое яго публіцыстычнае апавяданне „Гнілое ў здаровым“ закранае пра-

блему інтэлігентаў, выхадцаў з вёскі, што цураюцца свайго роднага. У пяці нумарах „Нівы“ друкавалася абшырнае апавяданне С. Яновіча „Родная глухамань“, у якім выступае праблема выдання бацькамі наслільна дачкі замуж за некаханага. С. Яновіч надрукаваў у 1957 г. у „Ніве“ адзіны, навяяны асеннім сумам верш „Успамін“. І хоць ён ужо больш да паэзіі не вяртаўся, аднак яго цікавыя рэфлексійныя мініяцюры можам называць паэтычнай прозай. І якраз гэтыя рэфлексійныя імпрэсіі найбольш Яновічу ўдаюцца. Ён удумліва перадае жыщёвую ситуацыю. За малымі фактамі бачым прыкметы жыцця беларускай вёскі. Творчасць Яновіча сталее з кожным годам. Доказам гэтага — абышырны зборнік „Загонны“. Цікавай, хоць не занадта абрэгунтаванай гістарычнай, з'яўляеца аповесць Яновіча пра Кастуся Каліноўскага „Сярэбраны яздок“, што друкавалася ў 1975 годзе ў „Ніве“.

Сакрат Яновіч — член Саюза польскіх пісьменнікаў і аўтар кніжкі ў перакладзе на польскую мову „Вельке място Бялысток“, прыхільна ўспрынятай польскай літаратурнай крытыкай. Трэба аб'ектыўна сказаць, што С. Яновіч узначальвае прозу ў нашым беларускім літаратурным руху ў Народнай Польшчы.

У 1958 годзе паявілася на старонках „Нівы“ некалькі ці-

кавых празаікаў. На жаль некаторыя з іх, як метэарыты, зазялі яскравым святлом і згаслі.

У першую чаргу маю тут на ўвазе С. Заставіна, (сапраўднае прозвішча Лявон Майсеюк) з Белавежы. Выступіў ён на старонках „Нівы“ з своеасаблівым жанрам — гумарыстычна-сатырычным апавяданнем. Яго апавяданні „Дзядзька Фёдар“, „Кандратай сон“, „Паляўнічы Віктар“, „Паляванне на каня“ і „Чухрэй“ падабаліся чытачам. На канве неверагодных здарэнняў і гісторыі, якія даводзіліся аўтару назіраць у дрыму чай Белавежскай пушчы, Заставін намерваўся напісаць цыкл апавяданняў „Дванаццаць апосталаў“. На жаль, здзейсніў ён толькі частку сваёй цікавай задумы і перайшоў выключна на польскую мову. Час ад часу паяўляюцца яго апавяданні на старонках польскіх часопісаў.

У нейкай ступені прадаўжальнікам жанра Заставіна з'яўляецца Юрка Геніуш, аўтар апавяданняў „Як знайсці хулігана“, „Як мы арганізаваліся“ і цыкла фельетонаў, што друкуюцца ў „Ніве“ пад загалоўкам „З майёй званицы“. Геніуш — аўтар драматычных твораў „Хто каго?“ і „Прыгоды белага грыба“, а таксама казкі „Адкуль узяліся ў полі васількі“.

З невялікім цыклам цікавых апавяданняў псіхалагічнага характару выступіў у

„Ніве“ Сымон Раманчук. Яго апавяданні „Дзядуля“, „Вар’ятка“, „Чалавек“, „Ідуць дні-дзянёчкі“ ахопліваюць сваім зместам перажыванні апошняй вайны. У гэтых апавяданнях дамінует аднак талстоўская тэорыя „несупраціўляцца злу гвалтам“. Перакананне, што ўсе людзі добрыя, перашкаджае аўтару ў нейкай ступені ў прадстаўленні сітуацый адпавядаючых рэчаіснасці.

Мікалай Гайдук дэбютаваў лірычнымі вершамі ў „Ніве“, якія дасылаў з Мінска, будучы студэнтам Мінскага дзяржаўнага ўніверсітэта. Вершы былі прыродаапісальнага характару. Неўзабаве перайшоў ён выключна на прозу. У сваіх дасканалых апавяданнях распрацоўвае ён у мастацкай форме гісторыю нашай беластоцкай зямлі. Сваёй творчай фантазіяй уваскрашае ён даўёкае мінулае беларускага народа. Запамяталіся чытачам яго цудоўныя апавяданні „Навала“, „Крамола“ і „Буруш“. М. Гайдук павінен даўж працягваць свой цікавы гісторычны цыкл апавяданняў, на якія таксама звярнула ўвагу літаратурная крытыка Савецкай Беларусі.

Празаікам, які паявіўся ў „Ніве“ на пачатку шасцідзесятых гадоў з’яўляецца У. Дваракоўскі. Пражываючы ў вёсцы Бацюты каля Лап, заўкранае ён у сваёй творчасці балочыя сялянскія праблемы, вяенныя і пасляваенныя пе-

ражыванні (апавяданні „Спадчына“, „Першыя дні“).

Па некалькі апавяданняў з сялянскага жыцця надрукавалі ў „Ніве“ Віктар Рудчык, Уладзімір Паўлючук і Янка Цялушэцкі.

Віцук Склубоўскі, вядомы юрист, у цыкле апавяданняў прадставіў праблему людскіх канфліктаў, парушэння адзінкамі абавязваючых правоў грамадскага суžыцця.

У апошніх гадах групу нашых празаікаў папоўніў Уладзімір Малашкевіч, які надрукаваў у „Ніве“ некалькі цікавых апавяданняў.

Літаратурнае папаўнение

Уважлівы чытач літаратурнай старонкі ў „Ніве“ напэўна заўважыў, што ў сямідзесятых гады ў беларускі літаратурны рух у Польшчы ўліўся свежы струмень маладых літаратурных сіл. Новыя прозвішчы ў нашым аб'яднанні — гэта пераважна аблісьвенты і вучні Бельскага і Гайнайскага беларускіх ліцэяў. Амаль усе яны пішуць вершы, у якіх спрабуюць выразіць свае думкі ў нетрадыцыйных формах. Ужо сам пералік прозвішчаў абы размежерах новага літаратурнага папаўнення: Агнія, Валянціна Анішчук (Ваву), Надзея Артымовіч, Георгі Баена, Кастусь Бандарук, Ірэна Баравік, Янка Брацкі, Мікалай Варанецкі, Ніна Гаўрылюк, Наташа Грыбок, Анна Дзенісюк,

Варвара Квапіш, Іван Кірызюк, Пятро Кірызюк, Вераніка Леаніок, Міра Лукша, Хрысціна Саўко, Сяргей Сац, Зося Сачко, Б. Смыла, Леапольд Танкевіч, Юрка Харкевич, Міхась Шаховіч, Уладзімір Шклярук. Звыш дваццаці асоб. Амаль усе яны спрабуюць сваіх сіл у галіне паэзіі. Сярод нашага літаратурнага маладняка многа дэбютантаў, якія знаходзяцца яшчэ ў пастаянных пошуках, аднак вялікая іх колькасць — гэта людзі, якія ўжо праявілі пэўную творчую спеласць, знайшлі сваю ўласную сцяжынку ў літаратуре. Толькі некалькі асоб з гэтай групы (М. Варанецкі, С. Сац, Л. Танкевіч, М. Шаховіч) асталося вернымі класічнай форме вершаскладання. Пераважная большасць парывае з крыніцамі таксама і беларускай традыцыйнай класікі і ўліваеца ў русло сучаснай польскай паэтычнай манеры. Падобна як і ў сучаснай польскай паэзіі, у нашага літаратурнага маладняку назіраеца зварт да сімвалізму, паэзіі намёкаў; сэнтименталізму, дзе пачуцце з'яўляеца асноўным крытэрыем добра, вартасці чалавека; філасофскага экзістэнцыялізму, разважанняў над сэнсам людскога існавання, а нават катастрафізм, адвечнай проблемай жыцця і смерці.

Цікавай з'явай у нашым літаратурным руху з'яўляеца і тое, што некаторыя члены літаб'яднання (Зося Сачко,

Янка Кірызюк і Пятро Кірызюк) пішуць на мясцовай бельскай гаворцы. Багатыя песенна-казачныя жамчужыны з фальклору спалучаюць з уласнымі паэтычнымі канцепцыямі.

Многія з нашых „маладых“ маюць ужо на сваім рахунку пэўныя трывалыя літаратурныя здабыткі. Найстарэйшы стажам у гэтай групе — Кастусь Бандарук — сваёй цікавай паэмай „Кілім прывідаў“ заваяваў I месца ў літаратурным конкурсе, прысвечаным XX гадавіне дзейнасці Беларускага таварыства.

Надзея Артымовіч, Валянціна Анішчук (Баву), Ірэна Баравік і Міхась Шаховіч склалі ўжо да друку свае індывидуальныя паэтычныя зборнікі.

Падсумоўваючы, трэба аб'ектыўна сцвердзіць, што Беларускае літаратурна-мастацкае аб'яднанне „Белавежа“, якое адзначае сваё дваццацігоддзе, мае ўжо несумненна паважныя дасягненні, якім можам ганарыцца. Вялікая разнастайнасць жанраў і стыляў, разнавіднасць творчай манеры паасобных творцаў сведчыць аб tym, што гэты рух сталее з кожным годам і прычыняеца да ўзбагачэння нашай беларускай нацыянальнай культуры, а таксама культуры Народнай Польшчы.

Віктар Швед
старшыня Беларускага літаратурна-мастацкага аб'яднання „Белавежа“

НАВУКОВАМУ ГУРТКУ ДВАЦЦАЦ ГАДОЎ

У палове лістапада 1958 года „Ніва“ паведамляла сваіх чытчоў: „Па ініцыятыве Праўлення гарадскога аддзела Беларускага грамадска-культурнага таварыства ў Беластоку дзесятага лістапада адбыўся сход маладой беларускай навуковай інтэлігэнцыі, на якім быў утвораны Навуковы гуртак. Старшыней Навуковага гуртка выбрана мгр Марыя Якубюк...“

Як памятаю, сход быў малалікі; зыйшлася, па сутнасці, жменька выпускнікоў польскіх і беларускага ўніверсітэтаў, поўных жадання заніцца доследнай работай для Беласточчыны, якая яшчэ не карысталася рэгулярным зацікаўленнем з боку цэнтраў навукі. Ухвалена рыхтавацца да выдання зборніка навуковых прац.

Спатрэбілася, аднак, шмат часу на тое, каб Навуковы гуртак пачаў сваё існаванне. Яго новы старшыня мгр Уладзімір Юзвюк пісаў у „Беларускім календары на 1966 год“: „Але гуртак гэты працаўваў слаба, і таму праз год, а менавіта 19.IX.1959 года было склікане чарговае пасяджэнне, на якім фактычна заснавана Навуковы гуртак, прыдзелена паасобным аўтарам тэмы, апрацаўвана графік пасяджэння гуртка“. (Справа здача гуртка — „Беларускі каляндар на 1962 г.“, стар. 100).

У днях 14 — 28 кастрычніка 1959 года была наладжана ў беластоцкім Акруговым музеі выстаўка беларускай народнай творчасці Беласточчыны як рэзультат энергічных пошукаў группы энтузіястаў — м. ін. Любы Красоўскай і Аглай Артысевіч. Старанліва аформленая і багатая, выклікала яна ў туто пару сапраўдную сенсацыю! Этнаграфічную секцыю, нядаўна ўтвораную Навуковым гуртком, Галоўнае праўленне Польскага Людазнаўчага таварыства прыняла ў склад пастаянных членай.

Гуртак разгортваў дзеянаць. Налічваў ён ужо вясемнаццаць удзельнікаў, у асяроддзі якіх у палове таго ж года арганізавана дзве секцыі: гуманітарных навук і эканамічных навук. Першымі працамі, накіраванымі на агульны дыслпут у секцыях, з'яўляліся: „Сто гадоў з дня перакладу „Пана Тадэуша“ на беларускую мову“ мгр. Мацея Канапацкага, „Слаўныя людзі Падляшша“ мгр. Васіля Белаказовіча, „Гайнайскі павет Беластоцкага ваяводства“ — першая частка манаграфіі мгр. Уладзіміра Юзвюка.

Наставаў надзвычай дынамічны перыяд актыўнасці; сходы адбываліся амаль штомесячна. Да пачатку вясны 1960 года падрыхтавана да друку шэсць навуковых прац і паведамленняў, якія былі змешчаны ў — кур'ёзным паводле выдавецкіх крытэрый — „Навукова-літаратурным зборніку і Беларускім календары на 1961 год“. Апублікавана ў ім: „Беларуская рабоча-сялянская грамада“ — нарыс Г. Анаціка; успомненую першую частку манаграфіі У. Юзвюка, „Пачаткі рабочага руху на Беласточчыне“ П. Кожэца, „Агляд публіцыстычна-літаратурнай спадчыны Кастуся Каліноўскага“, „Камізм у творчасці Якуба Коласа“ А. Баршчэўскага, „Беларуская вусная народная творчасць Беласточчыны“ М. Гайдука. Найбольш фундаментальнай з'явілася праца Юзвюка, якая праз дзесяць гадоў пасля паслужыла яму падставай для дактарызацыі ў Беларускім дзяржаўным універсітэце імя У. Леніна ў Мінску.

Выход у свет гэтага зборніка трывалым чынам засведчваў жыццяздольнасць новага згуртавання беларускіх вучоных. Польская і савецкая перыёдика адзначыла выданне рэцензенцкімі водгукамі. У далейшай дзейнасці Навуковага гуртка спрыяльней акалічнасцю трэба лічыць выбар міністру юстицы Уладзіміра Юзвюка на пасаду штатнага сакратара Галоўнага праўлення Беларускага грамадска-культурнага таварыства, на яго III з'ездзе. Перш за ёсё набыла чаканага размаху лектарская работа, у якую ахвотна ўключыліся ўдзельнікі гуртка, што пражывалі ў Беластоку; адміністрацыя Таварыства забяспечвала ім транспарт у местачковыя і вясковыя клубы. Грамадская ж актыўнасць нашых варшавянаў у асноўным, абмяжоўвалася інтэлектуальнымі патрэбамі сталічнага Аддзела БГКТ; у іх карысць неабходна падкрэсліць, што яны стварылі там добрую традыцыю штотыднёвых дыскусійных сустрэч у клубе на вул. Сенатарская 8.

У снежні 1964 года быў выдадзены чарговы „Навуковы зборнік“. Аб'ёмісты — каля трохсот старонак — том змяшчае ў сабе працы Ежы Вісінёўскага, Вінцука Склубоўскага, Францішка Берніковіча, Паўла Кожэца, Аляксандры Бергман (Евы Кучкоўскай), Аляксандра Баршчэўскага, Уладзіміра Юзвюка, Мар'яна Пецюковіча, Любы Раманюк і Базыля Чэчугі. Кожная тэма ўражвае навізною. Трэба толькі шкадаваць, што разам з выданнем так вартаснага зборніка, заціхлі ажыўленыя імпульсы ў прыгожа пастаўленай навуковай работе ў рамках нашага Таварыства. Надоўга, да сямідзесятых гадоў.

28 мая 1970 года адбыўся спрэвадчна-выбарны сход Навуковага гуртка, на якім старшынёй яго праўлення выбрана міністру юстицы Туронка, чалавека з высокім аўтарытэтам сярод беларускай інтэлігенцыі, дасканалага організатора.

Даўно наспела пытанне падрыхтоўкі наступнага выпуску „На-

вуковага зборніка“, трэцяга. Маючы за плячыма неблагую традыцыю, ініцыятары выдання ў камплектуvalі матэрыялы з вялікай дбайнасцю аб іх належны ўзровень; у супрацоўніцтве з Беластоцкім навуковым таварыствам заказаны былі рэцензіі ў выдатных вучоных. Ваяводскія ўлады аказалі матэрыяльную дапамогу на звыш сто тысяч злотых. Том пад рэдакцыяй Міхала Кандрацюка з'явіўся ў чэрвені 1974 года і палова яго тыражу разыйшлася на працягу некалькіх месяцаў. У сучасны момант найлягчэй адшукаць яго можна на складзе ГП БГКТ...

Пісаў аб ім навуковы друк Польшчы, Чэхаславакіі, СССР, Англіі, ЗША. Запланаваны са знаўствам змест падзяляеца на тры часткі: артыкулы, рэцензіі і агляды, бібліяграфія. Некаторыя аўтары зборніка з'яўляюцца першаадкрывальнікамі новых тэматычных простораў. Маю тут на ўвазе працы Юрый Турунка, Міхала Кандрацюка, Адама Мальдзіса (Мінск).

Адбываюцца заходы, звязаныя з выданнем чацвёртага „Навуковага зборніка“, які, мяркуючы па ягонаму плану тэм, выдатна завершыць дваццацігадовую гісторыю Навуковага гуртка пры Галоўным праўленні БГКТ.

У XX гадавіну БГКТ гурток сабраўся 14 сакавіка 1976 года на спецыяльнай папулярн-навуковай сесіі, падчас якой былі заслушаны даклады і выступленні аб дагэтульшняй дзейнасці Беларускага таварыства і яго перспектывах, гісторыі беларускага школьніцтва на Беласточчыне ў пасляваенны перыяд, а таксама — беларускім літаратурным руху на Беласточчыне. Гасцямі сесіі з'яўляліся адказныя прадстаўнікі цэнтральных і ваяводскіх палітычных і адміністрацыйных улад, зацікаўленыя настаўнікі сяродніх і пачатковых школ з прадметам беларускай мовы, студэнты.

У кастрычніку т.г. Ваяводская ўправа ў Беластоку надрукаўала асобным выданнем даклад Юрый Турунка „Беларускае школьніцтва на Беласточчыне ў пасляваенны перыяд“.

Праведзена ўдалыя намаганні з метай акадэмічнага выдання „Пана Тадэуша“ ў перакладзе на беларускую мову, зробленым Браніславам Тарашкевічам — вялікім вучоным і славіным правадыром заходнебеларускага вызваленчага руху ў міжваеннай Польшчы.

Падрыхтавана таксама сесію п.н. „Мост, узведзены стагоддзями“, прысвечаную польска-беларускім літаратурным і навуковым сувязям — у прыватнасці даследаванням вобраза беларускага селяніна ў польскай літаратуры.

Шмат чаго задумана і рэалізуецца. У добры час!

Сакрат Яновіч,
сакратар праўлення Навуковага гуртка
пры ГП БГКТ.

Дваццаць год на хвалі Беластоцкага радыё

Гэта быў першы год маёй працы ў „Ніве“. Новыя асяроддзе, новыя справы моцна бянтэжылі мяне, нават параджалі сумненні, ці адолею першыя цяжкасці журналісткага жыцця ў Беластоку. А яно тым часам падрыхтавала вось якую нечаканасць: пачынаючы ад чэрвеня 1958 года паві-

нен я перайсці ў Беластоцкае радыё і заняцца падрыхтоўкай перадач на беларускай мове.

Як сёння памятаю, паклікаў мяне наш „галава“ г.эн. галоўны рэдактар „Нівы“ тав. Г. Валкавыцкі, каб абвясціць гэту новасць. Добрая пажаданні ўсяго каляктыву „Нівы“ і, зразумела, Галоўнага праўлення БГКТ зусім не дадавалі смеласці.

Пры Акадэміцкай 26, дзе ў цесных пакойчыках змяшчаліся ўсе рэдакцыі мясцовага вяшчання, прыняў мяне тагачасны галоўны рэдактар Ежы Алюкевіч. Ён агульна пазнаёміў са спецыфікай працы ў радыё з новым калектывам і таксама выказаў пажаданні.

Абсталяваўся я на першым паверсе, дзе знаходзілася літаратурная рэдакцыя. Узначальвала яе ў той час рэд. Ганна Мушынска-Гафманова, вядомая сёння пісьменніца. Рэдакцыя нашых перадач з'яўлялася часткай літаратурнай рэдакцыі. Гэта было разумнае рашэнне. Я ж стаў і першыя крокі ў радыёвой дзяялінцы і трэба было раз-

лічваць на каштоўныя парады і дапамогу вопытных радыёуцаў. Мушу адзначыць, што яны, разам, зрешты, з тэхнічнымі працаўнікамі, сардечна ставіліся да справы беларускіх перадач. Гэта мяне вельмі падбадзёрвала і ўсяляла аптымізм.

Першая радыёперадача на беларускай мове адбылася ў пятніцу 13 чэрвеня 1958 года і працягвалася ад гадзіны 16⁰⁵ да 16²⁰. Яе змест складалі тэкст, у якім гаварылася аб задачы перадач, музыка і гістарычны каляндар. „Ніва“ ад 15 чэрвеня 1958 года праінфармавала чытачоў, што Беластоцкае радыёвяшчанне ўключыла ў сваю праграму перадачы на беларускай мове і змясціла іншыя дадатковыя, звязаныя з ёю, факты.

Не скрываю, што першыя перадачы мелі ў пэўным сэнсе эксперыментальны характар і не ўсё ў іх магло слухачам падабацца. Асноўным грахом была адарванасць ад широкай плыні вясковага жыцця недзе на Гаўнаўшчыне ці Бельшчыне. Проста не хапала жывых, цікавых рэпартажаў.

Пазыўныя беларускіх перадач, пачэрнітыя з вядомай народнай песні з-пад Нараўкі „Ой, рэчанька, рэчанька, чаму ж ты не поўная...“ паслужылі ўважліваму слухачу, Рыгору Лясуну, да нейкай аналогіі паміж імі і недахопамі праграм у артыкуле ў „Ніве“ ад 5 кастрычніка 1958

года. Аўтар даволі падрабязна абмеркаваў змест дагэтульшніх перадач і — трэба прызнаць — у гэтай ацэнцы зрабіў рад справядлівых заўваг.

У міжчасе рабіліся заходы, каб нашыя праграмы насычаціся ўсё больш беларускім матэрыялам, у тым ліку і мастацкага характеру. Сур'ёзную дапамогу аказаў нам Мінск, які прыслаў многа вакальных і музычных твораў у майстэрскім выкананні, запісаных на магнетафоннай стужцы. Перадачы пачалі ўзбагачацца і выступленнямі мясцовых беларускіх самадзейных калектываў. Памятаю, што асабістыя незабытныя ўражанні я вынес з сустрэчы з дубляжынскімі талентамі. Паймчаліся мы аднойчы радыё машынай у гэту невычэрпную крыніцу беларускага народнага меласу. І сёння Дубляжын славіцца вакальнымі талентамі-самародкамі. Хопіць заглянць у чарговыя гадавікі „Нівы“ ці „Беларускага календара“ і знайдзем у іх шмат артыкулаў і здымкаў, ілюструючых гэту праіду. Пачалі мы наведваць іншыя месцы ў прыватнасці Новую Волю ці Даброваду, якія таксама славіліся вядомымі самадзейнікамі. Побач з рэпартажамі аб працы нейкага сельгасгуртка слухачы знаёміліся з рэпертуарам харавых груп ці салістаў з той ці іншай вёскі.

Прыкметны след у перадачах пакідалі мае асабістыя зацікаўленні. Дэбютаваў я ў „Ніве“ артыкулам аб Я. Купале як перакладчыку твораў Уладзіслава Сыракомлі і, сапраўды, асабліва палюбіў тэматыку, цесна звязаную з польска-беларускімі культурнымі сувязямі. Шмат увагі ўдзяляў ім у нашай праграме. Імкнуўся я абрародваць менш вядомыя старонкі гэтага сяброўства.

Так шчасліва склалася, што давялося сустрэцца з радам вядомых польскіх пісьменнікаў і кампазітараў, асабліва старэйшага пакалення, якія ў сваім творчым набытку адлюстравалі шчырую сімпатыю да культурнай спадчыны беларускага народа. Ніколі не забуду размовы з паэтам Рэмігіушам Квяткоўскім (1884-1961), перакладчыкам беларускай паэзіі, ці з кампазітарам Станіславам Казурам (1882-1961), ураджэнцам Тэклінаполя на Беларусі.

Казура ў нашай перадачы наблізіў слухачам сваю багатую творчую дзейнасць, у якой адлюстраваўся плённы ўпльў беларускага народнага меласу. Памятаю, што гэтую перадачу мы не скасавалі і павінна яна захоўвацца ў архіве Беластоцкага радыё. Адна з перадач была прысвячана вядомаму кампазітару Мечыславу Карловічу (1876-1909). Як і Казура, ураджэнец беларускай зямлі, Карловіч творча засвойваў беларус-

кія народныя песні, што асабліва пакінула след у яго „Літоўскай рапсодыі“. Дагэтуль пратрываўся мае сардечныя сувязі з прадстаўніком найстарэйшага пакалення польскіх паэтаў Багданам Жыранікам, таксама перакладчыкам твораў беларускіх паэтаў. Асабліва аблюбаваў ён творы Купалы і Танка.

Мае сардечныя контакты з даследчыкам беларуска-польскіх літаратурных сувязяў у БССР, прафесарам Сцяпанам Александровічам карысна ўздрэйнічалі на змест шэрагу перадач. А сустрэчы слухачоў нашых перадач з творчасцю пачынаючых у той час паэтаў, згуртаваных вакол „Нівы“, Віктара Шведа, Яшы Буршы, Алеся Барскага... Іх творы пашырылі масцакі дыяпазон праграм.

Дыктарамі беларускіх перадач былі Данута Будуўна, Вера Леўчук, Зося Бусловіч, а пазней Ніна Жукоўская. Чытаў і я паасобныя тэксты, праводзіў інтэрв'ю перад мікрофонам, часам вяліся нават спрэчкі на злобадзённыя тэмы. Абрастаў паволі ў вопыт, штораз лепш і адчуваў сябе ў радыёвой стыхіі.

Аднойчы пратэлефанавала да мяне рэд. Марыя Трыбурская. Гэта было ў 1959 годзе. Інфармавала, што хоча падрыхтаваць рэпартаж аб працы рэдакцыі. Неўзабаве яна наведала Беласток і мы разам пaeхалі ў Мастаўляны і Гайнайку. Гартаю старонкі

памятнага 46 нумару штотыднёвіка „Радыё і Тэлебачанне“ з датамі 16.XI.-22.XI. 1959 г. Вось унутраная частка вокладкі ў цэласці прысвечана беларускім перадачам радыё. Тут фотарэпартаж, а далей, на другой старонцы, тэкст пра нашу працу.

Шмат увагі прысвячаў перадачам новы галоўны рэдактар Беластоцкага радыёвяшчання Зыгмунт Бжазоўскі. Яго сяброўскі, непасрэдны падыход да мяне яшчэ мацней звязаў з новай працай, рабіў яе прыямнейшай і, напэўна, меў уплыў на якасны бок праграм. Сардэчна ўспамінаю Метка Ціша — шафёра радыёвоза, з якім давялося праехаць шмат-шмат кіламетраў. Зжыўся я з нашымі тэхнікамі, Янкам Каніцкім, Талэушам Кендзёрай, Пятром Чэрнякевічам. Ад іх майстэрства залежаў таксама ўзоровень перадач. Не магу не ўспомніць рэд. Уладзіміра Лазінскага, які пасля выезду ў Варшаву рэд. Мушынскай-Гафмановай, кіраваў літаратурнай рэдакцыяй. Не адна яго каштоўная заўвага вельмі мне прыдалася.

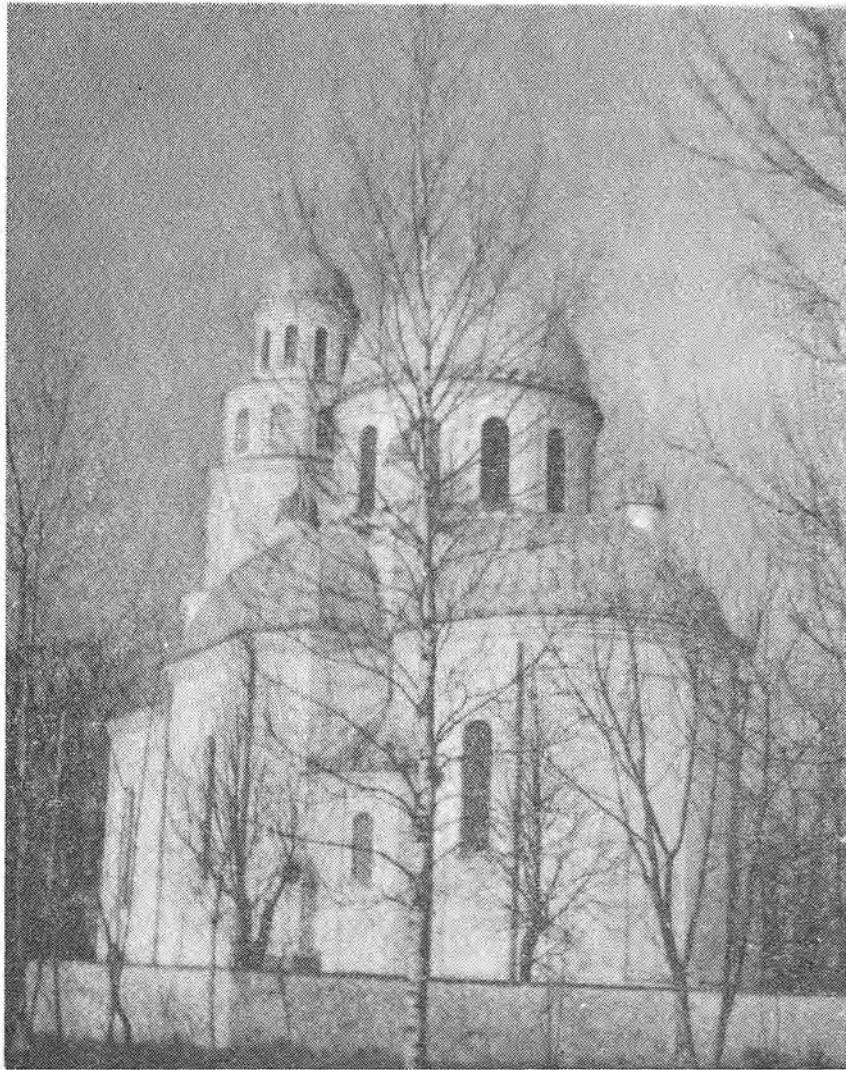
Добра і згодна працавалася на працягу двух год у Беластоцкім радыё. Набыты вопыт, новыя знаёмыя дапамагалі мне ў далейшай працы зноў у „Ніве“, з якой быў звязаны да 1964 года, г.зн. да выезду ў Сопат.

Мінула 20 год з таго часу, калі ў беластоцкім эфіры пачулася беларуская мова ў нашых перадачах. Гэта даволі значны адрэзак часу і не адно ўжо забылася. Аднак прапанова рэдактара „Беларускага календара“ на 1978 год, каб нешта напісаць у ім з нагоды гэтай гадавіны, спрыяяла ўзнаўленню ў памяці вось хача б гэтых нешматлікіх момантаў.

Гадавіны, аднак, робяць добрую справу і служаць не толькі ўрачыстым адзначэнням розных менш ці больш знамянальных падзеяў, сярод якіх і гэта, мусіць, трошкі заслугоўвае на ўвагу. Mae яна ж сваё належнае месца ў пасляваенным летапісе жыцця беларускага грамадства ў нашай краіне.

Мацей Канапацкі

Беласточчына ў аб'ектыве

Царква ў Гарадку каля Беластока.

Фота М. Гайдука.

ЛЮБЛЮ

•КРАЙ•

Дзвюхасновавыя дываны, дарожкі і макаткі народнай ткачыкі Р. Круповіч з ваколіц Дубровы Беластоцкай. Фота М. Гайдука

Сёння і заўтра беластоцкай сельскай гаспадаркі

(Інтэрв'ю з тав. Станіславам Зялінскім — эканамічным сакратаром Ваяводскага камітэта ПАРП у Беластоку).

— Таварыш сакратар, у апошнія гады беластоцкая сельская гаспадарка хуткімі тэмпамі змяняе сваё аблічча. У якім напрамку ідуць гэтых пераўтварэнні?

— Перш за ёсё ў напрамку павелічэння сельскагаспадарчай вытворчасці, пераводу яе на прымысловыя спосабы і хуткага паляпшэння ўмоваў жыцця вясковага насельніцтва. Пра гэта красамоўна сведчыць факт, што ў 1971-1975 г.г. у параўнанні з папярэднім пяцігодкам павелічэнне вытворчасці было высокое і складаў 31,1%. Але гэтае дасягненне зусім не з'яўляецца апошнім словам нашых сялян. Беластоцкая сельская гаспадарка мае яшчэ шмат нескарыстанных рэзерваў, што могуць быць пушчаны ў ход і выкарыстаны, гарантуючы высокую дынаміку павелічэння сельскагаспадарчай вытворчасці. Таму неабходна павялічыць колькасць мінеральнага ўгнаення, лепш гаспадарыць на пашах і лугах, больш увагі прысвяціць вырошчванню прымысловых раслін. Трэба таксама палепшиць якасць агратэхнічных паслугаў, павялічыць пагалоўе жывёлы, спраўней арганізаваць вытворчасць і ска-

рыстанне кармоў, сістэматычна павышаць веды і ўменні сялян. Беручы пад увагу гэтыя рэзервы, а таксама ўсе іншыя прадпасылкі, што вызначаюць развіццё сельскагаспадарчай вытворчасці ў нашым ваяводстве, да 1980 года прадбачваецца далейшае яе павелічэнне на амаль 33%. Гэта велічнае заданне, яно выплывае з рашэнняў нашай партыі, перш за ёсё з праграмы харчавання народа, якую прыняло V пленум Цэнтральнага камітэта ПАРП.

— Што канкрэтна абазначаюць гэтых 33% павелічэння ў розных дзялянках сельскагаспадарчай вытворчасці?

— Пачнем мо ад раслін. У гадах 1971-75 сярэдні гадавы ўраджай збожжа складаў 21,3 цэнтнера з гектара, у 1980 г. трэба дабіцца 29 ц/га, значыць, неабходна прыкладці намаганні, каб ураджай кожны год павялічваўся найменш на 1,5 ц/га. Беласточчына здаўна славіцца як вытворца бульбы і мае да гэтага вельмі прыхільныя ўмовы клімату і адпаведную глебу. Як паказалі праведзеныя Інстытутам вырошчвання, угноўвання і глебазнаўства вопыты ў нашым ваяводстве можна атрымоўваць ураджай

300-350 ц/га. План прадбачвае, што ў 1980 г. нашыя сяляне атрымаюць 235-250 ц/га бульбы, г.зн. на 50-65 ц/га большей, чым у 1975 г. Калі ў 1975 г. у нас збиралі 250 ц/га цукровых буракоў, то ў 1980 г. гэтая колькасць павінна дайсці да 350 ц/га, рапаку адпаведна з 14,2 ц/га да 19 ц/га. Як з гэтага відаць, заданні стаяць вялікія, асабліва ў вытворчасці кармоў, дзе мы маем найбольшыя занядбанні і дзе ёсьць найбольшыя рэзервы.

— Гэтыя заданні патрабуюць большых паставак на вёску розных прамысловых вырабаў і прадуктаў, ад якіх непасрэдна або пасрэдна залежаць ураджай на паліях. Што прадбачваецца ў гэтай справе?

— Усе мы сведкі таго, што наступае паскораная механізацыя працы, перш за ўсё ўборкі збожжа і травы. У 1976-80 гадах колькасць трактараў на Беласточчыне павінна павялічыцца больш чым у два разы, г.зн. да 18-19 тысяч штук, камбайнаў — да 1650 штук, у тым камбайнаў да ўборкі збожжа — 600 штук, да ўборкі бульбы — 690 штук, да ўборкі буракоў — 360 штук, колькасць снапавязалак складзе 6 тысяч (удвая больш, чым у 1974 г.) і г.д. Усё гэта выдатна павялічыць ступень механізацыі сельскагаспадарчых прац і дазволіць, між іншым, зменшыць абшар сельскагаспадарчых

угоддзяў, што прыходзіцца на адзін трактар, з каля 78 га ў сучасны момант да каля 33 га ў 1980 г., а таксама прычыніцца да змяншэння колькасці коней да 9-10 штук на 100 га. Не меншы прагрэс наступае таксама ў паставаўках для нашай сельскай гаспадаркі мінеральных угнаенняў. Калі ў 1974/75 гаспадарчым годзе на Беласточчыне было высеяна 73 925 тон NPK, г.зн. у сярэднім 117,9 кг/га сельскагаспадарчых угоддзяў, то ў 1979/80 годзе па плану будзе высеяна 155 845 тон, у сярэднім 250 кг/га. Таксама інтэнсіўна будзе расці паставаўка ў вёску сродкаў аховы раслін і рознага іншага механічнага абсталявання, неабходнага ў абробцы зямлі і гадоўлі жывёлы.

— Іменна гадоўля. Яна цяпер у цэнтры ўвагі нашага грамадства, ці таксама і сельскагаспадарчых эканамісташт?

— Безумоўна так. Асноўным напрамкам развіцця сельскагаспадарчай прадукцыі на Беласточчыне з'яўляецца якраз гадоўля, і ёй падпарадкоўваецца раслінная прадукцыя. Гэта відаць асабліва выразна з таго, што ў агульной сельскагаспадарчай вытворчасці доля жывёльнай прадукцыі ў 1980 г. складзе 44,8%, значыць амаль яе плававіну. Але ў гэтай галіне трэба перамагчы вялікія цяжкасці. Вядома, што гадоўля — гэта перш за ўсё кармы. А з імі на Беласточчыне ў нас

шмат клопатаў. Вось жменька прыкладаў. У 1975/76 гаспадарчым годзе ў нас было лішняга: 46 тысяч тон кармавой бульбы, 244 тысяч тон сена і 134 тысячи тон зялёных траваў на лугах і іншых кармоў на корані. У той жа час нам не хапіла аж 585 тысяч тон квашанак і 360 тысяч тон кармавых кораняплодоў. З гэтага вынікае, што нашыя сяляне ўсё яшчэ трymаюцца традыцыйнага, адсталага і надта каштоўнага способу адкормкі жывёлы. Нягледзячы на настойлівую выніснільную работу сельскагаспадарчай службы і грамадска-гаспадарчага актыву яны не пераадолелі свайго незразумелага суправціўлення ў адносінах да самых танных і самых выгадных кармоў, якімі з'яўляюцца квашанкі і кармавыя (буракі, бруква, рэпа і г.д.). Замала ў нас сеюць паплёнай і кармавых азімых раслін, якія даюць два ўраджаі з таго самага поля ў год. Значна лепшай павінна быць гаспадаранне на лугах і пашах. Мы ж не можам павялічваць абшару кармавых раслін як галоўных засеваў на ворыўнай зямлі, мусім у два разы павялічыць абшары паплёнай. У бягучым пяцігоддзі будуць меліяраваны і загаспадараны 30 тысяч гектараў пашы і лугоў, абшар лугоў, на якіх тро разы косіцца трава, павялічыцца ў два разы, чацвёртую ж частку ўсёй сабранай травы трэба заквасіць. Прадбачва-

еца таксама прымененне 350 кг NPK на гектар луга і каля 400 кг/га NPK на пашы. Апрача гэтага павялічваецца спажыванне прымесловых кармавых мяшанак, развіццё гаспадарчага будаўніцтва, спецыялізацыя і кааперацыя паміж рознымі сектарамі гаспадаркі, напрыклад, паміж СКР-амі і індывідуальнымі гаспадарамі, паляпшэнне ветэрынарных паслуг і парадаў заатэхнікаў, паскарэнне абмену жывёлы на больш выдайныя пароды.

І па гэтых прадпасылках мяркуем, што ў 1980 г. у нашым ваяводстве пагалоўе будла павялічыцца на амаль 25% і дойдзе да 430 тысяч штук, г.зн. 69 штук на 100 гектараў угоддзяў, авечак на амаль 47% і складзе 200 тысяч штук, г.зн. 32 штукі на 100 га, свіней на звыш 23% — да 700 тысяч штук, г.зн. звыш 112 штук на 100 га. Такі стан пагалоўя будзе гарантаваць нам павелічэнне скupкі малака на 140 мільёнаў літраў, г.зн. да 370 мільёнаў літраў у год; мяса (у тым і птушынага) на 39 тысяч тон, г.зн. да 117,5 тысяч тон у год, яек на 20 мільёнаў штук, г.зн. да 123 мільёнаў штук у год і г.д. Наогул, калі ў 1975 г. агульная вартасць усёй жывёлагадоўчай прадукцыі склала 5 715,3 мільёнаў злотых, то ў 1980 г., мяркуеца, яна дасягне 7 888 мільёнаў злотых.

Хутчэй, чым дагэтуль, будуць развівацца садаводства,

агародніцтва, рибная гаспадарка, гадоўля футравых звяркоў, пчалаводства.

— Ці гэты рост наступіць за кошт павелічэння колькасці людзей, занятых працай у сельскай гаспадарцы?

— Якраз наадварот. Павелічэнне сельскагаспадарчай вытворчасці мусіць наступіць шляхам яе дасканалення, механизациі і лепшай арганізацыі, бо колькасць людзей працоўнага ўзросту зменшицца з 26 асоб у 1975 г. да 23 асоб у 1980 г. (у сярэднім на 100 га сельскагаспадарчых угоддзяў) і надалей будзе змяншацца. У выніку неабходна, каб няспынна павышалася прадукцыйнасць працы ў сельскай гаспадарцы.

Вядома, што ў апошнія гады вельмі хутка наступае працэс перадачы сялянамі для дзяржавы зямлі за пенсію і грашовыя сплаты. Найбольш зямлі прынялі гміны Гарадок, Мельнік, Заблудаў, Нараў, Бельск. Зямля мусіць радзіць.

Таму ў 1976-80 гадах калі 87 тысяч гектараў з Дзяржаўнага фонда зямлі (ПФЗ) загаспадараць пераважна ПГР-ы, СКР-ы і сельскагаспадарчыя кааператывы, а таксама індывидуальныя сяляне. Гэта надта каштоўны і працаёмкі працэс. Нягледзячы на ўсё наша грамадства мусіць укладваць значныя сродкі ў гэта, бо зямля з'яўляецца агульнародным багаццем, незалежна ад таго, ці яна належыць да прыватнай асобы ці з'яўляецца грамадскай уласнасцю. Сёння патрыятызм кожнага селяніна ацэнываецца іменна паводле поўнага і рацыональнага выкарыстання ім кожнага кавалачка зямлі, яго актыўнай працы ў выкананні праграмы, прынятай на VII з'ездзе ПАРП і выказанай у лозунгу: „За высокую якасць працы і жыцця народа“.

— Дзякую, таварыш сакратар, за размову.

Гутарыў М. Гайдук

Хто з кім і чаму гуртуеца?

(Сацыялагічны нарыс з гміны Нараўка)

Чым далей сучасная вёска адыходзіць ад свае колішнія мадэлі, тым больш гусцее сетка, аплятаючых яе ўстаноў, грамадска-гаспадарчых і па-

літычных арганізацый, тым прастарнейшае становіца поле для дзейнасці груп спецыяльных зацікаўленняў.

Гэтыя змены я хачу прад-

ставіць у акрэсленым часе і асяроддзі, абапіраючыся на ўмовах узнікнення фармальных і нефармальных груп, іх ролі ў канкрэтных abstavінах, а таксама прафесіянальную і грамадскую актыўнасць гэтых групп.

Свае назіранні засяроджваю на абшары гміны Нараўка Беластоцкага ваяводства.

Пачну з кароткай характарыстыкі гэтага рэгіёна, якім ён быў у міжваенны перыяд. На гэтай аснове можна будзе выразна паказаць змены, якія адбыліся ў структуры таго ж асяроддзя.

У тым часе сельская гаспадарка ў гэтым рэгіёне была на вельмі ніzkім узроўні, надта раздробленая, з адвечнай церепаспалосіцай і трохпалёўкай. Калі 80 працэнтаў зямлі — гэта грунты V і VI класаў. Палаўіна абшару пад лясамі, у значнай частцы Белавежскай пушчай, яго перасякаюць рэчкі Нарва і Нараўка.

У 30 вёсках і вёсачках пражывала насельніцтва беларускай нацыянальнасці, а ў мястэчку, якое з'яўлялася цэнтрам гэтага рэгіёна, жылі трох нацыянальнасці: палякі, беларусы і яўрэі. Прамысловасць абліжоўвалася да аднаго прадпрыемства, г.зн. шклозавода, а таксама прымітывнага шкіпінарнага (тэрпэнтыннай) і цаглянага заводаў. Больш шырокая было развіта рамяство, асабліва кавальства, кравецтва, шавецтва, дойлідства, бандарства, ганчарства, вы-

раб калёсаў да вазоў. Гандаль поўнасцю знаходзіўся ў руках яўрэяў. Асновай утрымання вясковага насельніцтва была праца ў сельской гаспадарцы і дадаткова — у лесе, пры сплаве дрэва, а таксама рамяство, якое мусіла поўнасцю абліжыць патрэбы мясцовага насельніцтва, бо прамысловасць не пастаўляла такіх вырабаў і паслугаў.

Надбудовай у гэтым рэгіёне быў шэраг установаў і нешматлікія грамадска-палітычныя арганізацыі. Сярод устаноў неабходна назваць: гміну, пошту, пастарунак паліцыі, надлясніцтва, шэсць школ, у іх ліку адну сямікласную ў мястэчку, дзве праваслаўныя і адну каталіцкую паraphii.

Фармальнымі арганізацыямі былі: „Стшэлец“, Саюз рэзервістаў, Саюз лясных рабочых, Саюз польскіх гарцераў. У падполлі дзейнічала чатыры ячэйкі Камуністычнай партыі Заходній Беларусі.

Улады капіталістычнай Польшчы не былі зацікаўлены ў развіціі грамадска-палітычнай актыўнасці вёскі, не прымянялі сродкаў матэрыяльнай зацікаўленасці для разбуджэння гаспадаркі ў гэтым асяроддзі. Таму не было асновы да паўстання груп прадпрымальнікаў, не было ўмоў для пераймання матэрыяльных каштоўнасцей, што падлягаюць грамадскому контролю. Пераважна паўставалі нефармальные групы дзеля самаабароны ад капіталістыч-

най эксплуатацыі, у занятках па-за сельскай гаспадаркай або па прынцыпу эканамічнай залежнасці ў сельскай гаспадарцы.

Фармальныя групы ў сваіх прадпрыемствах мелі розныя мэты. Арганізацыі ваенізіраванага характару, напрыклад, якімі з'яўляліся „Стшэлец“ і Саюз рэзервістаў, інспіравалі-ся тагачаснымі ўладамі і ахоўвалі буржуазны лад, набіралі членаў у гэтых арганізацыі з вышэй пастаўленых колаў грамадства. Гэта не былі масавыя арганізацыі, імі не цікавілася вясковая бедната.

На іншых і цалкам процілеглых асновах паўставалі ячэйкі КПЗБ. Яны ставілі пе-рад сабой заданне скінуць буржуазны лад і ўстанавіць лад грамадской справядліва-сці. Гэтая партыя, хоць яна дзеянічала ў падполлі, карысталася вялікай падтрымкай у гэтым асяроддзі. Ячэйкі КПЗБ выказвалі вельмі вялікую палітычную актыўнасць, распаўсюджвалі камуністычную літаратуру, вывешвалі чырвоныя сцягі на 1 Мая і ў гадавіну Вялікай Кастрычніцкай рэвалюцыі. Яны кіравалі таксама забастоўкай лясных рабочых і плытнікаў. За палітычную дзеяніасць шэраг асобаў было пакараных цяжкім турэмным зняволеннем.

Саюз лясных рабочых асноўнай мэтай сваёй дзеяніасці ставіў барацьбу з англійскай фірмай „Сэнчэра“ („Century“), якая эксплуатавала пушчу.

Намагаўся захаваць заробкі за працу ў лесе, бо фірма ўвесь час імкнулася іх зменшыць з-за вялікага збыту рабочай сілы.

Парафіяльныя саветы складаліся з асобаў больш аўтарытатыўных, якіх палажэнне ў грамадстве абапіралася на эканамічных прадпрыемствах і актыўным удзеле іх у царкоўных і касцельных абра-дах.

Нефармальныя групы, якіх у тым часе было даволі многа, мелі розныя характар і розныя былі прадпрыемстві іх узнікнення. Гэтыя групы падзяляліся паводле нацыянальнасцей, професій, эканамічнага палажэння, адносін да ўла-ды.

Сярод польскай нацыянальнасці сфармаваліся дзве выразныя групы. Адна з іх — гэта група людзей з высокім прэсціжам і аўтарытэтам, інакш: група ўладаў. Да яе належалі: войт і сакратар гміны, камендант пастарунку паліцыі, ксёндз, кіраўнік школы, надляснічы, лекар, алтар-кар і начальнік пошты. Другую групу складалі рабочыя шклозавода. Паходзілі яны ў асноўным з Кракаўскага шклозавода, па розных прычинах пераехалі сюды і, атрымаўшы тут працу, пасяліліся разам з сем'ямі. Гэтая група выдзялялася ў асяроддзі сваёй мовай, вонраткай, звычкамі і баявым духам.

Цалкам іншай групай з'яў-

лялася яўрэйская нацыянальнасць. Гэтая група праяўляла сябе выразна як прадпрымальніцкая. У яе руках знаходзіўся ўвесь гандаль, г.зн. таварны абмен паміж горадам і вёскай, паміж прамысловай і сельскагаспадарчай вытворчасцю. Прадпрымальніцтва гэтай групы заключалася ў тым, што яна перахоплівала вартасць, якая паўставала ў выніку розніцы паміж недаплатай пры скупцы і пераплатай пры продажы, ва ўмо-вах неўрегулюваных цэнав у тым часе.

Група беларускай нацыянальнасці займалася паслугамі. Гэта былі пераважна малазямельныя сяляне, якія апрача працы на сваёй малой гаспадарцы, займаліся падвозам тавараў у крамы, перавозам пошты, сезоннай працай у лесе, перапраўкай плытоў цераз плаціну ў Нараўцы, а таксама конным транспартаам для прадстаўнікоў мясцовых уладаў. Гэтая група не мела ўмоў да вывучання роднай мовы ў школах і развіцця свае культуры. Толькі фальклор з'яўляўся для гэтай групы формай існавання яе культуры і дакументам для наступных пакаленняў.

У гэтым рэгіёне існавала шэраг прафесіянальных груп. Гуртаваліся ў іх пераважна рамеснікі, напр.: краўцы, шаўцы, кавалі, цесляры, калёснікі, бондары, ганчары. Канкурэнцыя, якая магла давесці да разбіцца гэтых груп,

была падпрадкавана справе ўтрымання цэн на вырабы і паслугі. Салідарнасць тут была інтэгруючым фактам. Калёснікаў і бондараў яднала супольнае здабыванне драўніны, часцей за ўсё нелегальна ў пушчы.

Адной з каларытных груп былі плытнікі („арэлі“). Яны працавалі толькі ў сезоне, у часе высокай вады ў рэках. Гэта былі выбраныя людзі з вельмі добрым здароўем. Гэтага патрабавала праца на вадзе, асабліва вясною як толькі рушыць лёд на рэках. Гэтая група была вельмі баявой у барацьбе з купцамі спамянутай ужо фірмы за ўтрыманне заработнай платы. Плытнікі часта баставалі. Купцы былі зацікаўлены ў тым, каб пакуль ападзе вада ў рэках, як мага болей сыравіны вырываць з пушчы. Да ліквідацыі забастовак ангажавалі паліцыю. Зламаць забастоўку не было лёгка, таму што не знаходзілася адважных, апрача членаў групы плытнікаў, хто б узяўся за сплаў дрэва: такім ахвоту адбівалі бастуючыя плытнікі. Арганізатарамі гэтых забастовак заўсёды былі дзеячы КПЗБ.

Іншыя групы, якіх знаходзілася найбольш у вясковым асяроддзі, узімкалі на аснове эканамічнай залежнасці. Былі гэта патранація групы. Багатыя гаспадары вымушаны былі карыстацца наёмнай сілай пры работе на сваіх ад-

носна вялікіх гаспадарках. Да гэтай работы ахвотна ішлі шматлікі сем'і з малазямельных гаспадараў. Яны траплялі ў залежнасць ад багатых у галодную пару перад жнівам і пры напаткаўшым іх няшчасці. Гэтым групам была ўласціва нізкая грамадская свядомасць, свайго „пана“ яны лічылі дабрадзеем, ахвотна яму памагалі і выступалі ў яго абарону.

Вельмі многа груп у тым часе паўставала на аснове супрацоўніцтва, узаемнай дапамогі пры сезонных працах і працах, што вымагаюць большай колькасці людзей. Часта такія групы паўставалі на аснове рэлігійных або абрарадавых абшчын. Іх можна было б назваць таварыскімі групамі. Іх дзейнасць прайўлялася супольнай маладзьбой, капаннем бульбы, сенакосам, святкаваннем сямейных урачыстасцей.

Сярод жанчын такія групы паўставалі пры апрацоўцы ільну. Неабходна заўважыць, што жанчына ў тых часах была вельмі пакрыгуджаная. Яна несла найбольшы ціжар абавязкаў у сям'і і гаспадарцы. Яна адна зімалася нарыхтоўкай ежы, несла адказнасць за выхаванне дзяцей, ніхто не мог яе замяніць пры палявых работах: жніве, абортоўкі і капанні бульбы, у барацьбе з пустазеллем і пры ўборцы сена. Жанчына без пасагу мела невялікія магчымасці выйсці замуж. У грамадска-палітычным жыцці

жанчына не прымала ўдзелу і не было реальных магчымасцей змяніць гэта.

* * *

У параўнанні з часамі міжваеннай Польшчы карэнныя змены наступілі ў Народнай Польшчы. Хоць і надалей у сяле прыватная ўласнасць зімлі і іншых сродкаў вытворчасці яшчэ карыстаецца вялікім уплывам у грамадскіх судносінах, але змены дзяржаўнага ладу і развіццё сацыялістычнага будаўніцтва прыносяць цалкам новыя сувязі ў грамадскіх адносінах.

Унутраныя эканамічныя залежнасці, што абапіраюцца на прыватны ўласнасці сродкаў вытворчасці, паволі змяняюцца на зневажні ёнага эканамічныя залежнасці, г.зн. залежнасці вёскі ад дзяржавы. Усімі сродкамі, што ствараеца даход, цяпер валодае дзяржава, а іменна: контрактаций, кредытам, месцамі працы па-за сельскай гаспадаркай, паслугамі ў вытворчасці, земельным фондам, будаўнічым матэрыялам, льготамі і пагашэнням належнасцей для дзяржавы. Падзел гэтых сродкаў адбываецца на асновах грамадскага рашэння і кантролю.

Адметнай асаблівасцю новых грамадскіх адносін на вёсцы ў доступе да агульна-пажаданых каштоўнасцей, таксама матэрыяльных як і прэстыжу, з'яўляеца тое, што адбываецца гэта праз

мясцовыя органы дзяржаўнай улады, праз грамадска-гаспадарчыя ўстановы і арганізацыі. Гэта з'яўляеца новай формай залежнасці — адміністрацыйнай залежнасці.

Новыя пераўтварэнні, якія адбываюцца на вёсцы, з'яўляюцца вынікам палітыкі народнай улады. Яны мелі асаблівыя характеристы на абшары Нараўкаўскай гміны. Таму што гэты рэгіён пасля вайны ўсё пачынаў амаль з нуля. Нямецкі акупант, баючыся партызанаў, якія дзеянічалі ў Белавежскай пушчы, цалкам знішчыў 26 вёсак. Мястковае насельніцтва вывесь у Беласток або ў Германію. Пакінуў толькі мястечка Нараўку і трох вёскі, жыхароў якіх выкарыстоўваў як рабочую сілу ў лясных работах.

Прайшло трыццаць чатыры гады ад таго часу, і дзяякуючы новаму грамадскому ладу рэгіён патрапіў ліквідаваць усе сляды знішчэння.

У выніку сацыялістычнага будаўніцтва на вёску паступова пачалі ўваходзіць: асвета і культура, электрыфікацыя, механизация, пачынае развівашаца будаўніцтва, павышаеца ўзровень сельскагаспадарчай культуры, расширяеца доступ да матэрыяльных каштоўнасцей, адкрываюцца шырокія магчымасці для кожнага грамадзяніна павысіць свой грамадскі статус.

З дабрадзеяйстваў народнай улады гэты рэгіён скарыстаў у вялікай ступені. Са спецы-

яльнай дапамогай прыйшла дзяржава, даючы пазыкі і будаўнічыя матэрыялы будуючымся вёскам. На месцы знішчанага ў часе вайны шклозавода вырас сучасны керамічны завод у Старым Ляўкове, паўстаў перагрузачны пункт у Семяноўцы, актыўную дзейнасць разгарнула гмінная спулдзельня сялянскай самапомачы (ГС), для патрэбаў сялян створаны спулдзельчы банк (СБ) і спулдзельня сельскагаспадарчых гурткоў (СКР).

Дзяякуючы стварэнню новых месц працы па-за сельскай гаспадаркай затрымалася далейшае драбленне гаспадарак, ва ўсе вёскі праведзена электрычнае свято, асушаны і загаспадараны багны, створана новая сетка вяскова-га гандлю.

Школьная сетка забяспечыла навуку для кожнага дзіцяці, цалкам знікла непісьменнасць. Паўсталая новая сетка бібліятэкаў і вясковых святыні, праляглі дарогі з цвёрдай паверхнія. Працэс адбудовы і пераўтварэння ў гэтым рэгіёне быў адначасова працэсам фармавання новых грамадска-еканамічных адносін на вёсцы і наступаючых зменаў у грамадской свядомасці.

Вельмі высока цэніць гэтыя перамены беларуская нацыянальная меншасць, якая насяляе гэты рэгіён. Канстытуцыя Народнай Польшчы дала роўныя права і прывілеі

кожнаму грамадзяніну ў Польшчы, аднолькавыя ўмовы працы, навукі, павышэння грамадскага статусу. З 1949 года ў школах ўведзена навучанне беларускай мовы, а з 1956 года дзейнічае Беларускае грамадскае культурнае таварыства. Гурткі БГКТ паўсталі і дзейнічаюць у кожнай вёсцы ў гміне Нараўка. Беларусы з вялікім даверам аднесліся да народнай улады і даказалі гэта актыўным удзелам у здзяйсненні палітыкі партыі і ўраду, у пабудове новай сацыялістычнай рэчаіснасці.

Адміністрацыйныя залежнасці пачалі разрастатца адначасова з павелічэннем фармальных груп на вёсцы. У выніку грамадска-палітычнай і гаспадарчай актыўізацыі вёскі ўзнікла шэраг арганізацый, якія сваёй дзеянасцю ахапілі амаль кожнага грамадзяніна. Належаць да іх: палітычныя партыі, маладзёжныя арганізацыі, кааператывы, прафсаюзы, а таксама шэраг аб'яднанняў і клубаў. У кожнай вёсцы ў гм. Нараўка дзейнічае ад некалькіх да двух дзесяткаў розных арганізацый.

Кожнаму этапу сацыялістычнага будаўніцтва ў краіне спадарожнічалі змены ў структуры і грамадскіх адносінах у вёсцы. Вельмі цікава гэта адбывалася ў Нараўкаўскай гміне.

У першыя гады пасля вайны ў выніку ўмацавання на-

роднай улады, праведзеных рэформ і вострай класавай барацьбы наступіла вялікая актыўізацыя малазямельных сялян. Яны са зброяй у руках уключыліся ў барацьбу з рэакцыйным падполлем, яны, карыстаючыся магчымасцямі павышэння свайго грамадскага статусу, першымі пачалі ўступаць у рады Польскай рабочай партыі і ім былі давераны ўсе пасады ў мясцовых установах і паўстаючых грамадска-палітычных арганізацыях. Гэта была група, з якой паходзілі працаўнікі органаў дзяржаўной бяспекі і партыйнага апарата. Гэта была адна з самых шматлікіх і найбольш актыўных у грамадска-палітычным дачыненні груп. Яна вырвалася з эканамічных залежнасцей міжваеннага перыяду і адыграла вядучую ролю ў новых адміністрацыйных залежнасцях. З гэтай групой вельмі многа асоб выехала ў іншыя рэгіёны краіны на работу, пераўважна ў органах дзяржаўной бяспекі. Яны малыя свае гаспадаркі або належныя ім у выніку сямейных падзелаў часткі гаспадарак аддалі самым блізкім родзічам у сям'і. Гэтая даволі вялікая эміграцыя ўстрымала далейшае раздробленне гаспадарак. Група малазямельных сялян адыграла вядучую ролю ў часе масавай калектывізацыі. Яны першыя ўступалі ў сельскагаспадарчыя кааператывы,

у партыйныя арганізацыі, у склад радаў нарадовых і іх камісій, у праўленні спулдзельняў, яны вырашалі ў справах розных надзелаў, льготах, пагашэнні падаткаў і абавязковых паставак дзяржаве, павышэннях, былі групай прэстыжу і ўлады.

Менш актыўнай у грамадска-палітычным жыцці была група сярэднезямельных сялян. Частка іх утрымоўвала сувязі з першай групай, праўляла большую актыўнасць і часткова прымала ўдзел ва ўладах. Некаторыя сяляне з гэтай групы адносіліся з абыякавасцю да палітыкі, а былі і такія, што не згаджаліся з бягучай палітыкай, аднак не выяўлялі гэтага. Уся група сярэднезямельных сялян была найбольш актыўнай у гаспадарцы. Яна найхутчай ліквідавала ваенныя разбуранні ў сваіх гаспадарках, найлепш пабудавалася і стала рацыянальна гаспадарыць.

Таксама як у групе малаземельных сялян вялікія перамены адбыліся ў групе сялян заможных. Вельмі хутка ўпаў прэстыж гэтай групы, упала грамадская і гаспадарчая актыўнасць. Сяляне гэтай групы, як усе іншыя, мусілі адбудаваць знішчаныя гаспадаркі, сустракаліся яны з большымі, чым іншыя, цяжкасцямі ў атрыманні рэгламентаваных тавараў. Іх гаспадаркі былі абложаны падаткам прагрэсіяй. Паўсталі цяжкасці ў карыстанні наём-

най рабочай сілай, без якой нельга было абысці з-за слаба развітай у той час механизациі. Малаземельныя сяляне ўхіліліся ад патранацкіх груп, бо паявілісямагчымасці зарабіць па-за сельскай гаспадаркай. Сяляне, якія мелі большыя гаспадаркі, былі адхілены ад улады і пазбаўленымагчымасці выносіць грамадскія рашэнні. Усё гэта наступіла ў выніку завостранай класавай барацьбы згодна з законамі развіцця сацыялістычнай дзяржаўнасці на tym этапе.

Далейшыя перамены ў грамадскіх адносінах на вёсцы адбываюцца пасля 1956 года, у выніку каstryчніцкіх зменаў. Правядзенне масавай калектывізацыі ў польскіх умовах не здало экзамену. Сельскагаспадарчыя кааператывы пачалі масава развалівацца, а іх кіруючыя актыў траціць аўтарытэт. Прычыны гэтага заключаліся ў tym, што гэтыя актыў не быў падрыхтаваны ні агульна ні прафесіянальна да кіравання вялікімі калектывамі людзей. У сельскагаспадарчых кааператывах узінклі сваркі і непаладкі, заняла пачуццё адказнасці за грамадскую маёmacць, паўстала неадпаведная адносіна да працы. Усё гэта клалася на плечы кіраунічага актыву, які стаў выкryшвавцца і адыходзіць набок. У выніку гэтага ўся група малаземельных сялян пачала траціць аўтарытэт. Шмат асоб з гэтай групы

страціла вельмі многае ў магчымасцях павышэння свайго статусу ў будучыні. У часе свае найбольшай актыўнасці яны належна не асанілі найважнейшага, што мела рашаюче значэнне ў іх грамадскім палажэнні, — гэта была адукцыя. Тады пачала павышацца актыўнасць групы сярэднезямельных і нават вялікіх гаспадарак. Іх актыўизавала новая аграрная палітыка, якая робіць стаўку на разцыянальнасць сярэдніх і вялікіх гаспадарак.

IV з'езд ПАРП асаблівую ўвагу звярнуў на змяншэнне розніцы паміж развіццём прамысловасці і сельскай гаспадаркі. Ён запраграмаваў вялікі ўкладанні ў далейшае развіццё сельскай гаспадаркі. Гэтыя гроши накіроўваюцца на развіццё новых сродкаў вытворчасці ў сельскай гаспадарцы, у першую чаргу на развіццё хімічнай і машыннай прамысловасці, накіраваных на забеспечэнне патребаў сельскай гаспадаркі, далейшую яе электрыфікацыю, меліярацыю, лепшае загаспадаранне зямлі. Прадназначаецца вялікі крэдыт на вясковае будаўніцтва. Былі створаны выгадныя ўмовы для пашырэння контрактациі.

У вёску ўваходзяць тыя фактары, што спрыяюць павелічэнню даходаў сялян. Гэта мае вялікі ўплыў на далейшыя змены ў грамадскіх адносінах. Яны выразна насту-

палі ў нефармальны структуры.

Група малазямельных сялян мяняе свае зацікаўленні. Будучыню для сябе яны бачаць у спалучэнні працы на малой гаспадарцы з працай па-за сельскай гаспадаркай. Далейшае развіццё прымысловасці і сельскай гаспадаркі стварае шэраг новых месцаў працы. Сяляне з гэтай групы знаходзяць дадатковую работу ў лесе і на чыгунцы. Частка сялян ідзе да работы пры сельскагаспадарчых абсталяваннях і механизцыі, шмат працуе ў жыллёвым будаўніцтве, а таксама ў дрэваапрацоўчай прымысловасці, буйнае развіццё якой наступіла ў быльм Гайнайскім павечце. Гэтая група пераўтвараецца ў групу сялян-рабочых. Мяняецца таксама стыль жыцця гэтай групы, яна засвойвае шэраг гарадскіх звычак. Працуючы на пастаяннай работе, у рамках прафсаюзаў, узникла магчымасць выязджаць на экспкурсіі і адпачынак. Сяляне-рабочыя наладжваюць шырэйшыя сувязі ў горадзе, часцей арганізуюць у сябе розныя ўрачыстасці. Пачынаюць мяняць вонратку самі і іх жонкі, інакш выхоўваць дзяцей. Гэтая група пачынае ўсё менш карыстаць з падзелу матэрыйальных каштоўнасцей у вёсцы, стаеца мениш актыўнай у агранізаванні грамадскіх чынаў і іншых ініцыятываў у сяле, а таксама ў

палітычным жыщі свае мясцовасці.

Наперад выходзіць група сярэднезямельных сялян. Ад гаспадарчай актыўнасці пераходзіць яна да актыўнасці ў грамадскай і палітычнай дзеяннасці. У гэтай групе вядучую ролю адыгрываюць маладыя па ўзросту людзі, у гадах 30-45, якія здабылі пачатковую адукацыю ўжо ў Народнай Польшчы. Многія з іх знаходзіліся ў маладзёжных арганізацыях, дадаткова закончылі сельскагаспадарчыя курсы ў сістэме ПР і СПР, удзельнічалі ў праблемных конкурсах. Гэтыя людзі ўтрымоўваюць сувязі з друкам, бібліятэкай і святыні, яны здабываюць аўтарытэт у вёсцы дзяякоў сваім ведам, а таксама гаспадарчым і грамадскім зацікаўленням. Да іх належыць рашаючае слова ў справе развіцця цэлай вёскі, электрыфікацыі, меліярацыі і г.д. Яны з'яўляюцца ініцыятарамі развіцця сельскагаспадарчых гурткоў, механизациі і контрактакты, праяўляюць клопаты пра павышэнне ўзору гаспадарання. Працуючы на гаспадарках сярэдній велічыні (7-10 га), яны пачалі займацца контрактацией такіх раслін, якіх вырошчванне вымагае многа працы, але прыносіць вялікі даход. Ад іх выйшла ініцыятыва арганізаваць будаўльныя суполкі, дзяякоў гэтаму многа гаспадарак мае новыя сучасныя будынкі, з якіх

знікла традыцыйная саламянная страха. У выніку гэтая група пачала пераймаць функцыі ва ўстановах і арганізацыях на вёсцы і ў радах нарадовых.

Група вялікіх гаспадарак вярнула сабе папярэднюю ролю і аўтарытэт. Наступіла гэта дзяякоў многім фактарам. Новая аграрная палітыка дапамагла ім рацыянальна заніцца гаспадаркай. Яны свае намаганні накіравалі пэрважна на вырошчванне збожжа як патрабуючае менш працы і на гадоўлю свіней і быдла. Тыя, хто заняўся гадоўляй, найбольшы даход маюць з паставак малака. Сваёй прафесіянальнай актыўнасцю гэтая група поўнасцю ўключылася ў грамадскую жыццё. Ёй належыцца прызнанне за дадатнія адносіны да навукі. На папярэдніх этапах, для яе далёка не лёгкіх, сяляне гэтай групы не адмовіліся ад навукі сваіх дзяяцей. Дзяякоў гэтаму іх дзецы мелі магчымасць здабыць сярэднюю і вышэйшую адукацыю. У часе, калі адукацыя мела рашаючае значэнне ў павышэнні, іменна іх дочки і сыны, маючы адукацыю, занялі шэраг высокіх пасадаў. У многіх справах іменна яны пачалі вырашальць аб удачы шэрагу ініцыятываў на вёсцы. Гэта ўздзейнічала на рост аўтарытэту многіх гаспадарак з гэтай грамадской групы.

На гэтым этапе развіцця пайўсталі ўмовы для ўзнік-

нення новых, менших нефармальных груп. Пачалі яны паўставаць на аснове спецыялізацыі, якая пачала ўводзіцца ў сельскую гаспадарку, напрыклад па агародніцтву, гадоўлі хатнай птушкі, свініней, быдла, будаўнічымі суполкі, абробкі зямлі і іншых.

Ва ўмовах Народнай Польшчы вялікая актыўнасць наступіла сярод жанчын. Калі ў міжваенным перыядзе іх групы паўставалі на аснове ўзаемнай дапамогі ў цяжкіх працах, якія выконвала жанчына, дык цяпер гэтыя нефармальныя групы ўзнікаюць у спаборніцтве. Аб'ядноўвае іх супольнае імкненне рацыянална прахарчаваць сям'ю, належна выхаваць дзяцей, вырасціць рannюю агародніну, выгадаваць птушку і шмат іншых. Такія групы паўстаюць па ініцыятыве жаночай арганізацыі — кола вясковых гаспадыняў. Палажэнне жанчын змянілася карэнным чынам, і яны наройні з мужчынамі падымаюць рашэнні ва ўсіх справах.

Адначасова з развіццём сацыялістычнага будаўніцтва ў Польшчы пачалі знікаць прадпрыемствы для існавання нефармальных груп, якія былі ў міжваенным перыяде. Цалкам зніклі патранацкія групы, што раней існавалі на аснове эканамічнай залежнасці. Замерлі таксама групы, што абапіраліся на мясцовым рамястве. Прыхватнае рамяство часткова яшчэ існуе, але толь-

кі на ўласныя патрэбы, не ў маштабах шырокай вытворчасці. Яно ўступіла месца пра мысловасці, дзяржаўным і калекціўным паслугам.

У выніку росту грамадска-палітычнай свядомасці людзі ўсё ў большай ступені адыхаюць ад уздзеяння рэлігійных культатаў. Парапафіяльныя саветы пачалі траціць свой прэстыж.

Змянілася сітуацыя ў нацыянальных групах. Па вядомых прычынах перастала існаваць яўрэйская нацыянальная група. Пачалі згладжвацца межы, у значэнні нефармальных груп, паміж нацыянальнасцямі польскай і беларускай. У многіх выпадках узніклі сямейныя сувязі ў выніку жаніцьбы або замужства. Беларусы атрымалі доступ да ўлады і права выносіць грамадскае рашэнне. Паўстала група інтэлігенцыі з адолькавымі правамі без падзелу паліякаў і беларусаў. На рост грамадскага статусу і прэстыжу таксама маюць уплыў: адукцыя, працавітасць, ініцыятыва, заангажаванне.

Пасля 1970 года наступіў новы этап, які азnamенаваўся дынамічным развіццём сацыялістычнага будаўніцтва ў Польшчы. Ён з'яўляецца рэзультатам ажыццяўлення рашэння VI з'езду ПАРП у справе забеспечэння найлепшых умоваў жыцця чалавеку. У гэтым часе наступіла бурлівае развіццё пра мысловасці,

жыллёвага будаўніцтва, культуры і асветы. Вялікія перамены адбыліся ў сельскай гаспадарцы, а іменна:

- скасаваны абавязковыя пастаўкі,
  - уведзена ўсеагульнае сцяяльнае забеспечэнне сялян,
  - праведзена ўпарадкаванне спраў уласнасці гаспадарак,
  - закончана камасацыя зямлі,
  - рэгулююцца цэны на сельскагаспадарчыя прадукты,
  - у шырокіх маштабах уводзіцца спецыялізацыя ў сельскай гаспадарцы,
  - умацаваны сельскагаспадарчыя гурткі шляхам паклікання СКР-аў і забеспечэннем іх у навейшыя сельскагаспадарчыя машыны,
  - забяспечаны пенсіямі сяляне за продаж дзяржаве сельскагаспадарчых прадуктаў і здачу гаспадараў дзяржаве,
  - павышаны пенсіі,
  - ва ўсіх галінах народнай гаспадаркі павышана заробкная плата,
  - іншыя ўрадавыя раешні, што карысна ўпłyваюць на рост узроўню працоўных.
- Перамены, што адбыліся на працягу апошніх год, у значайнай ступені ўздзеянічаюць на змену грамадской структуры вёскі, і гэта відаць на тэрыторыі гміны Нараўка.
- Значная колькасць месц па-за сельскай гаспадаркай затрымала адыход насельніц-

тва з гэтага рэгіёна. Частка моладзі, і гэта натуральна, пасля заканчэння школы выязджае ў іншыя мясцовасці, пэрважна ў гарады, і там знаходзіць занятак у розных галінах народнай гаспадаркі. Спраўныя і даходныя гаспадаркі ўмацоўваюцца, спецыялізууюцца ў выбраным напрамку і павялічваюць вытворчасць, але, нягледзячы на створаныя для іх карысныя ўмовы развіцця, усё ж іх нямнога ў гэтым рэгіёне. Гаспадаркі, што належаць прастарэлым сялянам не маючым нашчадкаў, масава пераходзяць ва ўладанне дзяржавы за пенсію, а гэтыя землі перадаюцца ў загаспадаранне СКР-у. Асяродак здароўя ў Нараўцы са сваімі пунктамі ў Ляўкове і Семяноўцы поўнасцю забяспечвае першай дапамогай мясцоваяе насельніцтва. Гмінная спулдзельня, спулдзельчы банк, ветэрынарная лячэбніца гарантуюць патрэбную ў гэтым рэгіёне колькасць сваіх паслуг. Гмінная школа ў Нараўцы — у будучым дзесяцігодка — стварае прыхільнія ўмовы для ажыццяўлення ўсеагульнай сярэдняй адукацыі. Прыгожыя лясы, рэкі Нарва і Нараўка, паўстаючыя Семяноўскае вадасховішча — гэта цудоўныя ўмовы для развіцця турыстыкі.

Сцяялізм трывала ўмацаваўся ў гэтым рэгіёне.

**Мікалай Самоцік
старшыня ГП БГКТ**

Вясельныя абраады ў вёсках каля Нарвы

Вывучэнне вясельных абраадаў у ваколіцах м. Нарва былога Гайнай-скага п. Беластоцкага ваяводства, праводзілася аўтарам у 1968 г. па ўласных назіраннях і метадах апытація жыхароў у в. Анцуты, Іванкі, Рагозы, Макаўка і Трасцянка. Да нашага часу гэтыя абраады тут нікім не вывучаліся.

Насельніцтва абледаваных вёсак рознае па сацыяльнаму паходжанню і веравызнанню. Псбач з карэннымі жыхарамі — беларусамі-праваслаўнымі — жывуць там з часу¹ Вітаўта нашчадкі „баяр літоўскіх і рускіх“¹, відавочна таксама беларусы, але каталіцкага веравызнання. Нягледзячы на тое, што і тыя і другія карыстуюцца адным дыялектам, які належыць да паўднёва-заходняй групы гаворак беларускай мовы²), нацыянальнасць акресліваецца імі паводле веравызнання: праваслаўныя лічачы сябе беларусамі, католікі называюць сябе палякамі. У Макаўкы і Трасцянцы жывуць праваслаўныя; у Іванках — большасць праваслаўных, у Рагозах, якія з Іванкамі ўтварылі адну вёску Іванкі-Рагозы — у большасці дробная шляхта — католікі, у Анцутах — католікі, якія аб сваім шляхецкім паходжанні не гавораць.

Тым не менш, паміж гэтымі вёскамі німа розніцы не толькі ў вясельных абраадах, але і ў іншых з'явах духоўнай і матэрыяльнай культуры. Гэта сведчыць аб этнічнай аднароднасці насельніцтва,

якое несумненна з'яўляецца карэнным беларускім.

Вясельная абрааднасць пачынаецца сватаннем. Перад засыланнем сватоў блізкія сваякі хлопца, хросны або самі бацькі яго часта праводзяць папярэднія размовы з бацькамі дзяяўчыны, так званыя „допыты“³). У памінаеца і ажанчынах-„сватках“.

Хлопец, які рашыў жаніца, выбірае сабе „маршалка“, або „райка“. Павінен быць гэта чалавек гаваркі, дасціпні і вынаходлівы. Пазней ён будзе кіраваць вясельным рытуалам у жаніхі.

Вечарам, звычайна ў чацвер або суботу, калі ўжо цёмна, па-святочнаму апранутыя хлопец з „маршалкам“ накіроўваюцца ў дом дзяяўчыны. Бяруць з сабой бутэльку гарэлкі, хлеб і закуску. Гаворціць аб іх: пайшлі „у дзвіоснубэ“⁴) або ў „райкі“. Спачатку ўтойваюць эту свайго візу, не пераходзяць за першую бэльку аж да запрашэння за стол. Пасля ўступнай „дыпламатычнай“ гаворкі, у якой высыяляеца пазіцыя бацькі дзяяўчыны, прыбыўшых „у дзвіоснубэ“ запрашаюць за стол. „Маршалак“ дастае бутэльку, маші дзяяўчыны рыхтует закуску. Чарку гэтай гарэлкі павінна выпіць і дзяяўчына. Згодна са звычаем сваю бутэльку ставіць таксама бацька дзяяўчыны, і гэта раней азначала згоду на выданне дачкі замуж за хлопца, які сватаецца.

У Трасцянцы ў час „дзвіоснубё“, пасля папярэдняга пагаднен-

ня, запрашаюць усіх сваякоў як з боку хлопца, так і з боку дзяўчыны.

Калі матэрыяльнае становішча хлопца невядома, бацькі дзяўчыны едуць у „огледы“, знаёмыца з умовамі жыцця і гаспадаркай хлопца. У бліжэйшую суботу адбываюцца „лады“, калі ўжо больш дакладна і падрабязна агаворваюцца пасаг і ўсе справы, звязаныя з вяселлем.

За некалькі дзён да вяселля ў доме няўсты збіраюцца яе сябродукі, будучыя „дружкі“, якія шыюць, вышываюць і рыхтуюць падарункі жаніху, яго сям'і, а таксама наводзяць парадак у доме і на двары: беліць сцены, миюць падлогу, вешаюць ручнікі, фіранкі і г.д., замытаюць і пасыпаюць жоўтым пяском панадворак. У жаніхіа займаюцца толькі навядзеннем парадку. Хлопцы, будучыя „сватаў“, калі ёсць патрэба, робяць дробны рамонт хаты, брамы і г.д.

У вяселлі, апрача гасцей — „хлебнікаў“, прымае ўдзел радасоб, якія маюць акрэсленныя функцыі і „тытулы“. Так, маладыя маюць па аднаму „маршалку“, „старшай сваньцы“, па некалькі сванек. Тытулы мае і маладзь, якая належыць да вясельных дружын. У маладой ёсьць „сватаў“, якіх завуць яшчэ „дружковэ“, і „дружкі“, у маладога — „сватаў“ і „свашкі“.

Маршалкаў перавязваюць праз левас плячо ручнікамі. Раней так рабілі і са старшымі сватамі. Зраз дружкі прышипільваюць сватам белыя банты з міртам (*Mug-tus L.*) і ашпарагусам (*Asparagus L.*), а „старшым сватам“ — тое ж, але з дойгай стужкай, перакінутай праз плячо.

Гасцей з іншых вёсак маладыя запрашаюць у чацвер, а са сваёй — напярэдадні вяселля, у суботу. Маладая разам са старшай дружкай ходзіць ад хаты да хаты, усім па чарзе, нават дзеяніем, нізка кланяецца трох разы і ад імя бацькоў запрашае на вяселле.

Раней, яшчэ да вайны, дружка насіла „глумок“ (клунак), у які складала дары — скруткі ільну, палатно, ручнікі і г.д. Малады запрашае на вяселле адзін; раней ён хадзіў са старшим сватам. Запрашаючы, малады не кланяецца, затое ў старэйшых цалуе руку. Калі ж маладыя з адной вёскі, то ходзяць прасіць на вяселле разам. Як рэштку даўняга звычаю трэба трактаваць запрашэнне на вяселле староніх людзей, якія сустэрнуцца на вуліцы. Форма запрашэння на вяселле сведчыць аб tym, што ў ім раней прымала ўдзел уся сельская грамада.

Бацькі маладых да вяселля добра рыхтуюцца, каб вяселле было пышным і багатым. Калі ежу і напіткі гатуюць без спецыяльных цырымоній, то пачэнне караваю адбываецца ўрачыста, кожнае дзеянне прадугледжана традыцый і суправаджаецца песнямі.

Ой, дэ тая гаспадыня,
Што ѹ ў хаті?

Ніхай ідэ коровай
Росчыніті.
Ой, дэ тая господыня,
Што ѹ у шубі?
Ніхай шукае до коровая
Коткобы.
Ой, дэ тая господыня,
Што ѹ у хаті?
Ніхай шукае до коровая
Лопаты⁵).

Каравай пякуць напярэдадні ў маладой і маладога. Жанчыны — „каравайніцы“ прыносяць з сабой збожжа, муку, яйкі, масла або кілбасы.

Гавораць, што раней каравай быў „вазлікі, як рэшто“, „чуць у печ увалім“, часта нельга было яго дастаць з печы. Каб не пашкодзіць караваю, прыходзілася разбріараць печ.

Ой, дайтэ нам меч, меч,
Порубаті печ, печ, —
Час коровай выматі.

Адзін з караваяў, які ставяць у час вяселля перад маладой, а потым перавозяць да маладога, яшчэ сыры ўпрыгожваюць, а як спячэцца, багата прыбіраюць. Па

акружнасці прылепліваюць пля-
цёнку з цеста, падобную да дзяво-
чай касы, у сярэдзіне 2-3 падвой-
ных або 4-6 адзіночных „гусак“
і 4 качкі з грэчанімі вачымі. Та-
кія па форме гускі пякуюць і асоби-
на. Бяруць іх каравайніцы, адыш-
ходзячы дамоў, сваты даюць
дружкам, пры выездзе да вянца
кідаюць іх людзям. Апрача гэтага,
у маладой часта пякуюць чатыры
малыя „коровайчыкі“ з гускамі,
якія пасля пераезду ў дом маладо-
дага яна кідае на крыж па вуглах
хаты.

Трэба сказаць яшчэ аб „двой-
нах“. Гэта два хлябы, злучаныя і
спечаныя разам. Павінны яны ля-
жаць перад маладымі праз усё
вяселле, іх нельга разламаць або
незнарок пашикодзіць. Ядуць два-
ны ў час паслявясельных абра-
давых наведванняў — „пэрэлом-
каў“.

У суботу напярэдадні вяселля ў
маладой спраўляюць „паненскі ве-
чар“, на які збираюцца ўсе дружкі.
Яны спяваюць песні пра страту
дзяводчай свабоды, пра цяжкае
жыццё ў чужой сям'і.

У гэты вечар малады прыяз-
джае па вянок і кашулю. У па-
кунку ляжыць яго кашуля, а пад
её падштанікі. Старшы сват паві-
нен гэта выкупіць, пасля чаго
дружкі разгортаюць пакунак і
выпорвочаюць вышытый для жарту
на падштаніках лялькі, пяцелькі.
Для маладзі наладжваюць вечা-
рынку з танцамі.

Абрадавому расплятанню касы,
якое адбывалася ў дзень вяселля,
відаць, ужо не надаецца асабліва-
га значэння. Инфарматары гаво-
раць: „Чышут маладую дружкі“,
якія апранаюць маладую ў дзень
вяселля. Толькі песня „Брат косу
роспілітае“ захавала памяць аб
даўнім звычай.

Брат косу роспілітае,
Дэ кусънікі дівіте?
Кладз на ўслонці
— Нэхай будут мэншы
сэстронцы.

Для расплятання маладую садзі-
лі на „ўслонці“ або табурэце, на-

крытым дываном, а даўней кажу-
хом, і дружкі спявалі:

Ой, чы я тебе,
Мой ты батнікъ,
Із вэнсы іэ казала:
— Нэ оры роле,
Нэ сый руты мче,
Нэ буду поліваті.

Уядзелю рана перад вянцом
малады са сваёй дружынай пры-
возіў „вэнок“. Пры ўручэнні яго
старшы сват гаварыў арацю. Ад-
казвала яму „старша дружка“. Тэксты „вэнка“ і арацый не за-
хаваліся.

У палякаў дружыну маладога,
якая прыязджает з вянком, запра-
шаюць за стол і частуюць. У ваколі-
цах Нарвы ў пачатку XX ст.
за стол не запрашалі, малады
прывозіў вянок часта толькі са
старшым сватам, а зараз гэты звы-
чай зусім забыты. Праўдападобна,
што вянок — даўняя форма гра-
мадзянскага шлюбу. Ён доўга іс-
наваў паралельна з царкоўным
шлюбам, які як абавязковы акт
штораз больш замацоўваўся, пра-
вавое значэнне вянка забывалася,
і ўрэшце ён зрабіўся зусім ліш-
ним.

Даўно ўжо не спраўляеца і абр-
ад з вясельным дрэўцам. Зараз
ужо ніхто не змог вытлумачыць,
што такое „зэлёны гаік“ з вясель-
най песні:

Зэлёны гаіку,
Злоты покоіку,
Выезджай, Ясенъко,
На вороном коніку.

Раней пасля вянка, а зараз ад-
разу пасля ўбрання маладой брат
вядзе яе за стол. Пры гэтым спя-
ваеца:

У городі явор ростэ,
Брат сэстронку за стол вэдэ,
А вона ему ў ножэнікі ўпадэ:
— Дякую, братэ, за віночок,
Дякую, братэ, за руцьвяны.
— Нэ, дякуй, сэстра, мэні,
молодому,
Дякуй Богу пайвыхішому,
Што здоровенъка доходіла,
У Бога доленъкі ўпросіла.
Маладая займае пачэснае месца

за столом, і пачынаеца вяселле.
Розвіаеца, розвіаеца
    ў городі зеле,
Начынаеца, начынаеца
    ў Манечкі вяселе.

Госці спяваюць песні аб разви-
танні з сям'ёй, сяброўкамі, аў бу-
дучых клопатах і абавязках у
новым даме. Гэтыя матывы гучаць
і потым праз усё вяселле.

Песнямі стараюца разжаліць
маці, а таксама давесці да плачу
маладую:

Ой, ты казала, моя матулю,
Што ё нэ позбудзеш меню.
Я ў тээр села за тісовы стол,
Подівісце на меню.

*

— Чы нэ жаль тебе, млада
    Манечко,
Што ё косу распустілі?
— Ой, нэ жаль эсэ мне мое
    косонькі,
Што ее распустілі,
Оно жаль жэ мне мое
    матулькі,
Што ее розжалилі.

Сиротам напамінаюць, што ма-
ці або бацька не прымаюць удзе-
лу ў вяселлі:

Ой, з усёль рэкі тэкут,
Ой, з усёль збігают,
Одное рэчкі нету
Од быстрого Дунаю.
Ой, з усёль родок едэ,
Ой, з усёль з'ідждае,
Одного роду нету —
Марыльчоное матули

(батэнъка)

*

Ой, на дворэ новы колодэцъ
    і відро,
Чом жэ, Ганулько, твое матулі
    нэ відно?
Перэйді хату, сені і комору.
І ў новай коморы свое матулі
    погляді.

*

Нэ раз, нэ два хату перэйшила,
У новай коморы свое матулі
    нэ найшила.⁶⁾

Звычай наказвае маладой пла-
каць, а калі не хоча, вясельнікі
могуць і высмеяць:

— Чом ты, дочульку, нэ
    заплачэш,

Свой матонъкі нэ розжаліш?
— Ой, як жэ мне заплакаті,
Колі слёzonъкі нэ котят?
Дайтэ цыбулі пуд очэнъкі,
Буду плакала до ночэнъкі.

Перад ад'ездам да вянца свят
просіць гасцей дарыць гроши на
„вспомогане“. Вясельнікі пяюць:
Колесом сонечко, ой, у гору

едэ.

Молодая Манечка до шлюбу .

едэ.

Ой, едэ, едэ, ужэ ў од'іжджае,
Просіт батэнъка на

вспомогане.

Першымі дораць бацькі, потым
— усе госці. Пасля „вспомоганя“
сват звяртаецца да бацькоў, каб
тыя благаславілі сваё дзіця да
вянца. Маладая становіцца на ка-
лені на падасланы дыван, госці⁷⁾
стаяць вакол, наз-раюць, а бацькі
благаслаўляюць і даюць ікону.
Потым маладую садзяць на воз,
які бацька је (калі няма бацькі
— маці) абыходзіць тро разы з
хлебам і вадой, кропіць каласамі
або рутай. Хлеб і ваду кладуць
перед возам. У Трасцянцы, у су-
вязі з tym, што да шлюбу ідуць
пехатою, выпраўляюць інакш.
Бацька тро разы падае правай
рукой праз галаву бохан хлеба, а
левай — бярэ яго і кропіць святой
вадой. Усюды перад ад'ездам да
шлюбу маладых таксама абсыпа-
юць збожжам.

У маладога пачастунак і вы-
праўление да шлюбу адбываецца
так, як і ў маладой.

Праз вёску вяселле прайзджае
шумна. Уся вёска выходитці на
вулицу. Сваты кідаюць у натоўп
гускі, арэхі, цукеркі.

Яшчэ нідаўна, едучы да вянца,
стараўся пазбягаць чарапу, аса-
бліва абарачэння целых вяселляў,
або асobных удзельнікаў у ваўкоў.
Сустрэць другое вяселле лічылася
ніяшчасцем. Пры сустрэчы ніхто
не хацеў уступаць дарогу. Калі
ўступалі, то адно калясо павінна
было ісці ў каляіне. У даўнія часы
здаравіця нават бойкі.

Маладая стараеца заўсёды да
царквы прыехаць першай, каб
месьці перавагу над мужкам.

Пасля вяччання вяселле едзе ў дом маладой. Маладых вітаюць бацькі: маці з хлебам-сольлю, бацька з гарэлкай і закускай. Малады кладзе на талерку манету. Бацькі частуюць гарэлкай і запрашаюць у дом. Маладых адводзяць у камору, дзе яны супольна і першы раз у гэты дзень ядзяць. Пасля гэтага маладыя займаюць месца за столом, маршалак запрашае гасцей, і пачынаецца вясельнае застолле. Першыя чаркі выпіваюць маладыя з бацькамі. Госці п'юць за здароўе і шчаслівасць маладых, а затым крыкамі „Горка, горка!“ прымушаюць маладых пачалавацца. Маладым спяваюць „Многія лета“ або польскую песню „Сто ляг“. Далей ужо ліръчныя песні чаргуюцца з вясельнымі жартоўнымі прыпейкамі, у якіх пахвала пераплытаецца з высмейваннем. Адносяцца яны да маладой, маладога і да ўсіх асоб, якія прымаюць удзел у вяселлі. Найбольш з'едлівыя прыпейкі датычаць маршалка, дружак і сватоў.

Вяселле заўсёды мае характар відовішча, ход якога залежыць ад удзельнікаў вяселля, ад іх умельства і таго, што яны захавалі ў сваёй памяці. Такім чынам, яны свядома ці несвядома прадаўжаяць традыцыі.

Апрача гасцей даўней на вяселле прыходзілі праста гледачы — „запорожцы“. Яны запаўнялі свабоднае месца ў хаце, сені і стаялі пад вокнамі. У апошнія гады на вяселле прыходзяць толькі запрошаныя.

Треба ўспомніць, што мясцовыя хлопцы прыходзяць па выкуп, так званае „фрыцёвэ“.

Позна вечарам адбываецца агульная танцевальная вечарына. Калі поўнача пачынаецца „пэрэпіванне“ — уручэнне падарункаў з адначасовым піццем піва (мужчыны атрымліваюць гарэлку). „Пэрэпівают“ толькі бацькі і госці маладой, часам суседзі, якія не прымаюць удзелу ў вяселлі. Падчас перапівання маршалак б'е ў

бутэльку канчуком (ручка яго з казінай нагі), апалонікам або палкай і заклікае ўсіх па чарзе: „Татуло, матулю або сватковэ-братковэ, прошу на подарунок“. Маладой дораць коўдры, дываны, абрусы, ручнікі, купленыя матэрыялы, гроши, авечак, парасят і г.д.

Таго, хто дорыць, маршалак прыдастуляе, расхваляе, падкрэслівае яго значэнне, багацце і паказвае або называе падарунак. Піва налівае малады і падае таму, хто дорыць, а той п'е, але частку „плюхае ў полап, коб молодыя брыкалі“. У час перапівання маршалак дзеліць каравай. Задараляса, што сваты ўяджалаі перапіваць у хату на кані.

Пасля перапівання госці разыходзяцца: старэйшыя адпачываць, а малады — на танцы. На другі дзень (у панядзелак) сыходзяцца на „поправіны“. У канцы XIX ст. паправін не было і маладую певравозілі да світання. Захаваўся гэты звычай толькі ў тым выпадку, калі малады жыве ў той самай вёсцы.

Пасля паправін маладая становіцца на калені, цалуе руку бацькам, падае ім у ногі, дзякуючы за выхаванне і развітваеца са сваёй радній.

Старшы сват маладога выкупляе пасцель маладой у яе старшай дружкі. Пасцель вязуць адразу, і маладыя ад'язджаюць у дом маладога. Вясковыя хлопцы загароджваюць дарогу і прапускаюць вяселле толькі пасля выкупу. Раней ехала толькі дружына маладога. Цяпер едуць і дружкі маладой. Сваты маладой застаюцца на месцы, каб забраць „прыданэ“. Яны напамінаюць:

Огледелася маці, што німа
дочки ў хаті,
Місочкі пуд лаўкою заростут
мураўкою.

Ля дому маладога вяSELLE спявае:

Вынось, маті, дежку,
Прывёз сын нівестку,
До коморы ключніцу,

До хаты роботніцю,
Чом, маті, нэ выходіш,
Чом дежскі нэ виносіш,
Чом нівесткі нэ просіш?

Бацькі маладога выходзяць з хлебам, соллю, закускай, гарэлкай. Старшая дружка хваліца:

Хоч я і бавілася,
Такі я справілася:
Прывезла молодую,
Хорош ўбраную.

Раней маці выходзіла сустракаць маладых у вывернутым ка-жусе:

Вышла маті ў оўчыни,
Хотела нівестку злекаті.
Нівестка нэ боіца,
За стол сама садзіца.

Уваходзячы ў хату маладая кладзе на парог манету, у хате сыпле збожжа або кідае караўчыкі ў куты. Месца маладых за столом занятае, на ім сядзіць пераапранутая пара, якая выдае сябе за маладых, і месца трэба выкупіць.

У песнях, якія співаюцца ў дому маладога, сустракаем матывы смутку і няўпэўненасці маладой, напамінанне аб будучых цяжкіх ававязках. Часта вясельнікі стараваюцца пацешыць яе:

Нэ журыся, нівесто,
У нас тобе добра будз.
Сама ступа тоўч,
Самі жорна муку мэлют,
З-пуд печы вода течэ,
Мэдведь хлеба напечэ.

За столом співаюцца розныя песні, у якіх найчасцей у гумарыстычнай форме ўхівляеца сям'я і дом маладога, жартоўная прыпейкі і ліръчныя песні.

У дому маладой сваты грузяць на воз скрыню, зрываяць фіранкі, ручнікі і іншыя ўпрыгожанні. Стараюцца забраць ўсё, што змо-гуць: авечак, парасят, цяля. Бацькі маладой павінны добра сцерагчы камору і гаспадарчыя будынкі ад празмернага старання сватоў. Старшая сванька бяре каравай. Ёсць звычай забраць чорную курку — „прыданку“, якую потым кідаюць на печ. Відочна гэта даў-

няя форма ахвяры хатняму ачагу.

На воз, па-блазенску прыбраны фіранкамі, чырвонай харугвяй, са-дзяцца старшая сванька, сваты, родная маці, маці хросная і іншыя жанчыны, якіх называюць „пэрэ-званкамі“. Бяруць з сабой абед.

„Пэрэзву“, якая вязе „прыданэ“ едзе весела, свавольна, часамі жаліца, што прыданечко блудло і „у чыстум полі дорожэнку згу-біло“, а калі дому маладога спя-вае:

Ой, знаті Ганульку, знаті,
У екой ты хаті,
Пісочком высыпано, каліною
Вытыкано,

I хваліца:

За морамі бывалі,
Едвабаў-шоўкаў накуплялі
Для нашае молодое.
Хочэтэ — выкупляйтэ,
А колі не — повезэм додому.

Маршалак і старши сват маладога выходзячы і „таргуюць“ пасаг. Торг залежыць ад красамоўных здольнасцей „купцоў“, і ўканцы, пасля выкупу гарэлкай, „прыданэ“ пераносяць у камору, а „пэрэзву“ просяць у хату. Усе садзяцца за стол і ядуць абед, які „пэрэзву“ прывезла з сабой. Пасля абеду „повівают молодую“: яе засланяюць дзяяружкамі, пры дапамозе старшай сванькі яна здымае свой вясельны ўбор і распра-наеца да кашулі, потым ізноў апранаеца. Раней надзявалі ёй „каптур“, або „чэпец“, зараз завяз-ваюць хустку. Пасля гэтага маладая дае падарункі маці маладога. Яны накрываюцца палатном і тан-цуюць „дубочкам“ пад прыпевы:

Упослі молододчуку
На дэвять сыночаку,
На дэсяту дочку,
Коб прала на сорочку.

*

Ты, Касенько, догорайсে,
Упосліця нэ давайсে,
Забэрь косу русу
I бэжы на уліцу.

Пасля „повіваня“ пачынаеца перапіванне. Выглядзе яно так, як у маладой, толькі з той розніцай,

што піва налівае маладая, а малады прымает падарункі ад сваіх вя-
сельнікаў. Затым госці пачынаюць
раз'яджацца.

Вясельныя абрэды заканчваецца „пэрэломкамі“, або „вэсельнай гост-
тнай“. Адбываюцца яны ў маладога ў першы пасля вяселля чацвер,
а ў нядзелю — у бацькоў маладой з удзеламі блізкіх сваякоў і
хросных.

На заканчэнні трэба адзначыць,
што ад пачатку XX ст. сур'ёзных
змен у вясельных абрэдах не ад-
былося. Знаходжанне большасці
населніцтва ў гады першай сус-
ветнай вайны ў бежанстве ў Расіі
не аказала амаль ніякага ўплыву
на абрэднасць. Варта падкрэсліць,
што вясельныя абрэды ў ваколі-

цах м. Нарва нагадваюць абрэды,
апісаныя ў Гродзенскай губ.⁷⁾

Некаторыя элементы вясельнага
абрэду, напрыклад: выкуп, пера-
піванне, пераапраннне і інш. у
сувязі з тым, што іх першапачат-
ковае значэнне амал забыта, на-
былі харктар забавы. Іншыя,
якія трактуюцца насельніцтвам як
забабоны, выпадаюць з абрэдаў.
Незалежна ад гэтага захоўваеца
традыцыйны ход сельскага вяселя.
На гэта ўплываюць не столькі
індывідуальныя пажаданні маладых,
колькі ступень прыхільнасці
да традыцый их бацькоў і сваякоў,
якія надаюць тон вяселлю.

Мікола Лобач
г. Мінск

- ¹⁾ Jerzy Wiśniewski. Zarys dziejów osadnictwa wiejskiego we wschodniej części województwa białostockiego do połowy XVII wieku, У кн. Навуковы зборнік. Беласток, 1964 стар. 6-7.
- ²⁾ Гл.: Лінгвістычнае геаграфія і групоўка беларускіх гаворак. Мінск, 1968, стар. 232.
- ³⁾ У тэрміналогіі і песнях захоўваеца асаблівасці гаворкі.
- ⁴⁾ Уг. Абрарам сцвярджвае, што ў народаў індаеўрапейскай групы можна
выяўіць поўную супольнасць назваў акту заключэння шлюбу. Да іх ён
адносіць эты малага чи лацінскае гэво і славянскім „снубіти.“ Гл.: WI.
A b r a h a m. Zawarcie małżeństwa w pierwotnym prawie polskim. Lwów,
1925, Гл. стар. 6-7.
- ⁵⁾ Усе песні запісаны аўтарам.
- ⁶⁾ Калі няма бацькі, спываюць — „твого батэнкі“, „свого батэнкы“,
„свого батэнкі“.
- ⁷⁾ Гл.: П. Б обровский. Материалы д ля географии и статистики России. СПб, 1863, т. 1, стар. 827-837.

Беласточчына ў аб'ектыве

У Белавежской пущы ва ўрочышчы Замчышча.

Фота М. Гайдука.

3 МІНУЛАГА

Агульны выгляд Дому-музея І-га з'езду РСДРП.

ЗАХАВАЛЬНИЦА ГІСТАРЫЧНЫХ РЭЛІКВІЙ

Сталіца Савецкай Беларусі, горад-герой Мінск багаты многімі памятнымі месцамі і гістарычнымі помнікамі. З адным сярод іх сёня нам і хочацца пазнаёміць вас.

На Ленінскім праспекце Мінска, у акружэнні многапаверховых белакаменных будынкаў, стаіць, патанаючы ў зелені, скромны маленькі драўляны домік. Гэта Дом-музей Першага з'езду РСДРП.

Тут у сакавіку 1898 года адбыўся Першы з'езд Расійскай сацыял-дэмакратычнай рабочай партыі (РСДРП), які паклаў асновы марксісцкай партыі ў Pacii.

З'езд сабраўся ў абставінах жорсткай рэакцыі, у адным з найболей складаных часах у гісторыі барацьбы за стварэнне марксісцкай партыі.

Развіццё капіталізму ў Pacii ў другой палове XIX стагоддзя абумовіла хуткае павелічэнне і фармаванне рабочага класа. Паводле падлікаў У. І. Леніна пад канец XIX стагоддзя ў Расійскай імперыі было каля 10 мільёнаў наёмных рабочых.

Гэта была вялікая рэвалюцыйная сіла. Але яе неабходна было арганізаваць, развіць свядомасць, даць рабочым выразнае ра-

Мемарыяльная дошка на Доме-музеі.

Дэлегаты I-га з'езду РСДРП.

У гэтым пакоі адбываліся пасяджэнні з'езду.

зуменне іх інтарэсаў, паказаць шлях барацьбы за гэтыя інтарэсы.

Паўсюдны рост сацыял-дэмакратычных гурткоў, груп, арганізацый непасрэдна паставіў пытанне пра выпрацоўку агульной праграмы і тактыкі рэвалюцыйнай барацьбы рускіх марксістаў. Паўстала пільная патрэба склікаць з'езд і аб'яднаць сацыял-дэмакратычныя саюзы, групы і гурткі ў адзіную рэвалюцыйную марксісцкую партыю.

Ідэя стварэння сацыял-дэмакратычнай партыі ў Расіі атрымала найбольыш поўнае абурнаванне ў працах У. І. Леніна. Але арышт у 1895 годзе адварваў У. І. Леніна ад непасрэднага ўдзелу ў барацьбе за аб'яднанне сацыял-дэмакратыі ў адзіную партыю. Аднак, нават знаходзячыся ў зняволенні, У. І. Ленін не спыняў кіраваць арганізаваннем партыі. У лістах з турмы ён прыспешваў справы паклікання партыі, усяляк дамагаўся падрыхтоўкі партыйнага з'езду. У канцы 1895 года У. І. Ленін малаком па-

між радкамі легальнай кнігі напісаў „Праект праграмы“ для будучай партыі, а ўлетку 1896 года — „Вытлумачэнне праграмы“ і перадаў іх на волю. У сваім накідзе праграмы партыі ен тэарэтычна абаснаваў мэту і заданні, якія паставіла гісторыя перад рускім рабочым класам: звяржэнне самаўладства і здабыццё палітычнай свабоды, захоп пралетарыятам улады і пабудова сацыял-стычнага грамадства.

Ужо ў ссылцы У. І. Ленін напісаў брашуру „Заданні рускіх сацыял-дэмакратаў“, у якой ён упершыню абагуліў волыт дзейнасці пецярбургскага „Саюза барацьбы за вызваленне рабочага класа“ як зародка марксісцкай партыі ў Расіі, аргументаваў палітычную праграму і тактыку рускіх сацыял-дэмакратаў.

Думкі і ўказанні У. І. Леніна аб арганізацыі партыі спрабавалі здзейсніць яго аднадумцы, што асталіся на волі. Але неўзабаве наступілі новыя арышты іншых актыўных дзеячоў „Саюза барацьбы за вызваленне рабочага класа“. Гэтыя арышты не дазволілі сацыял-дэмакратам Пецярбурга склікаць партыйны з'езд.

У 1897 годзе ў Кіеве адбылася перадз'ездайская канферэнцыя, якая прыняла пастанову аб змене назвы сацыял-дэмакратычных арганізацый у „Саюз барацьбы за вызваленне рабочага класа“. Канферэнцыя выказалася за неабходнасцю і надалей весці пад-

Пачатак „Маніфесту Расійской сацыял-дэмакратычнай рабочай партыі“.

рыхтоўку да склікання з'езду прадстаўнікоў сацыял-дэмакратычных арганізацый і арганізація у Кіеве выданне агульна-рускай „Рабочай газеты“. За гэтую справу ўзялася строга за-канспіраваная група, у якую ўвайшлі: П. І. Белавусаў, Н. А. Вігдорчык, В. Г. Крыжаноўская-Тучапская, А. Д. Поляк, П. Л. Тучапскі, Б. Л. Эйдэльман і іншыя.

Рыхтуючыся да з'езду партыі, члены группы „Рабочай газеты“ аб'ездзілі шэраг сацыял-дэмакратычных арганізацый, разаслаі на месцы праект парадку дня з'езду.

У сакавіку 1898 года ў Мінску, тады яшчэ невялікім правін-цыянальным мястэчку, дзе не было такога ўзмоцненага палі-цэйскага нагляду, як у Пецярбургу ці ў Маскве, Кіеве або Ека-цярынаславе, сабраўся з'езд Расійской сацыял-дэмакратычнай рабочай партыі.

Дэлегаты з'язджаюцца па адным. Вечарам напярэдадні з'езду была склікана ўступная нарада аб парадку дня.

З'езд адкрыўся I сакавіка 1898 года ў 10 гадзін раніцы на ква-теры служачага на чыгунцы сацыял-дэмакрата П. В. Румянцева ў невялікім драўляным доміку на ўскраіне горада, на Захараў-скай вуліцы (цяпер Ленінскім праспекце). Для строгай канспіра-цыі з'езд працаваў у непасрэднай блізкасці ад паліціі: на су-працьлеглым баку вузенькай вуліцы знаходзілася памяшканне жандармерыі.

На з'ездзе былі прадстаўлены чатыры „Саюзы барацьбы за вызваленне рабочага класа“ — пецярбургскі, маскоўскі, кіеўскі і екацярынаслаўскі, а таксама группы „Рабочай газеты“ і Бунду (Бунд — агульная ўрэйскі сацыял-дэмакратычны саюз). Дэлегатаў было дзесяць чалавек: С. І. Радчанка ад Пецярбурга, А. А. Ваноўскі ад Масквы, К. А. Петрусеўч ад Екацярынаслава, Б. Л. Эйдэльман і Н. А. Вігдорчык ад „Рабочай газеты“, П. Л. Тучапскі ад кіеўскага „Саюза барацьбы“, А. І. Крэмэр, А. Мутнік і Ш. Кац — ад Бунда.

Адбываўся з'езд пад выглядам вечарыны з нагоды імянінаў жонкі гаспадара кватэры П. В. Румянцева. Ён працягваўся трох дні, у якіх адбылося шэсць пасяджэнняў. Пратаколу не пісалі, запісваліся толькі рашэнні. Асноўным пытаннем на з'ездзе было канструяванне партыі. Прынялі рашэнне аб'яднаць усе сацыял-дэмакратычныя арганізацыі Расіі ў адзіную марксістскую ра-бочую партію.

На з'ездзе паўстала пытанне аб яе назве. Была пропанава наз-ваць партыю „Руская сацыял-дэмакратычная партыя“, „Русская рабочая партыя“, „Рускі рабочы саюз“. Але паколькі сацыял-дэ-макраты імкнуліся аб'яднаць у партыі рабочых усіх нацыяналь-насцей краіны, назвалі яе „Расійской сацыял-дэмакратычнай партыяй“. Слова „рабочая“ было ўключана ў яе ўжо пасля з'ез-

У адной з залаў музея.

ду пры складванні Маніфесту. У. І. Ленін спецыяльна адзначыў гэтую гістарычную заслугу з'езду. Ён пісаў: „Партыя ўзнякла ў 1898 годзе як „расійская партыя“, г.зн. партыя пралетарыята ўсіх нацыянальнасцей Расіі“. З'езд выбраў Цэнтральны камітэт партыі, у які ўвайшлі: С. І. Радчанка, Б. Л. Эйдэльман і А. І. Крэмэр.

У Маніфесце, выпушчаным ад імя з'езду, у асноўным правільна былі акрэслены мэты барацьбы рабочага класа Расіі: зваржэнне царызму і здабыццё палітычнай свабоды, ліквідацыя капиталістычнага ладу. Мініфест адыграў вялікую ролю як адкрытая заява партыі аб сваіх мэтах. У. І. Ленін далучыўся да яго.

Так нарадзілася Расійская сацыял-дэмакратычная рабочая партыя. Вестка пра Першы з'езд РСДРП выклікала зацікаўленне сацыял-дэмакратаў усіх вялікіх еўрапейскіх дзяржаў. У tym жа, 1898 годзе, Маніфест РСДРП быў апублікованы сацыял-дэмакратычнымі газетамі Германіі, Францыі, Англіі. А неўзабаве грамадства свету з зацікаўленнем пачало гаварыць аб паяўленні нелегальнай рабочай партыі ў самадзяржаўна-паліцэйскай Расіі.

Ад таго часу мінула 80 гадоў, але і цяпер у Дом-музэй прыязджаюць людзі з усіх кантоў Савецкага Саюза. Яны ідуць сюды

аддаць належнае заснавальнікам Расійскай сацыял-дэмакратычнай рабочай партыі. Апрача народаў СССР, у музеі частымі гасцямі бываюць замежныя дэлегацыі, турысты, грамадскія і дзяржаўныя дзеячы, журналісты многіх краінаў свету. Толькі ў 1976 годзе музей наведала 370 тысяч чалавек, у тым ліку 45 тысяч чужаземцаў. Шмат цёплых слоў прысвечана музею. Вось які запіс пакінуў у кнізе Ганаровых гасцей Першы сакратар Цэнтральнага камітэта Камуністычнай партыі Кубы, Старшыня Дзяржаўнага савета і Савета Міністраў Рэспублікі Куба Фідель Кастро Рус: „З глыбокім рэвалюцыйным хваляваннем мы наведалі гэты дом, дзе праходзіў І-ы з'езд РСДРП. 9 чалавек сабраліся тут, каб правесіці гэты з'езд. Хто змог бы прадставіць у той час тое, што мы бачым цяпер?

Савецкі Саюз ператвораны ў першую сацыялістычную дзяржаву, магутную і квітнеючую, — авангард сусветнага рэвалюцыйнага руху. Вось доказ вялікасці ідэі У. І. Леніна, выяўленай з паражайчай сілай, іх аграмаднае ўздзейнне на рабочы клас.

Сёння, калі гэтыя ідэі пераможна і трывумфальна кроначы па ўсім свеце, ад імя Кубінскай рэвалюцыі і ад першай сацыялістычнай дзяржавы, што знаходзіцца на другім баку Атлантычнага акіяна, мы выказываем самыя глыбокія пачуцці павагі і захаплення».

Савецкі народ, натхнёны рашэннямі XXV з'езду Камуністычнай партыі Савецкага Саюза, упэўнена будзе камунізм. Прыгожая будучыня ўсё мацней асвятляеца рэвалюцыйным мінульдом савецкага народа, яго славутай Камуністычнай партыі.

Ф. Васільеў
журналіст
Фота Э. Трыгубовіча

Кастусь Каліноўскі — патрыёт і інтэрнацыяналіст

21 студзеня 1978 года спаўнляеца 140-я гадавіна са дня нараджэння вялікага рэвалюцыянера, патрыёта і інтэрнацыяналіста Кастуся Каліноўскага.

Яму належыцца пашана

перш за ўсё за тую ролю, якую ён адыграў у барацьбе за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне беларускага, польскага і літоўскага народаў у час Студзенскага паўстання.

К. Каліноўскі — змаіар за вялікую справу, ён па сёняшні дзень з'яўляецца прыкладам стойкасці, ідэйнасці, самаахвярнасці, патрыятызму і інтэрнацыяналізму.

Патрыятызм і інтэрнацыяналізм — гэта фундамент грамадской маралі.

Патрыятызмам мы называе м любоў да сваёй бацькаўшчыны, да свайго народа, але толькі такую любоў, якая служыць народу. Нельга любіць бацькаўшчыну не любячы свайго народа. Патрыятызм — памяцце гісторычнае. Кожны перыяд у гісторыі ставіць перад народам іншыя заданні. Толькі той, хто праўльна зразумеў гэтых заданні і ўключыўся ў барацьбу за іх здзяйсненне, заслугоўвае на званне патрыёта. У час дзеянасці К. Каліноўскага такім заданнем была барацьба за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне народа.

Інтэрнацыяналізм — гэта імкненне да раўнапраўя, дружбы і супрацоўніцтва ўсіх народаў. Інтэрнацыяналізм непадзельна звязан з патрыятызмам, бо нельга збудаваць шчасця для свайго народа інакш, чымсъці ў дружнай сям'і братніх народаў.

Барацьба за сацыяльнае вызваленне не магла быць аддзелена ад барацьбы за нацыянальнае вызваленне і наадварот. Нельга было дабіцца нацыянальнай незалежнасці без уздыму шырокіх мас народа. Каб узняць на бараць-

бу падняволенага селяніна, трэба было дашь яму зямлю і волю, а гэтага нельга было дасягнуць без звяржэння царызма. Справіца з такім заданнем маглі толькі аб'яднаныя сілы прагрэсіўных колаў грамадства і вызваленым сялянствам.

Прикладам таго, што абасобленая барацьба толькі за сацыяльнае або толькі за нацыянальнае вызваленне не прыносіць спадзяваных вынікаў, якраз з'яўляюцца сялянскае паўстанне ў Галіччыне (1846 г.) пад кіраўніцтвам Якуба Шэлі, а таксама дзеянасць лагера „белых“ у Студзеньскім паўстанні (1863 г.).

У адчаю ад нялюдскіх здзеяў сяляне Галіччыны выступілі супраць паноў, палілі маёнткі і забівалі іх уладальнікаў. Гнеў сялян быў апраўданы, але барацьба іх не магла давесці да вырашэння сялянскага пытання, на самай справе яна пайшла на карысць інтарэсам аўстрыйскай манархіі, ворага польскага народа. Аўстрыйская манархія выкарысталі гэты сялянскі рух супраць нацыянальна-вызваленчага польскага народа — Krakau скому паўстанню 1846 года. Няздолны быў зразумець гэта правадыр галіцкага сялянскага паўстання Якуб Шэлі, які наўна верыў у добразычлівасць для сялян аўстрыйскага манарха. Да Я. Шэлі можна аднесці слова У. І. Леніна, накіраваныя ў адрас Драгамолова, што яго

пункт гледжання выражае светапогляд „селяніна яшчэ такога дзікага, заспанага, прыросшага да сваёй горбы гною, які палаючы сваёй апраўданай ненавісцю да пана, не мог зразумець значэння барацьбы гэтых паноў для агульнадзяржаўнай дэмакраты“.

Заслепленыя класавым абмежаваннем „белыя“ ў Студзеньскім паўстанні ставілі мэтай толькі барацьбу за нацыянальнае вызваленне, адсоўваючы на пазнейшы неакрэслены час вырашэнне сацыяльных праблемаў. Як „белыя“ настойліва клапаціліся ў час паўстання пра добро памешчыкаў, красамоўна сведчыць адна з інструкцый Цэнтральнага нацыянальнага камітета, у якой, між іншым, гаварылася: „Не дапускаць праяўлення нават найменшых, самых дробязных прызнакаў сацыяльнай катастрофы і гасціц агонь заразжа, хоць бы найбольш суровымі мерамі. У выпадку яўнай і грознай спробы такога роду (напрыклад: забойства памешчыка і г.д.) абавязкам начальніка бліжэйшага атрада з'яўляецца, неадкладна разгледзеўшы справу, спаліць цэлую вёску, а найбольш вінаватых пакараць смерцю“.

Такія паводзіны „белых“ былі на руку царскаму самадзяржаўю, якое спрабавала выкарыстаць вопыт у гэтай справе аўстрыйскай манархіі з Галіччыны і накіраваць ся-

лян супраць паўстанцаў, прадстаўляючы паўстанне як панскі „мяцеж“. Зразумела, што не ўсе „белыя“ мелі такія погляды, аднак тое, што такі дакумент паявіўся, было надта вымоўным, з увагі на пазіцыі яго аўтараў у кіраўніцтве паўстаннем.

Памешчыкі ёсё ж разумелі, што без уступак сялянам тут не абыдзешся. Нарастанне сялянскага руху і магчымасць выбуху сялянскага паўстання стваралі для іх пагрозу, на якую не звяртаць увагу было немагчыма. Таму Часовы нацыянальны ўрад (Тымчасовы жонд народовы) аб'явіў маніфест, у якім ліквідаваў паншчыну і пакідаў сялянам бясплатна зямлю, якой яны дагэтуль карысталіся, а тым безземельным і прабкам, якія прымуць удзел у паўстанні, абяцаў даць надзелы з дзяржаўных земельных фондаў.

Абяцанне аграрнай рэформы праблемы не вырашала, бо найлепшыя землі належалі да фальваркаў і аставаліся ў руках памешчыкаў. Каб не пакрыўдзіць сябе, памешчыкі абяспечвалі сабе ў маніфесце рэкампенсату за землі, што аставаліся ў сялян. Гэтую рэкампенсату мела выплаціць ім дзяржава. Вядома, што дзяржава пакрыла б гэтыя расходы з падаткаў, сцягнутых з тых жа сялян. Зрэшты, маніфест Часовага ўраду нічым істотным не адрозніваўся ад пракламацый царскага

самадзяржаў я да сялян, і не мог ён выклікаць уздыму шырокіх сялянскіх мас. Таму „белая“, не верачы ў сілы свайго народа, разлічвалі на пачатку паўстання на дапамогу заходніх дзяржаў. У канцы паўстання многія сярод іх зразумелі, што спадзяванні на заходнія дзяржавы беспадстаўныя і што без шырокага ўдзелу сялян разлічваць на перамогу нельга. Гэта вельмі добра разумеў дыктатар паўстання Рамуальд Траўгут, які сцвердзіў: „Паўстанне без люду з'яўляецца толькі ўзброенай дэмансстрацыяй; толькі з людам можна перамагчы ворага, не клапоцчыся аб нічёй інтэрвенцыі, без якой, дай міласцівы Божа, каб мы маглі абыцціся“. Траўгут як шчыры патрыёт не быў заслеплены класавай абмежаванасцю і перайшоў на пазіцыю, якую якраз і займалі „чырвоныя“. Аднак падняць сялян на барацьбу ў тым часе было ўжо запозна.

Што толькі сіламі сялян і прагрэсіўных кругоў насельніцтва горада і вёскі ўсіх брацкіх народаў царскай імперыі можна дабіцца сацыяльнага і нацыянальнага вызвалення, разумелі рускія рэвалюцынеры-дэмакраты Чарнышэўскі, Дабралюбай, Герцен. Разумелі гэта і польская сябры Каліноўскага — рэвалюцынеры-патрыёты Серакоўскі, Урублеўскі, Дамброўскі.

Каліноўскі яшчэ ў часе вучобы ва ўніверсітэце ў Пецярбургу наладзіў сувязі з рэвалюцыйнымі коламі польскай і рускай інтэлігенцыі. Іх аб'ядноўвалі супольныя ідэалы — дружба вольных, дэмакратычных народаў, вызваленых ад царска-памешчыцкага прыгнёту, міжнародная салідарнасць усіх працоўных і эксплуатаваных, глыбокі гуманізм. Такія людзі не складалі зброі датуль, пакуль мелі сілу яе трymаць. Вядома, што Дамброўскі і Урублеўскі пасля таго, калі паўстанне пацярпела паражэнне, трапілі ў шэрагі парыжскага працоўнага люду, будучы ў часе Парыжскай камуны, як акрэслій К. Маркс, найбольш таленавітым генераламі.

Каліноўскі, акончыўшы юрыдычны факультэт Пецярбургскага ўніверсітэта, вярнуўся ў 1861 г. на Гродзеншчыну. Час быў неспакойны. Аграбленне сялян царскай рэформай выклікала рэзкае ўзмацненне сялянскіх хваляванняў. Выступленні супроты памешчыкаў былі стыхійныя, разрозненныя. Неабходна было арганізаваць сялянскі рух і даць яму правільны кірунак. Гэтаму і служыла дзеянасць Каліноўскага. Ён прыступае да арганізаціі і ўсведамлення сялян. Погляды свае выказвае ў папулярнай форме і ў мове, якой карысталіся сяляне, на старонках „Мужыцкай праўды“.

„Мужыцкая праўда“ дапа-

магала ў арганізацыі падпольных гурткоў, аб'ядноўвала рэвалюцыйныя сілы. У яе распаўсюджванні прымалі ўдзел студэнты і сяляне, рабочыя і інтэлігэнцыя. Напрыклад, шырокую дзеянасць у вёсках Войнавічы, Чапялі, Зубрыцы і іншыя разгортваў былы студэнт і саранік Каліноўскага і Урублеўскага — Язэп Гарчак. Яго самымі блізкімі супрацоўнікамі былі сяляне Казімір Станкевіч і Мацвеі Чюхна. Яны распаўсюджвалі „Мужыцкую праўду“ і папулярызавалі яе змест.

Тое, што „Мужыцкая праўда“ выдавалася на беларускай мове, мела сваё праграмнае значэнне. Памешчыкі адносіліся да беларускай мовы з пагардай, як да мовы „мужыцкай“, мовы адсталых колаў грамадства. Выдаванне „Мужыцкай праўды“ ў гэтай мове падкрэслівала сялянскі харектар руху, паказвала на нацыянальныя яго напрамак і ўшацноўвала годнасць сялян.

Каліноўскі не разумеў інакш паўстання, як толькі рэвалюцыйны рух сялянскіх мас ва ўсёй рускай імперыі. Ён ненавідзеў памешчыкаў і быў за поўнай ліквідацыяй памешчыцкага землеўладання. „Калі б шляхта загінула, то спаткала б яе толькі за служаная кара, а край на гэтым бы не страціў“, — сцвярджаў Каліноўскі.

Але ў той жа час Каліноўскі разумеў, што якраз шлях-

та прадстаўляе граматнасць, арганізацыйныя здольнасці і ваенныя веды, чаго не хапала сялянам, а што ў барацьбе з царызмам было неабходным. Таму шляхта прадстаўляла значную сілу, і Каліноўскі разумеў, якое значэнне мае гэтая сіла ў нацыянальна-вызваленчай барацьбе. Гэтым і тлумачыцца тое, што Каліноўскі, нягледзячы на свае супрацьлеглыя погляды ў асноўных справах паўстання і канфлікты па гэтай прычыне з „белымі“, усё ж супрацоўнічаў з Часовым урадам, якім кіравалі ў большасці іменна „белыя“. Але былі і іншыя прычыны, з-за якіх Каліноўскі звязваў барацьбу беларускіх сялян з польскім паўстаннем. Царызм імкнуўся да поўнай дэнацыяналізацыі беларусаў. Дзеянасць царскіх улад, асабліва ж Мураёва, стварала паважную пагрозу для беларусаў, якія толькі што фармаваліся ў народ. Беларускі нацыянальны рух нават быў горш праследаваны, чым польскі. Сведчыць аб гэтым хоць бы забарона ў 1865 годзе друкавання кніг на беларускай мове. Каліноўскі верыць, што польскі народ, змагаючыся супольна з беларускім народам супроты царызма, наладзіць з ім свае суадносіны на справядлівых асновах і такім чынам беларускі народ здабудзе поўную нацыянальную і палітычную свободу. Зразумела, што вера гэтая вяжацца ў яго з разлікам на

перамогу ў Польшчы рэвалюцыйнай дэмакратыі. „Белыя“ ў гэтай справе стаялі на пазіцыі адбудавання Польшчы ў межах з 1772 года. Таму ім нават Літоўскі правінцыянальны камітэт, што кіраваў паўстаннем на Беларусі і Літве выдаўся залішне самастойны, і Цэнтральны нацыянальны камітэт замяніў яго „Аддзелам, кірующим правінцыямі Літвы“, якога ўжо сама назва паказвала на падпарядкаванне Цэнтральному камітэту. Аддзелам кіравалі „белыя“, а Каліноўскаму было загадана выехаць на Гродзенскую, і толькі пасля арыштаў некаторых членаў Аддзела, ён быў пакліканы ў Вільню.

У сувязі з арыштамі і экзекуцыямі паўстанцаў, кіраўніцтва Аддзела разгубілася, яно нават звярнулася ў Варшаву з прапановай роспуску Аддзела. У такой ситуацыі Каліноўскі з яшчэ большай энергіяй і настойлівасцю разгортае рэвалюцыйную барацьбу. Ён фактычна становіцца кіраўніком паўстання на Беларусі і Літве без ніякага прызначэння з боку Цэнтральнага нацыянальнага камітэта, арганізуе барацьбу пасвоіму. На месца „Аддзела, кіручага правінцыямі Літвы“ ён паклікае „Літоўска-беларускі чырвоны жонд“, сама назва якога паказвала на яго нацыянальны і сацыяльны характар. Не патрабуючы лічыцца з „белымі“, якія фак-

тычна адышли ад паўстання, Каліноўскі мог без перашкодаў заклікаць сялян, каб браlei ў свае руکі „зямлю і волю“, не плацілі падаткаў, не выконвалі ніякіх павіннасцей ні ў карысць цара, ні ў карысць памешчыкаў. Але гэта не абазначала пераходу Каліноўскага на пазіцыі правадыроў сялянскага паўстання на Галіччыне, што магло б прынесці карысць толькі царызму. Мэтай рэвалюцыйнай барацьбы для Каліноўскага было звяржэнне царызму і стварэнне дружнай сям'і вольных адсацыяльнага і нацыянальнага прыгнёту народаў. Барацьба за ліквідацыю памешчыцкага землеўладання ўваходзіла ў праграму Каліноўскага і была неабходнай для дасягнення галоўнай мэты, бо без яснай пастановкі справы нельга было мабілізаваць шырэйшых кругоў сялянства да ўдзелу ў барацьбе. Сялянскі рух на Беларусі і Літве быў для Каліноўскага адным з франтоў змагання з царызмам. Таму Каліноўскі ўмацоўвае сувязі з рэвалюцыйнымі сіламі Pacii і Польшчы, рыхтуючы рэвалюцыйны ўздым на вясну 1864 года па ўсёй тэрыторыі царскай імперыі. Дзейнасць яго была спынена герайчнай смерцю на Лукішскай плошчы ў Вільні 22 сакавіка 1864 года.

Разумеочы небяспеку рэвалюцыйнага руху, царскія ўлады зрабілі не мала дзеяя таго, каб выкарыстаць вопыт

аўстрыйцкай манархіі на Галічыне і накіраваць сялян да барацьбы з памешчыкамі. Такім чынам можна было ліквідаваць паўстанне, а потым польскіх памешчыкаў замяніць рускімі. Расправа з самymi сялянамі пасля гэтага не прадстаўляла б вялікай цяжкасці. Таму царская ўлады імкнулася прадставіць сябе як абаронцаў сялян ад польскіх памешчыкаў, а революцыйную барацьбу, як польскую задуму.

З гэтай мэтай былі 2 чэрвеня 1863 года выдадзены правілы аб урэгульванні ўзаемаадносін паміж памешчыкамі і сялянамі, што паўсталі пасля аб'яўлення царскага маніфеста аб ліквідацыі паншчыны. У адозве, накіраванай да сялян, Мураёў ў гаворыць, што барацьбу з царскім урадам вядуць людзі разгультатаенія і пры дапамозе ксяндзоў, з якіх многія зламалі прысяту, складзеную імі манарху. „Скасаваўшы ўсе ваши прымусовыя адносіны з даўнімі вашымі памешчыкамі і пакінуўшы вам на недатыкальную ўласнасць грунты, на якіх здаўна седзіце, (урад — ВС) дае вам сродкі, каб з дапамогай казны вы маглі стаць поўнымі ўладальнікамі надзеялай, якія па закону вам належацца“. Калі гэтыя пачынанні не далі спадзяваных царскімі ўладамі вынікаў, то ў гэтым заслуга перш за ўсё Каліноўскага і яго бліжэйшых саратнікаў, якія паказа-

лі сялянам шырэйшы палітычны абсяг і выявілі сапраўдныя імкненні царызму.

Гісторыя часамі паўтараецца. Існуе блізкая аналогія паміж стратэгіяй і тактыкай „белых“ і „чырвоных“ у часе Студзеньскага паўстання з аднаго боку і лонданскага лагера і ППР у часе II сусветнай вайны — з другога. Дзякуючы кіраўніцтву ППР рабочы клас правільна разумеў, што барацьба з акупантам за вызваленне краю мусіць быць неразлучна звязана з барацьбой за сацыяльнае вызваленне і павінна абавірацца на цеснай сувязі з Савецкім Саюзам і ўсімі прагрэсіўнымі сіламі на свеце. Ба ўмовах смяротнай пагрозы для народа ППР адклікалася да ўсіх класаў і славёй народа дзеля стварэння нацыянальнага фронту барацьбы з акупантам. Рэакцыйныя сілы, падобна як „белыя“ ў паўстанні 1863 г., баяліся свайго народу. Кіруючыя эгаістычнымі класавымі карысцямі, нягледзячы на тое, як штодня гінулі тысячы людзей, замест разгортваць узброеную барацьбу, загадвалі сваім узброенымі сілам стаяць „са зброяй пры назе“. Яны рыхтавалі сілы перш за ўсё з мэтай захопу ўлады пасля вызвалення краю і разлічвалі на дапамогу заходніх дзяржаў. Дзякуючы правільнай палітыцы ППР і ахвярнай барацьбе народа злачынныя намеры лонданскіх кругоў пачярпелі няўдачу.

Слаўныя рэвалюцыянеры XIX стагоддзя далі прыклад ахвярнасці, патрыятызму і інтэрнацыяналізму для наступных пакаленняў. Яны з'яўляеца асабовым узорам для тых, якія працягвалі барацьбу пад кіраўніцтвам рабо-

чых партый, за сацыялізм, за поўнае вызваленне чалавека ад усялякага прыгнёту. Пачэснае месца сярод папярэднікаў рабочага руху займае Кастусь Каліноўскі.

В. Склубоўскі

Ігнат Дварчанін (Біяграфічны нарыс)

Так як Тарашкевіч быў самым папулярным сярод рэвалюцыйных паслоў у сейм першага склікання (снежань 1922 — сакавік 1928 г.г.), падобна Ігнату Дварчаніну быў найбольш вядомым на землях Заходній Беларусі і на Беласточчыне з другога склікання сейма (май 1928 — жнівень 1930 г.г.). Калі з перспектывы гадоў прыгледзімся гэтым знайдзячымся побач з сабой постасцям, адразу відаць, як мно-га супольнага было ў іх біяграфіях, як падобная на сябе была іх дзейнасць у левіцовым беларускім руху міжвеннага перыяду.

Абодва яны надта хацелі здабыць грунтоўную адукцыю. Ці гэтае імкненне паходзіла са свядомасці недахопу ўласнай беларускай інтэлігенцыі, ці з уласцівасцей хара-ктараў — прагі ведаў; у адна-

го і другога гэтае імкненне было магутнае, і яны паддаваліся яму з захапленнем. Абодва паходзілі з вёскі, з сялянскіх сем'яў. Абодва прыйшлі ў камуністычны рух у сталым узросце, з вышэйшай адукцыяй, прыйшлі з нацыянальнага лагера і перажывалі працяглую эвалюцыю светапогляду. Абодва дружылі між сабою, і даследаванні ў будучым, напэўна, прынясуць нам шмат падрабязнасцей на гэтую тэму.

Хоць, праўду кажучы, Тарашкевіч быў асобай больш выдатнай і таленавітай, аднак не гэта было найважнейшым, што хочацца падкрэсліць прыступаючы да апісання розніцы паміж імі. Найбольш на гэтай розніцы адбіўся перыяд, у якім яны дзейнічалі. Час спрыялі болей Тарашкевічу. Ён пачаў сваю сеймавую

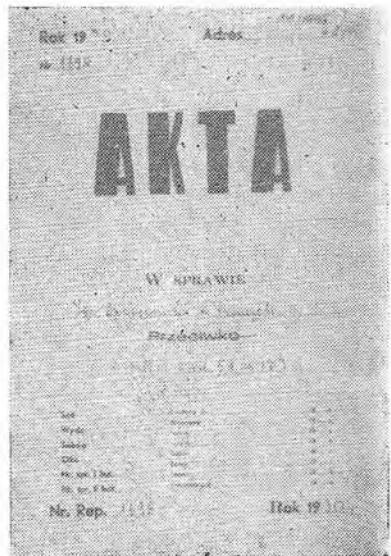
кар'еру тады, калі быў сам сабе і рулём і парусам. Эвалюцыя яго палітычных поглядаў праходзіла „на вачах“ соцен্য людзей. І калі б пасля яго нічога іншага не засталося, апрача адных сеймавых прамоў і іншых тагачасных сеймавых дакументаў, можна было б

Др Ігнат Дварчанін.

поўнасцю аднавіць яго постаць як грамадска-палітычнага дзеяча. Дварчанін у адрозненне ад Тарашкевіча прайшоў сваю эвалюцыю на чужыне, у асяроддзі малой групы беларускіх пісьменнікаў у чэшскай Празе. Таму, відаць, выказванні тых, хто яшчэ памяталі Тарашкевіча, былі адназначныя, адносна ж

Дварчаніна — не такія адназначныя: адны кажуць — ён быў камуністам, другія — народнікам, а яшчэ іншыя — „заўсёды быў нацыяналістам“. Не без значэння будзе і тое, калі ва ўступе назавем тая матэрыялы, на якіх аба-праецца гэтыя нарысы. І так, карыстаемся „Кароткай аўтабіографіяй“, якую напісаў Дварчанін у 1932 г. Гэта мно-га, але недастаткова, каб дастаткова спазнаць жыццё чалавека. Не трэба даказваць, што не кожная аўтабіографія можа быць асноўным даку-ментам, бо залежыць, калі і дзе была напісана, чым абумоўлена і г.д. Аўтабіографіі адных людзей накіраваны на стварэнне легендаў вакол уласных асобаў, іншых жа — з'яўляюцца ўласным актам абнавачвання. Невыпадкова лорд Байран заўважаў: „Мae продкі паходзяць ад мяне“. Аўтабіографія Дварчаніна ўзбагачана яшчэ і ў той вельмі карысны элемент, што мае дакладна выпаўненую анкету (такога ўзору, які выпаўненецца пры ўступленні ў камуністычную партыю), там пада-еца, чым займаўся ён аж да моманту яе выпаўнення. Зна-чыць, гэтая біяграфія аба-праецца на фактах і іменна таму з'яўляецца каштоўным дакументам яго сапраўднай, не выдуманай біяграфіі. Другая фундаментальная крыніца — гэта акты пяці судовых спраў; стэнаграфічныя спра-ваздачы і сеймавыя выданні,

Вокладка судовай справы
І. Дварчаніна і інших.

а таксама паліцыйныя матэрыялы за 1926-1930 гады, у якіх асобе Дварчаніна адводзіцца не мала ўвагі. Можна было б асабліва і не наракаць на недахоп матэрыялаў, але няма таксама чым і занадта хваліцца, бо і ў гэтых дакументах знаходзіцца істотныя прabelы, якія ахопліваюць цэльяя перыяды яго жыцця і многія бакі дзейнасці. Няма яго ўласных твораў, вядомыя сярод іх толькі некаторыя. Няма яго лістаў, няма людзей, што ведалі яго бліжэй. У яго не было свае сям'і, і, як мно-
га іншых беларускіх дзеячоў,
быў ён старым кавалерам, та-
му адчуваецца вельмі востра
недахоп вусных расказаў.

Ігнат Дварчанін нарадзіўся 27 мая 1895 года ў вёсцы Пагіры на Слонімшчыне. У бацькі было 5 дзесяцін зямлі і два-наццаць асоб сям'і на ўтрыманні. Так што з гэтай гаспадаркі пражыць нельга было, і ўся сям'я мусіла працаваць у чужых. Пры гэтым бацька і адзін брат мелі сталы заня-так: бацька быў печніком, а брат — краўцом. Іншыя працавалі парабкамі сталымі або сезоннымі. Ігнат пачаў свой жыццёвы шлях ад заробкаў ужо ў сёмым годзе жыцця як пастух. Адначасова пяць год наведваў мясцовую школку. У сувязі з tym, што пракар-міць такую вялікую сям'ю на пяці дзесяцінах, далёка не са-май найлепшай зямлі, было ўсё ж цяжка, бацька браў кавалкі дадаткова, пераважна за частку ўраджаю. У 1906 годзе такі „кавалак“ зямлі знай-шоўся непадалёк мястечка Дзятлава і гэта спрыяла таму, што Ігнат, памагаючы бацьку, ўсё ж трапіў у школу вы-шэйшай ступені, у якой сярод самых здольных навучэнцаў рыхтавалі народных настаў-нікаў. У 1912 годзе, маючы 17 год, ён здаў экзамен на зван-не народнага настаўніка, і яго накіравалі на работу ў школку ў вёсцы Хмельніца (таксама на Слонімшчыне). Думка пра тое, каб здабыць адку-цюю, не пакідала яго ніколі, і, як убачым, ён вучыўся ўсё жыццё, сам папаўняў свае веды.

Народным настаўнікам яму давялося працаўцаў тры гады, у 1915 годзе яго мабілізавалі ў войска, а там накіравалі, пасля паўгода службы, у школу працаршчыкаў. У красавіку 1916 года ён закончыў гэту школу ў званні працаршчыка. Лютаўскую рэвалюцыю 1917 года сустрэў Дварчанін на фронце. У арміі праслужыў ён 3 гады.

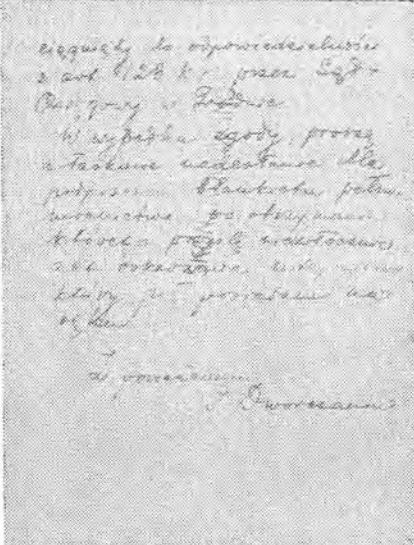
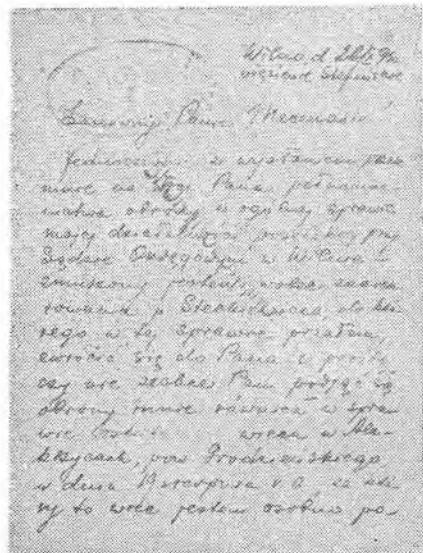
Да лютаўской рэвалюцыі Дварчанін не ўдзельнічаў у грамадска-палітычным руху. Хваля ажыўлення нацыянальнага руху ў беларускім асяроддзі захапіла таксама і Дварчаніна. Скарыйстаў ён з дэзарганізацыі ў арміі, пакінуў полк і падаўся ў Мінск. Там стаў выдатным дзеячом беларускага нацыянальнага руху і разам з іншымі актывістамі Беларускай сацыялістычнай грамады (БСГ) заняўся арганізаваннем розных з'ездаў і канферэнцый. У верасні 1917 года на адным з салдацкіх з'ездаў на Заходнім фронце яго выбралі членам Выканаўчагакамітета. Удзельнічаў ён у скліканні падобных салдацкіх з'ездаў і ў хуткім часе яго выбралі членам Ваеннага савета ўсіх франтоў. Прыймаў удзел у з'ездзе Беларускай сацыялістычнай грамады (і там, відаць, пазнаёміўся з Тарашкевічам), а таксама ў падрыхтоўцы агульнабеларускага кангрэсу ў Мінску ў снежні 1917 года. Пасля падзення

БСГ ён уступіў у партыю беларускіх эсэраў.

Удзельнічаючы ў палітычным руху нястомна шукаў сям'ю, якую прымусовая эвакуацыя перад фронтам раскінула па ўсёй Расіі. Бацьку ён знайшоў у Новачаркаску. Там у пачатку сакавіка 1918 года знайшла яго тэлеграма з Масквы. Тэлеграма паклікала Дварчаніна да ўдзелу ў работе (у якасці сакратара культурна-асветнага аддзела) Беларускага камісарыята, г.зв. Белнацкому, пры агульным камісарыяце нацыянальных спраў, а таксама да ўдзелу ў выданні першай беларускай савецкай газеты „Дзянніца“*). Ён паехаў у Москву і 5 месяцаў актыўна працаў у Белнацкоме. Калі атрымаў дазвол на пошукі свае маці, якая была аддзелена ад усіх сям'і, бо родных мясцін не пакідала, ён паехаў да яе, але вярнуцца ўжо не змог, таму што так раптоўна змянялася сітуацыя.

Вясной 1919 года Дварчанін зноў знаходзіцца ў Дзятлаве, дзе пасля прыходу Чырвонай Арміі памагае ўмацоўваць савецкую ўладу. Неўзабаве прыходзяць польскія войскі, і Дварчанін вядомы як беларускі актывіст быў зняволены і замкнуты ў лагеры ў Бе-

*) Праўдападобна знайшоў яго Б. Тарашкевіч, які сам тады працаў у Белнацкоме, і магчымасці Дварчаніна спазнаў яшчэ ў Мінску ў 1917 годзе.

Ліст І. Дварчаніна да вядомага абаронцы беларускіх рэвалюцыйнераў адваката Дурача.

ластоку. Там панавалі такія ўмовы, што на працягу паўгода смерць забрала 1400 асоб з-за эпідэміі і па іншых прычынах. Пакуль у яго былі сілы, ён рашыў уцячы і, скрываючыся, дабраўся аж у Мінск, дзе ўжо была савецкая ўлада, і там ён сустрэў сваіх ранейшых сяброў. Быў ужо 1920-1921 год. Тут ён зноў хацеў акунуцца ў вір грамадской працы, але перажываў драму: ніяк не мог зразумець, чаму рэвалюцыйная ўлада згадзілася на падзел Беларусі, на ўрэзанне яе межаў. Паўстала ж ідэя адраджэння Беларусі і іменна так моцна захапіла яго дзяякуючы магутным рухам лю-

таўскай рэвалюцыі і Вялікай Каstryчніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі, якая заклікала да самавызначэння народаў. Не мог ён зразумець, чаму актуальная патрэбы высунулі на першы план іншыя мэты, процілеглыя тым, якія сама тая ж рэвалюцыя абвяшчала. Некалькі разоў выступіў у такім духу. Не ўмёў скрываць сваіх поглядаў. Нехта з сяброў параіў яму падацца ў Вільню і працягваць свае навуковыя даследаванні. Ён так і зрабіў, тым больш, што ў Вільні спадзяваўся сустрэцца са сваім братам. У Вільню зайшоў пехатою. Граніцу тады не надта сцераглі.

Думка пра вышэйшую аду-

кацыю цалкам захапіла Дварчаніна. Ведаў ён, што свае мары ў тагачасных умовах можа здзейсніць толькі ў Празе, але Пражскі ўніверсітэт прымай асобы, якія маюць атэстат сталасці. Такога дакумента ён не меў, хоць яго веды ў многіх галінах перавышалі ўзровень звычайнага абсалвента сярэдняй школы. Меў ён 25 год, быў вопытным настаўнікам з кваліфікацыямі і глыбокімі ведамі, вядомы ў сваім асяроддзі. Быў добрым выкладчыкам сучаснай беларускай літаратуры і яе гісторыі. Не хітаўся сесці за школьнью лаўку ў Беларускай гімназіі ў Вільні як вольны слухач. На жыццё зарабляў працу ючы начнымі сторажам. У 1921 годзе здаў экзамены і атрымаў атэстат сталасці. У тым жа 1921 годзе выступіў з цыклам дакладаў па гісторыі беларускай літаратуры для настаўнікаў у Латвіі. Потым выехаў у Прагу, і ў тым жа годзе паступіў у ўніверсітэт. Пражскі ўніверсітэт закончыў здабываючы званне доктара філософіі. Авалодаў настолькі чэшскай мовай, што потым заняўся перакладам на беларускую мову твораў К. Чапека і іншых. Там напісаў працу аб Скарине.

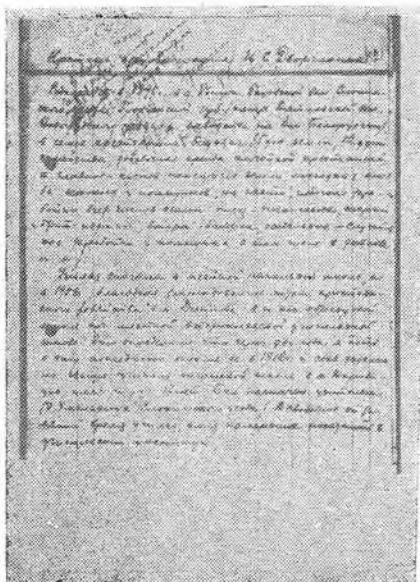
У Празе, побач з вучобай, займаўся беларускай літаратурай, палітыкі пераважна пазбягтаў. Сябраўшы ён з малой групай беларускіх паэтаў. Асабліва падружыў з Уладзімірам Жылкам, самым здоль-

ным сярод беларускіх паэтаў, якія ў той час знаходзіліся ў Празе. Гэта група паэтаў зачынавала „Аб'яднанне беларускіх паступовых студэнтаў“; выдавалі яны на правах рукапісу часопіс „Перавяслы“, змяшчалі ў ім свае вершы. Старшынёй аб'яднання выбраўся Дварчаніна. Яго палітычныя погляды ў часе побыту ў Празе вельмі змяніліся. Ведаём, што прыбыў ён у Прагу як член беларускай эсераўскай партыі. Хоць не выяўляў асабістай актыўнасці, у 1921 годзе быў выбраны на агульнакраёвую (агульнапольскую) канферэнцыю Беларускай партыі сацыял-рэвалюцыянероў, якая адбылася ў Празе. Але з часам адносіны з эсарамі аслабіліся, а ў 1924 годзе (калі наступіла расшырэнне межаў Беларускай ССР) ён канчаткова пакінуў іх рады.

У Празе тады дзейнічала значная група камуністаў. Дварчанін не прыступіў да яе. І гэтага тая група беларускіх пражан ніколі не магла яму дараўваць. Іменна пераважна з гэтага асяроддзя тады і пазней распаўзліся пагалоскі, што ён ніколі не быў камуністам. А тое, што на агульных сходах студэнтаў заўсёды ў галасаванні падаваў голас за камуністаў, гэтага яны не памяталі. У тым, што не далучыўся да гэтай камуністычнай групы, ляжала, магчыма, віна не толькі з яго боку. Пра гэта сведчыць хоць бы і тое,

што яго адносіны з Тарашкевічам былі самыя лепшыя. Калі той прыезджаў у Прагу ў 1925 годзе, выступіў з дакладам перад беларускімі студэнтамі, правёў асабістую размову з імі і, між іншым, з Дварчанінам. Пазнаёміў яго са справамі паўстаючай у Польшчы Сялянска-рабочай Грамадой і паведаміў, што яго, г.зн. Дварчаніна, удзел у гэтай рэвалюцыйнай дзейнасці будзе вельмі патрэбны. Дварчанін адразу зрабіў належныя выводы: у 1926 годзе вярнуўся ў Вільні і адразу акупунуўся ў вір „грамадаўскай“ дзейнасці.

Як мы ўжо папярэдне заў-

Кароткая аўтабіяграфія з рекамендацыяй працаўніка ЦК КП(б)Б.

важылі: захавалася мала расказаў і ўспамінаў пра І. Дварчаніна. Таму тым большую вартасць мае кожная іх крышынка. У „Ніве“ ад 14 красавіка 1974 года былі апублікаваны ўспаміны Зоф'і Асаевіч, абсалвенткі Беларускай гімназіі ў Вільні, пра свою працу ў Цэнтральным сакратарыяце Грамады. І цікава, што ў яе памяці штодзённая і карпатлівая праца ў Сакратарыяце спалучаецца і з іменна з асобай Дварчаніна. Ад першага дня побыту ў Вільні ён жыў у С. Рака-Міхайлоўскага, быў цесна звязаны з кіраўніцтвам Грамады і адразу ўключыўся ў дзейнасць Беларускага выдавецтва таварыства, затым быў галоўнай яго пружынай (сакратаром выдавецтва і намеснікам старшыні), старшыней з'яўляўся Неканда-Трэпка. Таму ўсе „грамадаўскія“ выданні праходзілі праз яго руку. Па чаў ён таксама выступаў і ў друку, ад 1927 года быў стальным супрацоўнікам часопіса „Родныя гоні“. 1926 год быў годам напружанай творчай працы Дварчаніна ў галіне літаратуры. Дзякуючы ветлівасці праф. Сцяпана Александровіча з Мінска (у лісце да аўтара сёняшняга артыкула) даведаліся мы пра два лісты, напісаныя Дварчаніным да Уладзіміра Жылкі: ад 19 жніўня і 11 верасня 1926 года. У іх Дварчанін просіць прыслаць яму для перакладу некалькіх кніг К. Чапека па-чеш-

ску і апошнюю старонку „Дванаццаці“ А. Блока, якой, відаць, яму не хапала. І наогул ён пісаў, што мае „працы па горла“. Няма нічога ў гэтым асаблівага, бо тады Дварчанін ужо рыхтаваў да выдання свой падручнік „Хрестаматыя новай беларускай літаратуры“ (ад 1905 года), а таксама працу на тэму: „Францішак Скарына як гуманіст на беларускім грунце“. Апрача гэтага ён вёў лекцыі ў віленскім гуртку Грамады.

Аднак самая вялікая заслу́га Дварчаніна для Грамады заключаецца ў tym, што ён прадаўжаў яе дзейнасць і знаходзіўся ў яе кіраўнічым актыве тады, калі „грамадаўскія“ правадыры былі арыштаваны, а арганізацыйная сетка разгромлена. Дварчанін змог гэта зрабіць, таму што ён на працягу 1926 г. прымаў удзел ва ўсіх самых важных пачынаннях кіраўніцтва Грамады. Дзякуючы яму „грамадаўскі“ друк не спыніў свае дзейнасці, а таксама выбары ў гмінныя рады прайшли паспяхова.

У каstryчніку 1927 года Дварчаніна паклікалі на допыты па справе Грамады, на гэты раз як сведка. З усіх сіл ён намагаўся прадстаўіць дзейнасць Грамады ў спрыяльным святле, як легальную, таксама бязвінай паказвае дзейнасць Беларускага выдавецкага таварыства. Пра свой побыт у Празе ён сказаў, што там палітыкай не займаўся, а

прысвяціў сябе навуцы. Чаму ў Польшчы ўступіў у Грамаду? Бо яна згуртавала значную частку народа, і ў яе праграме ён не сцвярджалі нічога, што магло бы адхіліць яго ад гэтай арганізацыі. Словам, ён даваў ухілістыя адказы, прадстаўляў сябе невінатым. На частку пытанняў адмовіўся даць адказ. А ў аўтабіографіі напісаў: „У 1927 годзе быў настаўнікам Беларускай гімназіі ў Вільні і прымаў удзел у народнавызваленчым друку, а таксама ў кіраўніцтве ўсім рухам, у прыватнасці тримаў сувязь з правінцыяй“.

У канцы 1927 года адбылося пленум ЦК КПЗБ. З гэтага часу далей палітыка КПЗБ у беларускай справе прымае ўсё больш сектантскія характеристы. У выніку выбараў у сейм у 1928 г. кіраўніцтва КПЗБ хадзела мець пасольскі клуб, у які ўваходзілі б толькі члены гэтай партыі. І хоць Дварчанін яшчэ тады не быў членам КПЗБ, яго кандыдатура на пасла была адобрана ЦК КПЗБ. Яе паставілі ў 61 акрузе з 39 спіска пад называй „Змаганне за справу рабочых і сялян“. Гісторыя ўзнікнення гэтага клуба цалкам не падобная на выбары з 1922 года і паўстанне тадышняга беларускага пасольскага клуба. Палажэнне ў краіне вельмі змянілася. У ёй ужо два гады правіў Пілсудскі, які не хацеў мець у сейме левіцового беларускага клуба. Яму

абяцалі выкананець гэтае пажаданне. У краіне панавала атмасфера праследавання не толькі левіцовых элементаў нацыянальных меншасцей. Прайшло крыху часу, і тэрор стаў асноўным сродкам супраць усіх, хто не быў за лагерам Пілсудскага. Ужо сама паўстанне левіцовага пасольскага клуба на паўночна-ўсходніх землях было вялікім подзвігам*), у якім ёсьць таксама заслуга Дварчаніна.

У жыцці І. Дварчаніна па чаўся новы перыяд, перыяд дзейнасці як пасла. Новая сітуацыя ў КПЗБ знайшла поўны адбітак на лёсе І. Дварчаніна. Па-першае, нягледзячы на яго кваліфікацыі, адукцыю і вопыт у кіраванні ўсёй дзейнасцю арганізацыі яго не паставілі старшынёй, а толькі намеснікам старшыні (старшынёй быў І. Гаўрылік), відаць таму, што не быў членам КПЗБ. Аднак неабходна заўважыць, што ўсе неазнанёменыя, з якімі ён сустракаўся, лічылі яго камуністам. Першым мерапрыемствам клуба была дэмманстрацыя ўнутры і перад будынкам Акруговага суда ў Вільні ў сувязі з аб'яўленнем прысаду 56-ці „грамадаўцам“. Гэтая дэмманстрацыя, хоць і не была многалюднай, але ўдалай: бы-

лі кветкі, лозунгі, спевы. Дварчаніна, як аднаго з арганізатараў дэмманстрацыі, затрымала паліцыя, але мандат пасла яго ўратаваў. У сейме дзейнасць яго была даволі абмежаванай. Выступіў з прамовамі ўсяго 5 разоў, І. Гаўрылік жа 12 разоў. Дэкларацыю аб праграме клуба прадстаўіў сейму Дварчанін у сваім выступленні 31 мая 1928 года. Пры гэтым яго сеймавыя выступленні вельмі блізкія тагачасным адозвам КПЗБ. Большаясць дзейнасці клуба адбывалася па-за сеймам, хоць яе магчымасці і былі надта абмежаваныя. Клуб за снаваў Цэнтральны Сакратарыят арганізацыі і яе сакратарыяты ў розных мясцовасцях, выпусціў 79 выданнія, заснаваў выдавецтва „Рунъ“. Ва ўсіх гэтых працах удзельнічаў Дварчанін*).

Аддзельную і прыгожую старонку дзейнасці некалькі паслоў „Змагання“, у тым ліку і Дварчаніна, прадстаўляла асабліва вострая барацьба за састаў цэнтральных улад Таварыства беларускай школы. Дзяржаўная адміністрацыя яшчэ не рашылася цалкам разагнаць гэту арганізацыю, яна спрабавала змяніць кіраўніцтва, бо рашуча хацела мець у ім падпарацкаваных сабе людзей як Астроў-

*) Паўстанне сеймавага клуба „Змаганне“ ў маі 1928 года прадстаўіў А. Багданчук у кнізе „У суроўыя гады падполя“, Мінск 1958, стар. 103 — 113.

*) Дзейнасць пасольскага клуба „Змаганне“ ў адрозненне ад клуба „Грамады“ дагэтуль не мае свае манаграфій (Заўвага аўтара).

скі, Луцкевіч, Уласаў, словам, яна спрабавала вырваць ТБШ з рук камуністаў. Барацьба цягнулася даволі доўга. Яе завяршэннем быў арганізаваны пасламі „Змагання“ і камуністамі нелегальны з'езд ТБШ у сакавіку 1929 года. На ім была выбрана Галоўная ўправа, у складзе якой бачым таксама Дварчаніна. У тым жа годзе ён выступаў на сходах у вёсках і мястечках Захадній Беларусі са справаздачай з Сялянскага кангрэсу, які адбыўся 3-4 ліпеня таго ж года ў Берліне. Але найвыдатней і найяскравей праяўлялася яго асона на пасольскіх мітынгах, між іншым таксама і на Беласточчыне, дзе яго яшчэ і цяпер памятаюць. Усе яго пяць судовых працэсаў тычацца пераважна выступленняў на мітынгах; між іншым, у Пінску, Александрах і інш. За паасобныя справы яму быў вынесены прысуд на 21 з паловай гадоў цяжкай турмы, дарэчы, дзве справы меў разам з усім клубам і ў выніку за гэта атрымаў 8 год цяжкай турмы. Першы год знаходзіўся ў Гродзенскай турме, затым паўгода ў турме на вуліцы Стэфанскай у Вільні, а ў красавіку 1932 г. яго вывезлі ў Равіч. Там турэмны актыў КПП сустрэў яго як героя Захадній Беларусі і ўключыў у Турэмны камітэт. З гэтага моманту яго лічылі членам Камуністычнай партыі Польшчы. Пра свае адносіны да КПЗБ у

аўтабіографіі ён пісаў наступнае: „У жніўні 1929 года „Уладак“ і „Ціт-Цітыч“ прапанавалі мне ўступіць у КПЗБ, я згадзіўся. Годам пазней гэтую ж самую прапанову паўтарыў Таращкевіч. Адказу я не атрымаў па прычыне майго арышту“. Можам тут прыбаўць, што „Уладак“, г.зн. А. Канчэўскі, не давёў гэтай справы да канца таксама з-за свайго арышту.

15 верасня 1932 года адбыўся абмен польскіх выдатнейшых палітычных вязняў з вязнямі Савецкага Саюза. Сярод іх 40 быў таксама І. Дварчанін. Адразу пасля прыезду ў Мінск падаў заяву ў Цэнтральны камітэт Камуністычнай партыі (бальшавікоў) Беларусі аб прыняці ў рады камуністаў Беларусі.

Да заявы далучыў сваю аўтабіографію і анкету, на якую мы тут і спасылаліся. На аўтабіографіі відаць надпіс, зроблены кіраўнічым дзеячом ЦК КП(б)Б, у якім даецца загад ушанаваць рэкамендацию Турэмнага камітэта ў Равічы і прыняць І. Дварчаніна ў рады членаў КП(б)Б са стажам ад 1932 года.

У Мінску, а таксама на граніцы, абмененых прымалі сардэчна і з пашанай. Арганізвалі ім шэраг спатканняў. Усе яны цешыліся свабодай. Неўзабаве Дварчаніна накіравалі на работу ў Акадэмію навук Беларускай ССР, у яе Камісію па вывучэнню Захадній Беларусі. Усё складвалася

вельмі добра. Але раптам у 1933 годзе Дварчанін разам з групай выдатных камуністычных дзеячоў (Родзевічам, Бабровічам і іншымі) быў паклёніцка абвінавачаны ў сувязях з нацыянал-дэмакратычным цэнтрам, які дзейнічаў на карысць буржуазнай Польшчы. Аднак мусіла сышці шмат часу, калі Дварчанін разам з іншымі пасля ХХ з'езду КПСС быў ачышчаны ад абвінавачванняў і рэабілітаваны. Згодна з Беларускай Савецкай Энцыклапедый падаем, што памёр ён у 1937 годзе, маючы 42 гады жыцця.

Так у агульным абрыве прадстаўляеца нам палітыч-

ны воблік аднаго з выдатнейших прадстаўнікоў беларускай пльні ў левіцовым руху міжваеннага часу. Поўны вобраз Дварчаніна напэўна больш яскравы. Уклад яго ў беларускую культуру вялікі: дзеянасць педагогічная і выдавецкая, книга „Хрэстаматыя новай беларускай літаратуры“, літаратурная і публістычна творчасць — усё гэта адыграла вялікую ролю ў выхаванні маладога пакалення і ў беларускай культуры. Аднак як дагэтуль спадчына па ім астaeцца раскіданай і амаль што невядомай.

А. Бергман

З літаратурнай спадчыны І. Дварчаніна

СУЧАСНЫ ПРАМЕТЭЙ

*Я — работнік, сваю мазольнай рукой
У весь велізарны свет накарміў і адзеў,
Па ablіччу зямлі, як магутнай ракой
Разнясла мая сіла жыццёвасці спеў.*

*Сілай працы я стаў над прыродою цар,
Я на шляху сваім тут усё перамог —
Над марамі, паветрам я стаў валадар,
Я — воін, тварэц, будаўнічы, я — бог.*

*Я — прыніжаны злыднямі бог Праметэй,
Ланцугамі прыкованы я пры скале,
Мне зачынены вочы ў нядолі маеў,
Каршуны звілі гнёзды ў мяне на чале.*

*На пладах маіх рук збудавалі яны
Яркі свет — для сябе, майму брату — астрог,
Свет насільства і здзеку, брахні і маны,
Ашуканцаў, аб'еднікаў, злых апівох.*

*Я апутаны цемрай, замёрз я, азgrab,
У вушах так звініць дзікі ворагаў смех,
Я няволънікам стаўся, я — служка, я — раб,
У жыцці я не ведаю ніякіх пацех.*

Я галодны, як воўк; я жыццю аж не рад, —
На маім жа двары там спраўляеца баль;
Пах казыча мне нос, як дурманячы чад,
Зараджае мазгі, расцярушае жаль.

Бурлівіць ярасць ва мне, быццам трасца са мной,

Усё збунтована: рвецца, клакоча, кіпіць,

Гук магутныя нясецца аб помсце святой!..

I рвецца ржавы ланцуг, як згніушая ніць!

Смерць зладзеям, наслінікам; катам — агонь!..

Я зруйную датла вамі створаны свет,

У пастках вашых уласных вы знайдзенце скон...

Я ўстаю выпаўняць векавечны завет.

На руінах тварыць, будаваць я хачу,

Я будынак вялікі пабеды ураз

Над няпраўдай і злом узвяду ўваччу —

Прынясу на зямлю новы свет, новы час.

Ігнат Дварчанін

(„Перавясл“ № 2, Прага 1924 г.)

Вучоба і змаганне

ШКОЛА НА СВЕНТАЕРСКАЙ ВУЛЦЫ

Была яна з'явай незвычайней, як незвычайным і складаным было жыццё ў акупаванай Варшаве. I хаяці мінула ўжо шмат гадоў, хаяці даўно заціх грукат другой сусветнай вайны, памяць аб гэтай школе ўсё захоўваецца яе настаўнікамі і выхаванкамі. Iх успаміны паслужылі для характеристыкі той атмасфери і

ўмоў, у якіх адбывалася дзейнасць школы, якая была адзінным, беспрэцэдэнтным здарэннем у гісторыі беларускай асветы. Дазволілі яны таксама раскрыць не адну цікавую старонку інтэрнацыяналістычнага саўдзельніцтва шэрагу яе педагогаў у барацьбе польскага народу з фашысцкімі захопнікамі.

ЯК УЗНІКЛА ШКОЛА

Ажыццяўляючы планы культурнага зняволення польскага народу, фашисцкая адміністрацыя ліквідавала на тэрыторыі т.зв. Генеральнай Губерні вышэйшыя навучальныя ўстановы і агульнаадукацыйныя сярэднія школы. Гэтая распараджэнні не датычылі пачатковых школ,

ў Варшаве 130 такіх школ. Сярод іх была беларуская пачатковая школа на вуліцы Свентаерскай 18, паміж плошчай Красінскіх і Цеснай вуліцай. Сёння будынак гэтых не існуе.

Калі само існаванне школы не было вынятковай з'явай, то яе мова навучання в'клі-

Людміла Панько (у вышыванай блузцы), Васіль Літвінчык і Клеапата Паўлоўская ў час летняга лагера Свентаерскай школы ў Забалоцці. Фота з асабістага архіва К. Паўлоўской

якія працягвалі дзейнічаць пры адпаведна абмежаванай праграме навучання. Як піша Ст. Дабранецкі ў сваёй працы „Niezwyścieżona szkoła“ (Варшава 1947, стар 39), у апошнія гады акупацыі было

кае аргументаваную цікавасць. Якія былі прадпасылкі ўзнінення гэтай школы, улічваючы акалічнасць, што дзейнасць любой пачатковай школы немагчymая без моладзі, без сямейнай базы?

Такой грамадскай базай быгала невялікая калонія беларусаў, якія ў пошуках лепшай долі пасяліліся ў Варшаве. Паводле даваенага перапісу насельніцтва, у 1931 г. пражывала тут звыш 600 беларусаў. Гэтая (несумненна заніжаная) колькасць праяўляла ў наступныя гады далейшы рост. Паявіліся студэнты, інтэлігенцыя, якіх стараннем ладзіліся вечарыны, канцэрты, а ў 1938 г. было легалізавана сваё Асветнае таварыства.

Няма патрэбы прадстаўляць усе перашкоды, якія стаялі на шляху бацькоў, зацікаўленых адкрыццем школы: не было памяшкання, не хапала падручнікаў і настаўнікаў. Усё гэта — не гаворачы ўжо аб цяжкасцях ваенна-гаспадарчага часу — сур'ёзна стрымлівала падрыхтоўчыя мерапрыемствы. Толькі да восені 1942 г. было знайдзена і адрамантавана памяшканне, скамплектаваны педагогічны персанал і ўладжаны фармальнасці з школьнай адміністрацыяй, якую ў той час прад-

стаўляла гарадская Школьная управа. Паведамляючы аб гэтым газета „Раніца“ пісала 30 жніўня 1942 г., што школа атрымае статус „дзяржаўнай“. Такім чынам была яна падпрарадкованай варшаўскай Школьной управе, з якой бюджetu апложваліся настаўнікі і паступалі іншыя сродкі на бягучыя расходы школы.

Зыходным пунктам у складаным працэсе арганізацыі школы была канцэнтрацыя дзяцей, якія пражывалі ў разнастайных раёнах Варшавы. Гэтае пытанне было вырашана шляхам арганізацыі інтарната, які знаходзіўся ў памяшканні школы. Тут пад апекай яго кіраўнічкі Клеапатры Паўлоўскай і настаўніц — выхавацельніц Зофіі Дабрынскай і Людмілы Панько школьнікі пражывалі, харчаваліся і рыхтавалі ўрокі. Значную матэрыяльную дапамогу вучням згуртаваным у інтарнаце аказвала варшаўская арганізацыя самадапамогі — Rada Główna Opiekińca.

АДЗІНАЯ Ў ГЕНЕРАЛЬНАЙ ГУБЕРНІ

Заняткі ў школе на Свенцяерскай вуліцы пачаліся 1 верасня 1942 г. і адбываліся на працягу двух школьніх гадоў — 1942/43 і 1943/44. Была гэта невялікая школа. Згодна з ацэнкай К. Паўлоўскай і З. Дабрынскай, наліч-

вала яна каля 60 вучняў, што адпавядала ёмкасці інтарната. Пры такой невялікай колькасці вучняў, у школе не існавалі рэгулярныя класы. Вучні падзяліліся на групы, якія адпавядалі спалучаным класам, у рамках якіх адбы-

валася навучанне прыблізна па праграме сямігадовай школы. Прадметамі навучання былі: беларуская мова, арыфметыка, прыродазнаўства, хімія, гісторыя, рэлігія, спеў і фізкультура і іншыя. Значнае месца ў школьніх занятках адводзілася мастацкай самадзейнасці.

Увесь гэты абсяг навучання ажыццяўляўся фактычна без падрабязнай афіцыйнай праграмы. Праўда, як устаноўлена, такая праграма апрацоўвалася кіраўніцтвам школы і прадстаўлялася гарадской Школьнай управе для зацвярджэння, аднак была гэта толькі фар-

мальная працэдура. У гэтым можна не сумнявацца: наўрад ці тагачасная школьная адміністрацыя магла займацца ўсур'ёз праграмамі для гэтай адзінай у Генеральнай Губерні школкі.

У такіх умовах настаўніцкі персанал арыентаваўся ў асноўным на праграмы польскіх сямігодак, наколькі на гэта дазваляла спецыфіка школы. Гэтая акалічнасць аблігчала ся і тым, што школа фактычна працавала без падручнікаў, што зноў патрабавала ад яе настаўнікаў вялікай ініцыятывы і педагогічнага ўмельства ў перадачы вучням матэрыялу.

ПАД ШЫЛЬДАЙ ШКОЛЫ

Арганізацыя працэсу навучання і яго выхаваўчы напрамак залежалі не толькі ад педагогічных кваліфікацый школьнага і інтэрнацкага персанала. У той грозны час — час барацьбы прагрэсіўнага чалавецтва з фашизмам — выключна важнымі былі таксама маральна-палітычныя якасці настаўнікаў і выхавацеляў. Кім былі гэтыя людзі?

У пошуках адказу на гэтае пытанне адведалі мы былую кіраўнічку інтэрната Клеапатру Паўлоўскую ў яе кватэры на Апачынскай вуліцы ў Варшаве. „Ніхто з маіх супрацоўнікаў не меў тады ўяўлення, — гаворыць Паўлоўская, — што ў трыццатыя гады была я дзеячом МОПР-у і

блізкім супрацоўнікам Балядлава Берута. Зразумела, строга заканспіраванай была таксама мая сувязь з узнікшай у студзені 1942 г. Польскай рабочай партыяй. „Ганка“ — такі быў тады мой падпольны псевданім. Неяк летам 1942 г., выконваючы партыйнае даручэнне, паступіла я на працу ў інтэрнат пры беларускай школе на Свентаерскай вуліцы. Гэта давала магчымасць адхіліць увагу фашистаў ад майго памяшкання на Маршалкоўскай 48, у якім знаходзілася канспірацыйная кватэра кіраўніцтва падпольнай ППР“).

З чуласцю ўспамінае Клеапатру Паўлоўскую сваіх выхаванкаў, з якімі прабывала бе-

зупынна на працяту амаль двух гадоў. „Не было вучняў спа-за, інтэрната, якія даходзілі б у школу з горада — працягвае яна. Усе яны былі вельмі бедныя. Усе — беларускай нацыянальнасці і ў пераважнай большасці — каталіцкага веравызнання. Гэтым тлумачыцца факт, што ў школе навучалася рэлігія каталіцкая, а не праваслаўная. У школе і інтэрнаце дзецы размаўлялі па-беларуску. На гэтай мове гаварылі яны паміж сабой і з бацькамі, хаця нярэдка паслугоўваліся іпольскай”, — канчае свой расказ Клеапатра Паўлоўская.

Пад шыльдай Свентаерской школы дзейнічаў таксама Васіль Літвінчык. Вучням і су-

працоўнікам быў ён вядомы як энергічны кіраўнік школы і здольны выкладчык беларускай мовы і некаторых іншых прадметаў. Аднак ніхто з іх не меў тады ўяўлення, што Васіль Літвінчык, член ВКП(б) з 1920 г., быў актыўным удзельнікам Каstryчніцкай рэвалюцыі, за што пазней указам Вярхоўнага Савета СССР быў яму прысвоены „Орден Чырвонай зоркі”⁽²⁾. Ніхто з выпадковых людзей не мог тады ведаць, што гэты чалавек і ў гады фашысцкай акупациі быў звязаны з варшаўскім камуністычным падполлем, аб чым сведчаць паказанні яго супрацоўніцы Клеапатры Паўлоўскай.

Такім чынам, кіруючыя пас-

Вучні беларускай школы са Свентаерской вуліцы ў Варшаве на прагулцы.

ты як у школе, так і ў інтэрнаце знаходзіліся ў руках вопытных падпольшчыкаў — камуністаў. Толькі пры глыбокай канспірацыі сваіх антыфашистскіх поглядаў і дзеяніасці малі гэтыя людзі забясцечыць засвяенне вучнямі праграмнага матэрыялу і адначасна зрабіць шмат для іх патрыятычнага ўзгадавання і аховы маладых душ перад фашистскай дэправацыяй.

На такі выхаваўчы напрамак школы паказвае таксама Зоф'я Дабрынская, якая ў радах Арміі Краёвай (псеўданім „Ева“) удзельнічала ў вызваленчай барацьбе польскага народу. У школе вяла яна заняткі па беларускай мове да кастрычніка 1943 г., калі пасля канспіратыўнага правалу была вымушшана перайсці на нелегальнае становішча. Была яна аўтарам двух падручнікаў па арыфметыцы — „Зборнікаў арытметычных задачаў і прыкладаў“ для першага і другога класаў.

Цёплыя ўспаміны захоўваюць былія вучні Свентаерской школы аб Людміле Панько, якая з майстэрствам і самаадданасцю прывівала моладзі любоў да роднай беларускай песні. Скампанавала яна тады некалькі песень, якія былі апублікованы ў 1975

г. у беластоцкім „Беларускім календары“. Адна з іх — „Вітаем мы вас, гості дарагі“ спявалася вучнямі ў бомбасховішчы, калі над горадам паяўлялася савецкая авіяцыя... Заняткі па фізкультуры вёў малады настаўнік Антон Таранда. Не ўстаноўлена прозвішча настаўніка па арыфметыцы, прыродазнаўстве і хіміі, які ў памяці вучняў застаўся як „тоўсты“.

Не ўстаноўлена таксама шмат іншых эпізодаў з жыцця школы, якія з часам зацерліся ў памяці. Запомніліся толькі найбольш нештадзённыя, хвалюочыя — вясёлыя і трагічныя, з якіх складаліся акупацыйныя будні. Такія, як напрыклад, навагоднія ёлкі з Дзедам Марозам, або летні лагер у Забалоцці Белападляшскай гміны, арганізаваны ў ліпені і жніўні 1943 г. з выдатнай дапамогай пражываўшага там Пятра Ластаўкі. Назаўсёды засталіся ў памяці таксама і такія ўражанні, як ліквідацыя варшаўскага гета і знішчэнне яго яўрэйскага насельніцтва, што адбылося да слоўна на вачах свентаерской дзетвары, ці ратунак, які знайшоў у інтэрнацкай спальні праследаваны гестапа падпольшчык — друкар з наборам канспіратыўных шрыфтаў...

НАКІТАЛТ ЭПЛОГА

Пасля заканчэння заняткаў у чэрвені 1944 г. дзеці не пaeхалі на летні адпачынак. За-

сталіся ў інтэрнаце. На ўсходзе ўжо грымела вызвольнае наступленне Чырвонай Армii,

а ў горадзе штораз больш пахла паўстаннем. На працягу ліпеня бацькі паступова забіралі сваіх дзяцей з інтэрната дамоў і, калі 1 жніўня пачалося Варшаўскае паўстанне, інтэрнат быў пусты... Так за-кончылася двухгадовае існа-ванне беларускай асветнай пляцоўкі на Свентаерской ву-ліцы.

Незавідным быў лёс вучняў Свентаерской школы. Адны загінулі ў час паўстання, іншыя апынуліся ў канцлагерах, куды фашисты дэпарта-валі насельніцтва горада і ад-куль не ўсе вярнуліся ў Вар-шаву. Па-рознаму склаліся лёсы і яе настаўнікаў. Васіль Літвінчык і Людміла Панько падаліся на ўсход насустрach наступаючай Чырвонай Арміі і ўжо ў верасні 1944 г. пра-цягвалі педагогічную дзея-насць у Беларускай гімназіі, якая ўзнікла ў вызваленай Гайнаўцы. Клеапатра Паў-лоўская і Зоф'я Дабрынская

ўдзельнічалі ў Варшаўскім паўстанні, а пасля яго капіту-ляцыі — у нядолях выгнана-га з горада насельніцтва. Сён-ня абедзве жывуць у Варша-ве.

* * *

Пасля дванаццаці гадоў ад гэтых падзеяў, вясной 1956 го-да ўзнікла ў адбудаванай ста-ліцы чарговая ў гісторыі Вар-шавы беларуская арганізацыя — аддзел Беларускага грамадска-культурнага тава-рыства. Першым яго штатным сакратаром была Ніна Гайле-віч — выхаванка Свентаер-ской школы.

Юры Туранак

¹⁾ Пасля вайны К. Паўлоўская працавала ў апараце Краёвой Рады Нарадовай і службе аховы здароўя. Рад цікавых звестак аб яе жыцці і рэвалюцыйнай дзеяна-сці п'евользіі у сваіх успамінах Jan Kwiatkowski (Stanisław Kościelecki). Urodziłem się w Płońsku... Wspomnienia z pracy i walki. Warszawa 1972.

²⁾ гл. „Беларускі каляндар 1972“, Беласток 1971, стар. 54

НА ПЕРАЛОМЕ

Сямсот год таму назад у нашых продкаў, якіх сялібы былі рассыпаны на прасторы ад ракі Бобры на поўначы да ракі Бу-га на поўдні, па галавах не луналі вясёлыя думкі. Хоч не хоч, але ў кожнага перад вачыма стаяла тое, што дзеялася на небе перад трymа гадамі. Недзе каля самага Купалля сонца абвялі сінія, зялёныя, жоўтыя, чырвоныя і чорныя дугі, а ў сярэдзіне іх зязу вогненны крыж. Па-за гэтымі дзівоснымі, пераліўчатымі

дугамі свяціла аж чатыры сонцы, а ўсё гэта накрываала агромістая дуга з рагамі на поўнач. На дадатак жа недзе ў пушчанскіх нетрах упалявалі мядзведзя з трymа нагамі. Мяркуючы па ўсім гэтым, розныя вешчуны-варажбіты, ад якіх і дзвёры па сёлах ды весях не зачыняліся, праракавалі безліч няшчасціяў, цяжкіх хваробаў і сконаў у невымоўных мучэннях для многіх людзей.

Людзі слухалі і не слухалі, верылі і не верылі. Зрэшты, яны ўжо настолькі звыкліся з горам і смерцю, што цяжка было іх чым-небудзь здзівіць.

Яшчэ не мінула і чатырох дзесяцігоддзяў, як у 1240 годзе на тоўпы татара-мангольскіх наезнікаў усю Русь зрашацілі ядавітымі стрэламі, перарэзалі крыўымі шаблямі, перавязалі пастромкамі і пагналі на ўсход і поўдзень, як быдла, на продаж у пажыццёвую няволю. Усё іншае, што захавалася з дыханнем у грудзях, захопнікі ўтапталі конскімі капытамі ў папялішчы, перапісалі галава ў голаў ды абклалі непасільнымі данінамі. Кожны зрух, які хоць чым-небудзь нагадваў імкненне скоранага народа да свабоды, бязлітасна выпальвалі полымем ды тапілі ў крыўі щматтысячныя татарскія атрады, што высылаў хан для ўтрымання русаў у поўным паслушэнстве. А калі хану ўздумалася павялічыць награбленасы ды здзёртае з падняволъных да-бро ці пашырыць свае маёмы або абшарамі, даваў ён тады знак князям рускім, і тыя, воляй-няволіяй паспешліва сабраўшы свае дружыны, пакорліва становіліся пад ханскімі бунчукамі, каб разам з ардою выконваць яго загады. І цягнуліся рускія дружыны раз у суседнюю Польшчу, другі — на скалісты Каўказ, трэці — на край свету, у Кітай. Няхай спрабавалі б супрацівіцца! На пабярэжжы Волгі, дзе яна ўжо спяшаецца ўліць свае магутныя воды ў Каспійскае мора, у сталіцы татарскай Залатой арды, горадзе Сарай, ханскія прыслужнікі ўміг распраўляліся з такімі ганарліўцамі. На ківок свайго ўладара ім ахвоча і спраўна ламалі пазваночнікі ды з ўпэўлых яшчэ грудзей выдзіралі сэрца і кідалі галоднай сабачай зграі, што валэндалася вакол запыленых войлакавых юртаў ардзінскай метраполіі. Не любілі здзеквацца ды мучыць свае ахвяры.

У тым часе большасць тэрыторый цяперашняй Беласточчыны ўваходзіла ў склад Галіцка-Валынскага княства, што ахоплівала Прыкарпацце, Пакуцце, Падолле, Валынь, Заходніяе Палессе, Верхніяе і Сярэдніяе Надбужжа, паўночнае Падляшша. Панавалі ў ім сыны славутага караля Данілы Раманавіча Галіцкага і яго брата князя Васілька Раманавіча Валынскага. Паўночна-ўсходняя частка гэтага княства знаходзілася ва ўладанні князя Уладзіміра Васількавіча, паўднёва-ўсходняя належала князю Мсціславу Данілавічу, паўднёва-заходняя і заходняя знаходзілася

пад панаваннем князя Льва Данілавіча. Князям галіцка-валынскім, бо ўсіх іх так называе гісторыя, даводзілася весці працяглія і кровапралітныя войны з суседнімі феадальными князямі, асабліва ж часта супраць язвягаў, прусаў і літоўцаў. І на гэта яны часта спасылаліся, каб пазбегчы прымусовага паходу з татарамі ў іншыя землі або каб зменшыць накладзеную ханам на княства даніну.

І вось улетку 1277 года...

Але лепш перадайма слова сведку тых падзеяў, валынскому летапісцу, які занатаў у сваім пергаменце наступнае:

„І прыслалі паганы Нагай сваіх паслоў Цегічагу, Катлубугу і Ешымута з граматамі да Льва, Мсціслава і Уладзіміра, кажучы:

— Вы заўсёды скардзіцесьсѧ мне на Літву; дык вось даю вам войска, а з ім ваяводу Мамшэя — ідзіце на сваіх ворагаў...

Настала зіма, і рушылі на Літву Мсціслаў і Уладзімір. Леў жа сам не пайшоў, а паслаў сына Юрый. І так, накіраваліся яны ў Навагрудак. Прывылі ў Бярэсце, калі прыйшла вестка, што татары іх выперадзілі. Князі і давай меркаваць: „Пашто ж нам ісці ў Навагрудак — там жа татары ўсё паваявалі. Пойдзем у якое-небудзь цэлае месца...“

І пайшлі на Гародню. Мінуўшы Ваўкавыск, сталі нанач. Тут Мсціслаў з Юрыйем, патаемна ад Уладзіміра, выслалі з ваяводам Цюймою лепшых сваіх баяраў паваяваць у наваколлі. Тыя ж, паваяваўшы, зброю з сябе паздымалі ды ляглі нанач без стражы. Выслізгнуўся тады ад іх уцякач, забег у горад і кажа:

— Там і там, у сяле, разлягліся воі без зброі...

Прусы і борты, выехаўшы, напалі ўночы на спячых. Адных перабілі, другіх у горад забралі. Цюйму на санях павезлі, бо быў цяжка паранены.

Назаўтра, калі падышлі к гораду галоўныя сілы, прыбег у Мсціславаў атрад голы і босы адзін з вояў, пасланых з Цюймою, і расказаў аб тым, што здарылася. Засумавалі тады з-за свае безразважнасці Мсціслаў і Юрый, а Уладзімір узлаваўся на іх...

І пачалі князі разважаць, як здабыць горад. Перад варотамі стаяла высокая мураваная вежа. У ёй зачыніліся прусы. Не было як падысьці да ўмацаванняў, бо з тae вежы страллялі. Але кінуліся яны прыступам і здабылі яе. Тады вялікі жах паў на быўшых у горадзе. Як мёртвыя, стаялі тыя на забаралах, бо ўсю надзею паклалі на вежу. Пачалі перагаворы з абложнікамі тады... Пакончылі ж справу з гарадзенцамі так: умацаванняў яны здабываць не сталі, за тое ім вярнулі палоненых баяраў. З тым і вярнуліся з паходу“.

Такі красачны образок з падзеяў у нашых ваколіцах занатаў летапісец. Цяпер жа чытачу належашца паясненні.

Усё гэта адбываецца ў часе панавання ў Літве князя Трайдэна. Чорная Русь, што прасціралася на паўночна-ўсходніх беларускіх землях і на якой знаходзіліся такія гарады як Навагрудак, Нясвіж, Слонім, Здзітаў, Ваўкаўск, Турыйск, Гродна і іншыя, належала ўжо да Літвы. Прыдбаў яе літоўскай дзяржаве яшчэ князь Міндоўг. У абысгу літоўскага панавання апынулася і паўночна-ўсходняя частка сённяшній Беласточчыны, а ў 1274 годзе, між іншым, войска Трайдэна на самы вялікдзень знячэўку захапіла. Драгічын, але не на доўга, бо неўзабаве ён зноў вярнуўся да свайго папярэдняга ўладальніка князя Льва Данілавіча. Князь Трайдэн клапаціўся пра ўмацаванне і гаспадарчое развіццё сваіх уладанняў. Прусаў і бортаў, што ўцяклі са сваіх зямель пад націскам крыжакаў пад яго апеку, ён пасяліў у Гродне і Слоніме, каб умацаваць рубяжы свайго княства ад паходаў галіцка-валынскіх князёў. Адбіў пасягенні хана Залатой арды, Нагая, на незалежнасць Літвы якраз у 1277/8 гадах, разгроміўши ў туую зіму татарскія войскі пад Навагрудкам і адбіўшы іх галіцка-валынскіх саюznікаў з-пад Гродна. Гэтыя падзеі з пералому двух год былі і пераломнімі для нашых ваколіц. Спадчыннікі князя Трайдэна — князі Віцень і Гедымін — закончылі падпрарадкованне сваёй уладзе Падляшша. Але адбывалася гэта не шляхам узброеных заваёваў, а праз розныя свяцтвы з галіцка-валынскімі князямі і іншымі феадаламі. Таму цяжка гаварыць пра варожасць паміж Літвою і Галіцка-Валынскай Руссю. Магчыма нават, што галіцка-валынскія князі спецыяльна і намерана так няўклюдна і нядбайна ішлі на Гродна. Яны хацелі з аднаго боку выканаць загад свайго пана, залатаардынскага хана Нагая, а з другога не прычыніць зла і не прынесці вялікай шкоды свайму суседу літоўскаму князю Трайдэну. І гэта ім удалося.

— А што са знакамі на небе ды трыногім мядзведзем? — запытавае нехта.

Што ж, знакі пастаялі на небе ды разышліся. Былі яны звычайнай метэралагічнай з'явай, звязанай з раптоўнай пераменай надвор'я. Такія дзівосы здараліся шмат разоў пасля, здраююща яны і ў наш час. Але цяпер ніхто не звяртае на іх увагі. Затое ўпаляванне трыногага мядзведзя стала ў якойсьці ступені сімвалічным. З вышэй прыведзеных гістарычных фактаў відаць, што якраз у тыя гады з наднёманскіх ды наддняпроўскіх непраходных пушчай выяўляўся на свет вялікі і магутны мядзведзь — Вялікае княства Літоўскае. Але не было яно калекай, а паўнацэннай абшырнай і заможнай дзяржавай. З ёю і была звязана паўтысячагадовая гісторыя беларускага народа і яго культуры.

Мікалай Гайдук

На літаратурным палетку

* * *

разгубіліся мы
і ніяк не зможам
знайсі сябе
у натоўпе
дваццатага стагоддзя
жыццё бляжыць так хутка
без перапынку
няма больш павароту
да нас шалённых
да нас закаханых

да нас без разуму
да тых што думалі
і ніяк прыдумаць не маглі
як жыць
як жыць
а гэта ўсё так проста
быць чалавекам
для сябе
для ўсіх людзей.

Агнія

З цыкла: „Мы так блізка сябе...”

* * *

Я помню
Шырокую дарогу
І наша
Мора-луг
І тую раніцу...
Сонца яшчэ нясмела
Песціла ледзь відочную
зляёнасць
Асцярожна, без дыхання
Прыглядалася нам.
Мы маўчалі...
Нашы вусны заміралі
Ад нявышаптаных слоў...
Цішыня звінела як рэха

Нашай хвіліны-маланкі.
Мы баяліся люстар сваіх
вачэй
Мы баяліся сваіх галасоў...
Дзень раздзяліў нас
Сцяжынка невядомых
Расла
То паўзла
Як п'яны ў начным тумане
І ўрэшце
Заблудзіла
У пушчы звугленаых
Дрэў
Дрэў без карэнняў...

Схавай свае слова
Што раніць
Схавай свае вочы
Што не ўсё бачаць

Схавай свой смех
Што
Не дае мне спакою
Да сёння...

І боль
У тваіх вачах
І бура
У тваіх мыслях
І нават кветкі ад цябе
Гавораць — час расстацца

Не думай
Не скажу
Шкада...
Толькі чаму
Так цяжка?

Так праста
Стайць цішынія

Так праста
Дагарае чорнае лісце

У люстры вады
Я бачу твае вочы-васількі
Шоўк твайго валосся

Вішнёвыя губы
Снежныя зубы.
Але не бачу твайго сэрца...

Магу табе падарыць
Кропельку расы
Магу памалываць тваё цёмнае
неба
На майскую вясёлку
Магу замяніць тваю восень

На зялёную ап'янеўшую
вясну
Але
Але не магу вышаптаць
У цішыні лістападавай ночы
...кахаю цябе...

Мы так блізка сябе
Як корань і зямля
Хустка ночы прыкрыла наша
Адно цела
Адно маўчанне.
Блізкасць...
Якія мы далёкія сабе...
А эта перша наша нач...
Так праста

людзі...
Адыходзіш
Так звычайна.
Праціраеш вочы.
Правяраеш белет.
Гадзіннік звычайна
Адмервае час...

Надзея Артымовіч

Сялянскія руки

Пішущъ дзеі Айчыны
ад світання
да ўзыходу ночы
напружсаныя над скібамі
у вечных гонках
у намаганні знайным
скамяnelыя далоні.

Як таран у бітве
аруцъ і кормяцъ
чэрнъ зямлі роднай
працуюцъ
але не для пахвалы
а для сілы Айчыны
для ўзнёслай глёрыі працы.
Юры Баена

— Т. Нарысъкевіч

Таго часу
Што не запісаны нідзе
ў пятнащатую восень
бы перад смерцю праводжаны плачам
не ўпору
з Талісманам пацеру маці
ехаў вучыща за граніцу
плоту
ципер
каб збылося напісаное ў Пісанні
бацька нажом нагаворвае курыцу
якая не нясецца
а тая уцякае не хочучы памерці
на алтары вяртання марнатраўнага.
Давай мы будзем нібыта на спектаклі
жыццё бы дом
а дом наш не заўсёды
хай найважнейшым будзе слова „мы“
што памесціць многа прабачэнняў
А нам не трэба ні волескаў ні свістаў
ты ведаеш як цяжка жыць
як цяжка сябе пакінуць
ведаеш
Мне трэба ісці я не магу ісці
і ты са мною бы верны ценъ у поўдзень
са мной надзея
што дзёнь надуты паветраны шар
не лопнє не дачакаўшыся пары

Хай толькі хопіць сілы
а голасу плячамі
прянису цераз канец далей чым змог бы
а занясу туды дзе няма канца.
Пішу Табе кавалак поля
слівы што фіялетам моляцца
крыллы млына, якія знерахомелі
не пражыўшы ганьбы непатрэбнасці
Той млын стаіць
салдат нібыта памёр а не паваліўся
маўчаў калі агалялі
замоўк і страшыць сумнай нагатою
Там сад наш ацалеў яшчэ
дзе ходзіць скуру сваю сушыць маці
старечая косці звільгатнелыя раматусам
ледзь ўжо даносіць дзе вечнае ўваскрасанне
дзе вітраж пор году неадменны
нічога адмяніць не хоча
ні таго што ніхто не вяртаецца сюды
Пішу Табе смак першай бульбы
счарнелы стол, паруючу зацерку
але быццам з дарогі затрыманай ў месцы
быццам з адзінай здымкі што прапала
і гады ўсё уязлі
і толькі асталася памяць.
Дык памяць напішу
дык запах той
найлепш як умею, у найлепших словах
і Ты мяне напэўна зразумееш
хаця названага часта не было зусім
ці ўцякло перад сваёю назтай.
Таму нядайнае Табе пішу
Таму пішу Табе Вялікдень дваццаць першы
не на сваім месцы зноў я сам
і смутак не ўпору
не на месцы
і беласць урачыстую стала
якой не дакраналі твае локці
таму пішу Табе Царкву
іконаў ўсёведаочасць
царкву — тэатр
і дзень у які я быў акцёрам
прагненія воплескаў там дзе публіка
можна ніколі не бачыць не чуць.
А Ты мяне

напэўна зразумееш
Ты ведаеш як цяжка жыць
як цяжка сябе кінуць
ведаеш
Дык можа напішу я спадзяванне
што заўтра будзе лепиш
Ды ненароджанае растала перад часам
экзамену
бы адчуванні наперад ўстыду
што заглушыў бы сілу ўсю і веру
тому што ён бывае наймацнейшы
як крытыка часам
мацнейшая ад верша
А тут
як там шумяць гады
і з Усім ва мне слабее і чаканне
дык ім не магу назваць штодзённых пацяшэнняў
свяцла
што ва ўнутры шарэе
бы груды чорныя ссыпаныя ўніз
Ведаю
не магу ўжо падарыць Табе
таго чым я сам цяпер бяднейшы
таяльым гадам нічога не трэба дабаўляць
не адбіраць не можна ім нічога
Шлю Табе нямое захапленне
зялёнасцю вясновай што як мора
і
і памяць месцаў што за Табой сумуюць
і памяць месяца найкараецшага ў жыцці
і скупы паклон ад горада
што быццам некахаючая мачыха
умее жыць без нас
і не для нас.
Можа жыць без нас і не для нас
усё
і я баюся гэтай праўды
і ў страху што за раннє вяртанне
ў вясну
жыцця
а можа ўжо ў лета....
ў другіх уцёках і страх ужо другі
бо доўга збожжа слоў не даспывае
— спарыш хлусні ў зялёным вершабранні
але ўсё тому каб не ўрасці міжвольна

ў яныгарскую сарочку ганьбы
І можа Ты мяне зразумееш
нягледзячы што ўсё ўжо надарэмна
Ты мне па-ранейшаму іконай
ў царкве чужой ў якой я — язычнік
Дзён лесвіца рухомая пльве
я з ёю цяжкі ўсё яшчэ ўверх
Пішу табе пакуль яшчэ хачу
сябе
вясёласць раннюю і смутак позны
быццам нічога ўжо не засталося
з даўніх высокапеных мараў
і быццам жыцця промах гэтак страшны
што сам бы голас завешаны ў бездані
што не замоўк аднак не чуе свет
і што за цяжкі і зямлі і небу.
Не напішу Табе ўсяго — навошта
за пазухай хаваю на халаднейшыя дні
з надзеяй што прянису далёка
далей нават чым гэта ёсьць магчыма
Сёння рука саромлівасцю ружовая
разумная што памяць выдзяляе
каб за высокае не было каханне
каб не забелае пад стадыёнам змроку
цяпер у паветры камянее нават
птушка ўяўленняў
ў маўчанні за вялікім
калі амаль
ужо вось-вось
на даўжыню руکі дрыжачай блізка
калі ў халоднага паветра прорве
голосу нітка ледзяноее
рвешца
пад неба купалам — высокапенна
звініць штодзённым спадзяваннем
а без цябе...
што-ж без цябе.

Кастусь Бандарук

* * *

Якож замовай я цябе
 взыклікаў
 якімі зёлкамі з ночы Купалы
 взыкарміў вусны твае
 прагавітвия
 за мала
 за мала
 за мала
 досыць
 сустрэліся ў полі
 вясны ды і восенъ

што мне трэба маладой
 і цвітучай
 сказаць абяцаць адурманіць
 гады як каменні ў крушні
 так іх многа
 і так іх мала
 сустрэліся ў полі
 вясна ды і восенъ
 досыць
 дай ад растання залётак
 Купала

Алесь Барскі

* * *

бачу
 як
 на золаку
 уздыхаеш
 да першых
 праменняў дня
 а
 потым
 пыркаеш у венах
 маіх
 як асноўны
 кампанент
 і
 туліш

маю душу
 ў сценах метафары
 а я
 пешчу
 твой
 кожны пульс
 О!
 бачу я цябе
 ТАКУЮ маю
 як
 я твая
 — бела-родная
 паэзія.

Ваву

ЗА ТВАІМІ ПЛЯЧЫМА

Бачу цябе на сцежцы
 перада мной
 шырокія плечы
 валасоў букет
 апушчаныя руки.
 Затапіцца

ў мяккім фатэлі
 павяsci далоняй
 па імху
 наткнуцца на
 адкрытыя руки...
 Ніна Гаўрылюк

АБЕЛІСК

Безыменныя.
I горка.
I лужок.
I на парозе
Абеліск з чырвонай зоркай,
Парыжэлляя бярозы.
Гібкія!
Страсаюць з маем
Парасткі халодну нечысць.
У подыху вясны ўсплывае
Памяць іншае сустречы.
...Ля бяроз рыжэла лета.
Слаўся ўніз дымок калматы,
На няхітрай горцы гэтай
Не снапы ляглі — салдаты.
Не падняць іх.
Зацяжныя
Паласкалі горку ліўні,

Да зямлі крутая жнея
Салдацкі прымяла жнівень.
Крыжаванымі пракосамі,
У свінцовае разгулле,
Прабіралася, бязносая,
Усё жывое к долу гнула.
...Прыйшоў май,
I прыйшлі дзеци,
Услалі абеліск вянкамі.
Вешчая ім зорка свеціць
I не падаць ад свінца ім.
I бярозам жыць!
Пазменна
Абнаўляюща вясною.
Пераклічка.
Безыменных
Мы не вывелі са строю.
Юрка Зубрыцкі

ВЫЖЭЙ ДУБОВЫХ ВЭРШЫН

Дзісіяй одчынів я
Біловежскому пушчу,
як дверы в руоднуй хаты,
Запахло жывіцёю.
Як жэ думна кажда тут
травінка,
Чую ейі вуольну мову,
чую всі віетры
колі колышут росу.
Як нэбо голубое в рыці
Так над раном
продірается далека усмішка

пушчаньського краёобразу,
Такая блізька,
Такая спукойна,
Як з іконы.
Всё тут руоднё до слюз
i як воны чистэ
a сэрце радуецица
крапчіх
дубовых
корынъ.

Іван Кірызюк

* * *

Скажы, дзе яны
крыжавыя,
на каторых
дарогі
пройдзеныя сходзяцца

ў стоме
пачакаю
ў прыдарожных травах
на цень тваю
маўчаннем прывітаю

або
звычайна:
„Добры дзень!“
— Не!
Вакол так ціха
засмаглья дарогі
пылам закрытыя
травы
ідзеш у стоме
канец дарогі
бягу да цябе
ранячы ступні

бягу
пакласці твар
на тваім сэрцы
выплакаць
цижар дарог
бягу
павуцінне смутку
сарваць з твайго ілба
на твой смех
на ростанях
бягу да цябе.

Вераніка Леанюк

ДВОЕ

Газетная інфармацыя была кароткай: „Учора на Усходнім ша-
сэ ў 18 гадзін разбілася на „Таўнусе“ Святлана Паўлоўская. Па
дарозе ў паліклініку пацярпейшая крушэнне памерла“.

Гэта звестка была натолькі непраўдападобнай і кашмарнай,
што Валодзя прачытаў газетнае паведамленне яшчэ раз.

— Святлана? — здзіўляўся ён. — Але чаму? Яна ж... А можа
гэта зусім не яна? Але гэта здарылася якраз пасля іх развітання!

Ён добра памятаў, што, калі адружова глянуў на ручны га-
дзіннік, было роўна без чвэрці шэсць.

— Няўжо гэта яна? Але тады — гэта кашмар! Як жа тады?
Пайсці, сказаць? Каму? Расказаць? Але пра што? Пра тое, што
ён насілу хацеў даказаць сабе, што не любіць, ненавідзіць яе?
Няўжо пра тое, што і ён адмовіў ёй у добрым сэрцы, у цёплых
адносінах, у давер'і? Яна шукала людзей, шукала зразумення,
зычлівасці, а ён?

Думкі гналіся, ляцелі, але ўсё гэта было імглістым, няясным,
чужкім і адначасова нейкім зразумелым і надзвычай бліzkім.
Яму стала раптам страшна. Не, зусім не таму, што ён баяўся ад-
казнасці. Яго мучыла думка, што ён вінаваты ў яе смерці.

Усё, што было дагэтуль, было зусім простым. І вельмі выпад-
ковым. Сустрэча ў цягніку звяза іх, здружила. Яна ехала да
цёткі, мела да яе нейкую важную справу; Валодзя ж вяртаўся
дамоў, да бацькоў, адпачыць. У маленъкім мястечку ўсё адразу
бывае прыкметаным. Праз дзень-два іх бачылі ў кіно, у маленъ-
кай кавярні, на шпациры калі старых, запушчаных могілак...
Вечарам яны слухалі музыку з пласцінак. Валодзя іграў на пія-
ніна, танцавалі і зноў слухалі музыку. Увесеь вечар спявала тады
Даліда. Спявала ласкава. Спявала пра шчасце. „Я знаю, — спя-

вала яна, — ты ўсё зробіш для мяне. Маё шчасце — гэта твае вочы, твае губы. Маё шчасце — кожная твая ўсмешка, тваё дыханне“. Пласцінка круцілася, пытала: „Ведаеш, колькі шчасця бывае на зямлі? Маё шчасце — сонечная раніца, заход сонца, звёздная ноч, птушкі за акном, твой голас. Шчасце — гэта таксама непагода, зімовы вецер, асенні даждж...“ Мелодыя расла, займала ўвесь пакой, пранікала ў сэрца, загадвала быць побач, разам, заўсёды разам...

* * *

— Што цяпер? — ціха спытаў Валодзя.

— А што здарылася? — здзівілася Святлана. Яна ўсё яшчэ ляжала і курыла адну папяросу за другой.

— Я пра нас. Як мы цяпер будзем? — паўтарыў пытанне Валодзя.

— А што змянілася? — працягвала не разумеочы яна. — А-а! — засмяялася рагтам Святлана. — Ты пра гэта... Няўжо пералякаўся? Якія вы ўсе, ей-права! Ды не глядзі так на мяне! Быщцам забіць хочаш... Ну, усміхніся, дзівак!...

Валодзя сядзеў на тапчане, і, гледзячы недзе ўбок, думаў. Святлана працягнулася, і, пазяхаочы, сказала:

— Ай, якая нуда, Божа мой! Думала, хаця ты іншы. Усе вы, к чорту бы вас паслаць!... Ну, чаго маўчыш? Паглядзі на мяне, дзівак!... Ну, зразумей, няўжо ўсякі раз пасля гэтага жаніща ці замуж выходзіць трэба?... Было нам разам добра — гэта і ёсьць галоўнае. Чаго ж больш тут хацець? Добра нам было, скажы? Не маўчы, а скажы, добра? Згодзен?... Ну, вось, і ўсё тут... Валодзя глядзеў на яе. Глядзеў і не разумеў, як здарылася тое, што ён быў блізкі з ёю, цалаваў, абдымаяў яе.

— Што, не пазнаеш, нябось? — смяялася Святлана. — Ах, ідэаліст, ідэаліст! Кінь! Смешны ты, дальбог, надзвычай смешны... Ты ж прыгожы, а гэткі ідэаліст, гэткі экземпляр! А я думала, што і няма нідзе такіх... Цяпер па-іншаму жывуць!

— Як? — сажмурыўшы вочы, спытаў Валодзя.

— А так, каб весела было! Кінь ўсё!... Ну, што я, — кашляючы ад дыму, пытала яна, — я? Што я магу ў гэтым свеце? Што ты можаш? Я хачу жыць, а ты, нібыта, не? І ты хочаш, усе хочуць! А хто нас слухае?... Што я магу? Я, мой мілы, згадзілася, магу жыць, або ў нейкі час загінуць. Дык што мне, па-твойму, рабіць? Вось, я надумалася жыць. Жыць радуючыся. Як сёння. Я сустрэла цябе і мне надзвычай добра. Няўжо гэтак кепска?..

— Кепска, Святлана. Пачнуць гэтак думаць — ніхто жыць не будзе. Нельга сядзець склаўшы рукі, гэта нячэсна...

— Э, не так ўсё гэта, не так! А я што — без гонару? Таму, што нядаўна табе аддалася? — са злосцю закрычала яна.

— Ты ж ведаеш — я не пра гэта. Ты на хіпісаў змахіваеш, ды яшчэ злушешся...

— Пэўна, ты жывы прыклад другіх, лепшых. Разумных, сардечных. Але, даражэнкі мой, на свеце больш зла, чымсьці ты думаеш. Так, так, мой пане! Ты, вось, прысягнеш, што адгэтуль толькі прыемнае сустракаць я ў жыщі буду? А?... Маўчыш! Значыць, не дасі слова, пабаішся.

— Чалавек — гэта і дабро і зло, у ім бясконца ідзе барацьба аднаго з другім...

— Во-во — барацьба! Бесканечная барацьба, а мне надаела ўсё ваяваць, змагацца. З жыщём змагайся, з людзьмі змагайся, сябе таксама ў клетку запіхай, бойся, а то на прыгожых кінуцца можаш; пачнеш думатць — галава трашчыць! Улезе тады нешта ў цябе, ссе тваю душу, хіхікае ўнутры, цешыцца, радуецца, а то і зубы скаліць часамі; пытаю: навошта, чалавечча, жывеш, бытуюш, чаму спакою не маеш? И ўспакоішся, бо мэты ніякай прад сабой не бачыць, бо нуль ты...

— Без нуля і сто не сто! — сказаў Валодзя, перабіваючы яе.

— Не забывай, Святлана, што людзі мы, людзі, што ёсьць яшчэ і другія ідеалы, што ўсё ў нашых руках! Усё, наш век, робаты, спутнікі, жыщё людзей! И ты — не перабірай мне! — і я, усе мы, усе на свеце патрэбны. Голас людскі — вялікая сіла. Трэба ве-
рьшць у людзей!

— Вера ў людзей, бо, скажаш, гэта самае цудоўнае, што ёсьць на зямлі? Ой, ой — можа яно і так, паводле тваёй філософіі добра, але для мяне яны — толькі тыя, што прыгажосць задушыць, схаваць, знішчыць хочуць, а я — не даюся, я стараюся жыць, лавіць дабро, цешыцца, усміхацца.

— Але ж цябе гэта зусім не здавальняе! Ты ж сама ведаеш, што гаворыш няпраўду! Ты ж хочаш яшчэ нечага! Нечага большага, святлейшага! Не ілжы, ты зусім не такая! Проста ты шукаеш, ты яшчэ свайго не знайшла!

— Не, Валодзька, памыляешся! Не чакаю я ўжо царэвіча пісанага, не выглядаю краіны казачнай. Няма ні аднаго, ні другога, няма, ну і Бог з ім!

— А што ж ты пра Бога загаварыла, няўжо Ён для цябе нешта значыць? Польскі хіпіс і Бог!

— А ты не старайся мяне абразіць — нечакана, нейк супаконіўшыся, адказала яна ціха. — Не старайся, Валодзя! И Бога ты пакінь, думаю, што і ты пра Яго сказаць мне, як трэба, не ўмеш.. Пакінь, а то, чаго добра, пасварымся. Давай памарым ляпей, не для нас гэта тэма... Паглядзі! — саскочыла яна раптам з тапчана. — Світае. Бачыш?... Вось, тут уся таямніца жыцця, таямніца людзей. Новы дзень пачынаецца, углядзіся, нач узні-

кае, адыходзіць... Паглядзі ў акно — пабач, зоркі гаснуць, хутка ўстане сонца... Няўжо гэта кепска любавацца сонцам?

— І толькі ім? — спытаў Валодзя.

— А што, няўжо надаесць? Глядзець на сонца, кветкі, неба, дрэвы?

— А людзі?

— Ты зноў пра іх! Няўжо нельга без іх, хоць на дзень, год, ну, два гады?

— А ты? Ты ж таксама чалавек...

Святлана не адказала. Падышоўшы да акна, яна раптам, спяўала; ціха і праста, зусім звычайна, але Валодзя не мог пра-гаварыць ні аднаго слова.

Ваши пальцы пахнут ладаном,
На ресницах спіт печаль,
Ничего тепер не надо вам,
Никого тепер не жаль...

И когда весенней вестницей
Вы умчитеся в синюю даль,
И, ведя по белой лестнице,
Проведут вас в светлый рай...

Тихо шепчет дьякон старенъкий,
За поклоном бъёт поклон,
И метёт бородкой реденькой
Вековую пыль с ікон...

Валодзя глядзеў на Святлану, слухаў і ўсё болей здзіўляўся. Здзіўлялі яго слова, здзіўляла мелодыя, ціхая, спакойная „пахнувшая ладанам”, здзіўляўся Святлане. Ён усё болей пераста-ваў разумець яе. Куды яна імчыцца, што ёй у жыцці патрэбна? Толькі гулянне, прыемнасці? Ён заўважыў, што яна любіць зла-ваць, любіць раз злоўваць іншых, яе нішто не цікавіць. Няўжо нішто? А чаму ж яна так можа спяўваць? А твар яе? Які ж ён быў задуменны, смутны, поўны чакання? Чаго ж ён чакае? Што яму патрэбна? Чаму ён так можа мяняцца? Чаму ён ашук-вае? Чаму ён хоча ашукваць? Няўжо такі твар можа ашук-ваць?...

* * *

Цягнік адыходзіў у шэсць гадзін раніцы. Цярусяў дождж, але неба на ўсходзе пасвятлела. Дзень абяцаў быць сонечным, ясным. Яны стаялі на пероне. Святлана глядзела на Валодзю, а ён маўчай, думаў: „Навоіца ён тут? Што яму цяпер рабіць?”

Святлана загаварыла першай:

— Ну, здаецца, і развітвацца пара... Не бяры жыцця паважна, яно — паршывая штука. А сам будзь, запомні, як ванька-ўстанька! Цябе паложаць, а ты ўстань! Цябе зноў паложаць,

збяры ўсе сілы і — устань! Злу на зло! Падніміся, стань ва
ўвесь рост, висока нясі галаву! Інакш — будні заядзяць цябе...
Ну, свішчуць ужо, пара! Не памінай ліхам!... І не сумуй...

— Які ўжо тут сум! — з горыччу адказаў ён. — Я, вось, ду-
маю, чаму тут я, навошта мы сустрэліся? Мы ж чужбыя, зусім
чужбыя, Святлана!... Боль адна астaeцца.

— Маеш рацыю. Звёў цябе лёс са мною на міг, вось і канец
усяму прыйшоў...

— Канец! Лёгка ў цябе, Святлана, усё канчаецца... Пагуляла
ты мной, як забаўкай, і, кажаш, канец прыйшоў... Ты хаця раз
задумалася аб сабе, аб другіх?

— Аб сабе кажаш? А чаго ж тут думаць? Што новага прыду-
маеш? Чым свет задзвіш?

— А ты менш бяры, што ты пра сусветныя маштабы? Нейк
усё гэта не такое, Святлана... І чаму я табе паверыў?

— А няўжо я прасіла верыць? Без веры лягчэй.

— А без сумлення?

— Знаў стараешся мяне абразіць, а ты і сам пабачыш потым,
што горш мяне ў свеце бываюць...

— А ты — чыстая, значыць?

— Дазволь не адказваць... Ды і цягнік ужо адыходзіць. Ну,
бывай, фантазёр! Дазволь, пацалую...

— Не трэба больш ігры ў каханне!

— Ну, што ж, можа так і лепши. Не ўсім жа быць роднымі,
блізкімі. Злосць таксама патрэбна, для разнавіднасці...

Святлана ўскочыла ў вагон, які ўжо быў у руху. Ён павольна
адплываў ад Валодзі. Яна ўсё працягвала стаяць на ступеньцы
вагона. Стаяла і кричала:

— Няпраўда! Ты злосны, таму што кахаеш мяне! Кахаеш,
кахаеш, кахаеш!...

* * *

У гэты дзень ён не мог знайсці сабе месца. Усё яму перашка-
джала; на душы было неспакойна, а нават агідна. Ну, навошта
яна сказала яму, што ёсьць у яе хлопец? Пеця, здаецца. Ды,
зрэшты, якое значэнне мае тое, як яго завуць? Ах, непатрэбная
зусім гісторыя! Пеця... А можа ён і сапраўды мілы чалавек?
Можа верыць ёй, можа кахае, чакае, марыць, спадзяецца? Які
непатрэбны балаган!

Ён некалькі раз стараўся забыць пра тое ўсё, але Святлана, як
жывая, была побач з ім, сядзела, хадзіла, гаварыла, смяялася,
злавала, спявала...

Так ішлі дні, аднолькавыя, шерыйя, дажджлівыя, сумныя...
Усё нейк укладвалася, успакойвалася, заціхала — звестак ад
Святланы не было, яна нават даць свой адрас забылася, але ў

адзін адвячорак зноў звалілася, абрушылася, неспадзяванае, балочае, бязлітаснае...

Валодзя быў дома, калі перад іх домам спыніўся прыгожы „Таўнус“. Хлопчыкі прыбеглі, паклікалі Валодзю; да нейкай пані ў машыне, гаварылі...

За рулём, сама, сядзела Святлана.

— Машына твая? — радасна спытаў Валодзя, забыўшыся на хвіліну пра ўсё былое, упэйніўся цяпер, што ён чакаў яе, выглядаў, думаў аб ёй.

— А няўжо ёсьць розніца, мая ці не мая? Ну, добры дзень... Сядай. Паедзем...

Яны выехалі за мястэчка. Шаша вілася, круцілася, чарнеў асфальт, вецер улятаў у машыну, развязваў ім валасы... Святлана ўсміхалася.

— Баялася, што не застану цябе...

— Ты ва Вроцлаў калі едзеш? Праз два дні?.. Ну, слава Богу, а я так баялася...

Святлана ўключыла радыё. Зноў спявала Даліда. Зноў усё ўстала перад яго вачыма, і ён, немаведама чаму, сказаў чужкым, не сваім голасам:

— Затрымай машыну.

— Навошта? Я люблю хуткую язду.

— Затрымай, на літасць Божу, стань!...

„Таўнус“ стаў, быццам укопаны. Святлана паглядзела на Валодзя, дакранулася рукой да яго твару. Ён быў бледны, і яна падумала, што яму стала кепска. Яна ласкава спытала:

— Табе — нядобра, Валодзя мілы?...

— Не, добра. Але ўсё гэта непатрэбнае, Святлана. Ты ведаеш, пра што я гавару. Пачуццяў нават хуткай яздой не купіш. Няўжо табе мала Пеци?

— Каго?! Якога Пеци? Ах, Пеци... Памыляешся, няма ў мяне ў Беластоку нікога, каго б я шкадавала, каго б каҳала. Ды і Пеци я сама себе прыдумала, так весялей было! Сама я — адна, адзінёханьская, як бярозка ў полі... Смутак аптуаў так, што не вытрымала і да цябе прыехала.

Валодзя глядзеў на яе, і не верачы ніводнаму слову, усміхнуўся.

— Казкі дзеци любяць, ты бы іх на сваім „Таўнусе“ і вазіла... Мяне ты пакінь. Чарговых нумароў поўны свет, бяры, хватай, а мяне пакінь. Я не хачу быць „нумарам“! Не хачу! Ды і ты!... Чаму ты раздарваеш сябе ўсякаму, хто хоча і не хоча гэтаму? Няўжо такіх па-сапраўднаму каҳаюць?...

Святлана адказала не адразу; доўга глядзела на яго, на валасы, бровы, вочы, нос, губы. Глядзела са слязамі.

— Не каҳалі мяне дагэтуль, Валодзя. А ты думаў — я з Пе-

цем... Няма яго, павер — гэта мая фантазія. Гэта мая мара. З'яўліся ты і я зразумела, што ты — мой Пеця, мая казка, мой сон... Але я ведаю, ты адыдзеши, знікнеш, бо гэтак трэба...

— Адыду...

— Толькі ішчасліва, чуеш? Гэта я табе і сказаць хацела, дзеля гэтага я, праўду кажучы, і прыехала. Далёкі ты нейкі, чужы. А можа гэта я такая, злая, нядобрая. Ты кахаеш мяне?

— Не ведаю — адказаў ён. — Для цябе я — я чарговая прыгода, дзе ж тут каханне?

— А я, вось, кахаю цябе. Моцна. Ніхто пра гэта не ведае. Чысты ты, светлы. Я такой быць марыла. Не ўдалося. Усё ўдалося, а гэта не выйшла, не атрымалася... Я ведаю, я не для цябе, я вельмі простая і смешная. Не, я не злую, ты не думай. Які тавар, такая і цана, такая і плата... Пачакай хвіліначку, нагляджауся на цябе ўдоваль, я ж больш цябе не пабачу, я ведаю... Ну, і хопіць. Дзякую, Валодзя, дзякую мілы... Не хіпіс я, не, павер. Чалавек я, дурны, смешны, звычайны, але чалавек...

Валодзя не помніў, як выйшаў з машыны, як стаў на шашы. Дождж гусцеў, наступаў вечар, у далі блішчэлі агенъчыкі мясцэчка. Святлана глядзела на яго моўчкі. Яна плакала. Ёчы яе прасілі астасца, прасілі ласкі, падтрымкі, кахання. Валодзя стаў, маўчаў, не ведаючы, як кончыць размову.

— Можа адvezci? — ціха спытала Святлана.

Ён не адказаў і, не развітваючыся, пайшоў дамоў. Адыходзячы, ён адрухова глянуў на гадзіннік — было без чвэрці шэсць. Матор загудзей, зашуршэлі калёсы і машына знікла за паваротам...

Сымон Раманчук

ПАМЯЦІ ГРЫГОРЫЯ КУНАВИНА

I сэрица болъ
у цвыркуноў
гранні змоўк.
I кулямётаў бой
недзе далёка за сырэм
у краме на паліцах лёг.

Ля дарогі ціхая спіць магіла...
а пры ёй на каленях думка,
як речмяшок
на пляchoх,
паўзе.

Дзяўчына ў джынсах
на адпачынак
малога сабачку на руках вязе
i, як немаўля, да грудзей яго
туліць.

Так звычайна плыве жыццё
над Сідэркай.

I хіба ж таксама над Окай
закаханыя бяруцца за руکі.

Але трывіцаць чатыры гады
таму назад

тут ірдзелася на вуснах кроў
і штодня лізала сконам
салдацкую блузу!..

І ты, рабочы,
у агародчыку з квеццем,
і ты, турыст у бліскучым
„фіяце“,
і ты, мой малы Ярачак,
што ранкам бляжыни
у школку,
за-па-мя-тай:
быў
тут
такі
Грыгорый,*)

што на польскай зямлі
німую
паічу смерци адкрытую
кулямі
заткнуў грудзьмі!

На гэтай зямлі
сланечнікі вялікія, як сонца,
выраслі
і ля сцен агародаў вісяць
на ніцаях.
Гэта для ўсіх нас!

Бо ж з тых кропляў крызві
нарадзіліся руکі магутныя
і адкрытыя,
як дзвёры.
А вока
пазычыла павекі
вершу таму,
каб магло заснунець
толькі адкрытае.

Мікалай Самойлік
пераклад з польскай мовы
М. Гайдука

СТРЭМКА

Застраміў я сэрца — зацвіло
агнём.
Мучуся,
ноччу лічу зоры,
удзень месца не знайду нідзе.
І, калі нельга ўхіліца
ад людзей,
паказваю ім твар вясёлы,
усмешкай бестурботнаю
вітаю,
хочь слёзы ў грудзях іграюць.

А стрэмка
уваходзіць усё глыбей...
І што ж далей?
Сэрца згарыць?
З нарывам разарвецца?
Бо стрэмкі выкінуць не можа
і не хоча.
Бо ў ёй зачарараваны сілаю
варожай
шчасця кусочак.
Алесь Свісёк

*)Герой Савецкага Саюза Грыгорый Кунавін у часе барацьбы за вызваленіе Дуброўшчыны ад фашысцкіх захопнікаў закрыў сваімі грудзьмі амбразуру дзота, з якога страляў варожы кулямёт.

АДЗІНОТА

Агата, стомлена, прысела на крэсла. Здаецца, усё ўжо зроблена. Азірнулася па ўсёй хаце, але нічога заганнага не заўважыла. У хаце, як у шклянцы. Падлога быццам свежа габляваная.. А нялёгкая гэта работа для жанчыны, якой стукнула сёмы дзесятак гадоў. Схіліцца цяжка. Падлогу скрабла на каленях, а нават лежачы. Стол накрыты чыстым белым абрусам. На ім расстаўлены талеркі, а побач ляжаць нажы і відэльцы. У каморы назапасіла ўсялякай ежы і гарэлкі, хоць вяселле спраўляй. Ложак засланы ўзорыстай посцілкай. Сама яе ткала. Праўда, ёй болей падабаюцца фабрычныя пледы, але сыны кажуць, што пасцілка цяпер больш модная.

І ўсё гэта дзеля гасцей. З гораду мелі прыехаць сыны з нявесткамі.

Непрыкметна падкрадаўся змрок. Калядны дзень кароткі.

„Што ж я сяджу? — схамянулася Агата. — Трэба ж агледзець жывіну. У пяць гадзін прыязджает аўтобус“.

Яна паволі паднялася з крэсла і пачліпала ў хлеў, дзе чакалі на яе карова і свінчо.

Накарміўшы сваю жывёлу, старая вярнулася дамоў. Ахвотна легла б у ложак, але незадоўга пятая і можна заспаць. Села каля стала. Але думкі-згадкі зноў не давалі спакою: „А ці ўсё, што трэба, падрыхтавана?“. І раптам ёй уявілася, што вось з'явіліся сыны, а яна шукае, чым бы іх пачаставаць, і нічога знайсці не можа. Тут яна прачнудлася. Усё гэта было толькі соннае ўяўленне — яна нечакана задрамала.

Будзільнік — гасцінец найстарэйшага сына Міхася — паказваў палову шостай.

— Яны ўжо павінны быць, а я іх не спатыкаю! — усклікнула Агата.

Накінуўшы кажух і хустку, яна подбегам падалася на вуліцу. Халодны вечер сёк снегам у твар і пранікаў пад вопратку. Яна пайшла ў кірунку аўтобуснага пайстанку. Вёска знаходзілася недалёка шашы, а пайстанак — не болей як паўкілометра ад яе хаты.

Не прайшоўшы і паўдарогі, яна затрымалася:

— А мо яны былі ўжо, стукалі ў дзвёры, а я здрамнула і не пачула? Дзе ж яны падзеліся б?

Яна рушыла далей. „А мо мы размінуліся, — мільганула думка, — і яны цяпер стукаюць у дзвёры?“. Агата зноў затрымалася. Праўда ж, напрасткі было бліжэй, хоць на полі ляжаў глыбокі снег. „А хто ж там разбяра, што можа прыйсці ў голаў маладым?“ — падумала яна. Агата вярнулася на панадворак.

Каля хаты нікога не было. Яна ў нершучасці стаяла на вуліцы.

— Чаго тырчыш гэткай непагадзю на вуліцы? — азвалася са свайго падворка Агата — суседка. — Заходзь лепш да нас, весялей будзе.

— Дзяцей чакаю, — адказала ёй Агата, — мелі прыехаць аўтобусам.

— Пачуем, як будуць ісці. Пашто мерзнуць непатрэбна?

— Можна і не пачуць...

Яна яшчэ доўга стаяла на вуліцы, гледзячы ў пустую цемру ночы. Недзе граў гармонік. З розных бакоў нясліся вясёлыя галасы і спевы. Быў другі дзень Каляд, і людзі гулялі і весяліліся. Агата стаяла адзінока на халодным ветры, і непрыемныя дрыжкі ўсё часцей прыбягалі па яе старэчым целе.

„Не прыехалі...“ — падумала і, ледзь цягнучы ногі, паплялася дамоў.

„А мо прыедуць цягніком, — падумала. — Дарогі снегам замяло, аўтобус мог і не прыйсці“.

Праўда, чыгуначная станцыя аж у пяці кіламетрах ад вёскі. Дарогу снегам загнала. Але калі б так прыйшлося Агаце, то яна, будучы ў гадах сыноў, прыехала б, хоць гэткай дарогай трэба было б ісці і дваццаць кіламетраў. Дык што ж значаць для здаровага мужчыны гэтыя пяць кіламетраў!..

А сыны яе ўдалыя. Усе выйшли ў людзі, а маткі не адракаюцца. Праўда, наведваюць яе не так ужо часта, але ж, вядома, яны — людзі на пасадах, маюць свае абавязкі, клопаты. Да яе, маткі, яны добразычлівыя: гасцінцы прывозяць, у працы памагаюць. Не, не можа яна наракаць на сваіх дзяцей.

Скінуўшы кажух і боты, Агата прылегла на ложак.

„Не могуць яны не прыехаць, напэўна прыедуць поездам, — думалася ёй, — яны ж абыцалі...“

Да дзвеятай аставалася амаль тры гадзіны. Аднак Агата напружана прыслухоўвалася да кожнага водгуку на вуліцы. „А можа гэта сыны? Можа аўтобус спазніўся? Можа прыехалі якім-небудзь іншым спосабам? Можа...“ Паволі яе ахоплівала санлівасць. „Ну, гатова яшчэ заснуть і не пачую, як будуць стукаць у дзвёры. Мо пакінуць дзвёры незамкнутымі? Не, боязна! Яшчэ які п'яніца ўлезе. Чужых у вёску ў госці панаязджала... Лепш ужо пасядзець прыстале“. Перадольваючы санлівасць і стому, Агата паднялася з ложка. У галаве кружылася. Па ўсім целе прабягалі дрыжкі. „Хіба прamerзла стоячы на сцюжы“, — думалася ёй. Села прыстале і зноў заглыбілася ў роздуме.

— Яны не могуць не прыехаць, — сказала яна ўголос.

Сыны яе добрыя. Усе ёй зайдросціць, а яна імі гардзіцца. Хлопцы здольныя, працавітыя, усе на важных пасадах.

Найстарэйшы Mixась, скончыўшы пачатковую школу, рашыў вучыцца далей. А нялёгка ім было. Гаспадарка з вайны выйшла знішчанай. Немцы забрали апошнюю карову. Астаўся толькі кульгавы конь, які ледзь цягнуў плуг. А ў горадзе трэба было наняць кватэру, сталавацца, купіць кніжкі, справіць адпаведнае адзенне. Неабходна было берагчы кожны грош, адмаўляючы сабе ў самым неабходным. Но таму бацька заўчасна сышоў з гэтага свету. Кашляў, трymаючыся за грудзі, а да дохтара не пайшоў.

Бацькі вырашылі вывучыць Mixася на лекара. Хіба ж можа быць лепшая прафесія? Доктар заўсёды і ўсюды патрэбны. Яны марылі, што сын, скончыўшы вучобу, вернецца ў свой бок і ўладзіцца на работу недзэе недалёка ад іх. Хай зайдзросцяць суседзі, якога яны маюць сына!..

Але Mixась на вёску не вярнуўся. Ажаніўся і ўладкаваўся ў горадзе. Мае сына і дачку. Гэта ж праўдзівія панічы! Кватэра выгодная, з чатырох пакояў, з цэнтральным ацяпленнем, ваннай. А якая абстаноўка! Мэблія блішчыць, як люстэрка. Халаадзільнік, тэлевізар. Гэтак перад вайною жылі толькі паны. Агаце давялося аднойчы заглянуць у пакой суседняга памешчыка. Памяшканне яго было больш просторнае, застаўленае нейкай вычурнай мэбліяй, завешанае партрэтамі і рознымі малянкамі. Кватэра ў яе сына больш выгодная, утульная. Не, ён напэўна не памяняўся б з тым памешчыкам. А пра тэлевізар і халаадзільнік памешчыку нават не снілася. І не марылася Агаце, што яе Mixась, які босым ганяўся за каровамі па полі, дачакаеца гэткага жыцця.

Другі сын, Янка, ад маленства цікавіўся машынамі. Збіраў рознае жалязэ і нешта майстраваў, хоць нічога з гэтага не выходзіла. Усё ж, калі ўжо вучыўся ў сярэдняй школе, змайстраваў радыёпрыёмнік, у якім, апрача шораҳаў і трэскаў, чутны былі людскія галасы і музыка. Усе суседзі сходзіліся, каб паглядзець на гэтае дзіва. Янка вывучыўся на інжынера, уладзіўся ў горадзе і жыве не горш, чым Mixась.

Наймалодшы Юзік — рухлівы, як жывое срэбра — нарадзіўся ўжо пасля вайны. Ён не спазнаў гора, як старэйшыя браты і мо таму не браў жыцця так паважна. Ён і быў самым здольным да навукі, але не прыкладаўся да яе так, як старэйшыя браты, хоць і вучыўся нядрэнна. Муж хацеў пакінуць яго на гаспадарцы — было б пры кім да смерці дажыць. Ды дзе ж там! Яго гаспадарка зусім не цікавіла. Скончыўшы сярэднюю школу, ён паступіў на работу ў кааператыв і зараз жа апынуўся ў горадзе. Цяпер займае пасаду нейкага кіраўніка ў адной кааператывнай арганізацыі. Зарабляе нядрэнна, але гроши ў яго пераплываюць праз кішэню, як вада. Усё ж хлопец з яго добры,

хоць криху шалапут. Мо стане больш паважны, як ажэніцца? Але да маткі ён добры і гатовы заўсёды дапамагчы ёй.

Як усе яны выехалі з дому, сумна тут і пуста стала, асабліва ж калі памёр муж. Праўда, апошняя два гады перад смерцю ён мала і ўставаў з ложка, нічога не мог рабіць, самога даглядаць трэба было. А ўсё ж было да каго аказацца, не адчуvalася такая адзінота. Пасля яго смерці стала такая пустечка, такі сум, што месца ў хаце знайсці нельга было.

Міхась казаў, каб яна прадала гаспадарку і пераехала да яго ў горад. Дзяцей даглядзела б, у хатнія гаспадарцы дапамагла б. Яна ездзіла ў горад. Які там рух, гоман, таўкатня! І ва ўсім гэтым яна пачулася такая адзінокая, быццам адна сярод абшырнага лесу. Інакш у вёсцы: тут кожны цябе знае і ты кожнага знаеш. Там жа ўсе чужыя і, здаецца, ніхто цябе нават не заўважае. Вось дзе праўдзівае адзіноцтва!..

Міхась даваў ёй асобны пакойчык. Светлы, чисты, не то што на вёсцы, падлога дываном засланая. Але ўсё гэта было ёй чужое, ходзіш ды аглядаешся, каб часам каму прыкрасі не зрабіць — усім распараджаецца нявестка. Праўда, адносілася яна да свякрухі добра. Аднак паміж імі стаяла нейкая сцяна, яна не магла адносіцца да нявесткі, як да звычайнай вясковай жанчыны. Не магла адчуваць сябе ў сына гаспадыніяй, як у вёсцы.

Вярнулася яна ў вёску, і свая хата выдалася ёй месцам прытульным, бяспечным, спакойным. Німа нічога лепшага ад свайго вугла, дзе пражыла столькі год, спазнала і радасць і гора, у якой можа рабіць ўсё, што ёй толькі падабаецца і ніхто ёю камандаваць не будзе.

Агата аддала гаспадарку дзяржаве. Атрымоўвае звыш тысячы злотых у месяц. Асталіся ёй будынкі, агарод, кавалачак поля. Трымала яна карову, дзве свінні, куры. Мела ўсяго ўдосталь, але не хапала бліzkай душы...

З якой радасцю спатыкала яна сыноў, калі яны наведваліся ў вёску! Здаралася ж гэта не часта. Сёння вось мелі прыехаць усе разам. У сваіх мірах яна бачыла іх пры сабе, гутарыла з імі. Але гэта быў толькі сон, з якога яна прачнецца са зблелымі сэрцамі.

У гэтym жа часе яе сыны, пасля шумна праведзеных свят, адпачывалі глыбокім і спакойным сном.

Вінцук Склубоўскі

САЛОМКА

Пад ногі ўпала саломка,
Якую вецер падкідаў.
Глядзець зрабілася няўмка,
Глядзець няўмка і шкада.

Яна з'явілася страхою,
А з ёй чароўны успамін.
Калі пад матчынай рукою
Ты быў адзін і не адзін.

З тae драўлянае хаціны,
Што комін — неба падпіраць,
Вялі дарогі-пуцяўіны
І заклікалі, штоара.

Стаю і думаю аб гэтых,
І мне не сорам за той час.
Ён, свежым подыхам сагрэты,
Даспее коласам у нас.

Леапольд Танкевіч

МАЦІ

Сярод столькіх жанчын
найцяжей
мне намаляваць цябе

хочь твой вобраз
запісала
тхненне цеплыні

блакітныя вочы
захіленыя вейкай
з дробненькімі кропелькамі
на твары

любімая вусны
бледна-ружовыя
клічуць: „Прыедзь!“

тваю постаць
хаваюць
ваўністыйя клубы
дыму
І зноў астаетца
адна туга вільготная

Ірына Цыбік
Пераклад з польскай мовы
М. Гайдука

Я ПЕРАРОС

Маё дзяцінства — луг зялёны
ў брыльянтных колерах расы,
свежай зараныя загоны,
варон крыклівых галасы
і пяцізубых церніц песня
у даліах ранніе вясны,
і пах смалы, што душу
песціцъ,
з вуснаў патрэсканай сасны,
і збажыны даспелай голас
у пераклічы з васільком,
цяжкі наліты жытні колас,
што з папяросай-спарышом
Так ўсё цудоўна, так
прыгожа...

Вось каб жыццё не падвяло,
далей бы бег за песняй
збожжа
ў зубах з сарочкай за сяло...
Але загінула дарога
у лабірынце між гадоў.
Гадоў так многа, дарога многа
і не вярнуцца больш дамоў.
Не бачыць больш вазоў
касматых
дзіцячым вокам ў сенакос...
Усё зарасло жыццём вусатым
і я таксама перарос.

Міхась Шаховіч

ДАРОЖНЫ АРНАМЕНТ

Арнаментальны вышываны ўзор
Заўсёды бытаваў у нашай хаце:
Шэдэўры рук умелых і фальклор —
Народа шматвяковое багацце.

А сёння атрыбуты старыны
З сяліб вясковых выціскае горад:
Са сцен ручнік спаўзае ільняны
І песні заглушае гул матораў.

Боз, трактар, матацыкл, веласіпед,
А нават гумавы бот селяніна
Іштодзённа дзіўны пакідаюць след
На ўсіх дарогах, сцежках, калінах.

Вандрую я сярод палёў, лугоў,
І ўсюды бачу мноства ўзору свежых.
Арнаменты сыходзяць з ручнікоў
На стужкі палявых дарог і сцежак.

Віктар Швед

ХВАЛЮ І КАХАЮ...

Хвалю я пах жытнёвых ніў,
духмяны водыр сенажаці.
Хоць мно́га вёснаў перажыў,
яны мне родныя, як маці...

І свежую раллю палёў
і бель зімою наваколля,
і шум галінак ад вятроў
— мне не забыць таго ніколі...

Хвалю руплівых землякоў,
занятых працай ад світання,
і ўсіх нам блізкіх сваякоў,
што працу цэняць, як кахранне.

Ды як жа не хваліць мне зноў
гул фабрык новых і заводаў.
Наўкол узнятых гарадоў,
жыщё працоўнага народа?!...

Найбольш хвалю тых змагароў,
якія праўды ўсцяж шукалі,
што ахвяравалі сваю кроў
ды косці ў могільнік паклалі.

Каб вораг болей не таптаў
зямелікі роднае, айчыннай,
народ, каб болей не стагнаў
пад гнётам працы непасільной.

Хвалю заўсёды родны край
дзе я жыву і нарадзіўся;
і спеўку родную... Бадай
хваліць ніколі не забыўся...

Яшчэ хвалю сваіх бацькоў
ад іх я мовай ганаруся,
ды ўсіх айчынных песняроў.
— Яны далі мне імя беларуса!..

Уладзімір Шклярук

Нашым спевакам

ПЕСНЯ РОДНАЯ

Слова У. Карызны

Музыка Ю. Семянкі

Andantino

Прысвячаеца М. Танку

mp

1. Цел - ла - я,

ні - бы вас - ии - сvi - ти - ие, свет - ла - я, як

бо - рас - не - ви - сум, пе - ии -

род - на - я - ма - е ка - хон - но, я дя - бо у
 сэр - ны пра - на - су. лес - на

род - на - я - ма - е ка - хон - но, я дя - бо у
 сэр - ны пра - на - су.

A... A...

Пес - на

род - на - я - ма - в ка - хан - ие, я ця - бе у

сер - цы пра - ня - су.

12.

By.

3.

// goy.

A...

A...

ВЕЧАРОВЫ РОЗДУМ

Словы Л. Дайнекі

Музика Ю. Семянякі

МЕРНА З РОЗДУМАМ

The musical score consists of four staves of music. The first staff begins with a treble clef, a common time signature, and a key signature of one sharp. The lyrics are:

Та -
бе скла - да - ю пе - са - ми - ля наст - ра,
прол - хаў га - па - си ма - ix .i кро - кі,

The second staff continues with a treble clef, common time, and one sharp. The lyrics are:

мо -
там

Следующие строки текста на этом же стиле:

ад - аялі зя - лё - на - е за - стол - ле,
ад - стальгой кла - дзен - ка сі - ни кень

Конец второго предложения:

жэ
i

Третий и четвертый стaves продолжают музыку в том же стиле. Текст на третьем staff:

лі ў бло - віт бе - ли - я за - ло -
спиць у не - бе срб - ли - я аб - ло -

пом
ак
и

пус - ціща кры - ла - та я за - ра.
 дзе - ці, што зма - ри - лі ся за дзены. Га -
Зям.

- рись кас-цер, як роз - дум ве - ча -
 - ли ма - я, мой дом, мой хлеб а -
спа -
дзи - ны,

- во - е мне аб со - жеч - ных лу - гах,
 - ве - на твой, я б'ю та - бе ча - лом.
дзе
Хай

- ау - ю ма - ці род - ну - ю я мо -
 - ве - пер і праз вес - ий і праз зі -
ву,
міс,
дзе
зві -

1.

звук тра- вы, где сон - да ё ру - ча - ах.

2. Там

2.

ли - лём,

ав -

ли - лём,

rit.

a tempo

ли - лём.

pp

ДЛЯ ЦЯБЕ

Словы І. Скурко

Музыка Р. Буцвілоўскі

Allegro moderato

Жы - ву на - дзе - яй, ма - рай тра - пят -
- кой, ча - кан - нем, хве - ли -
е - ван - ия - мі ў жур - бе... з ча -

- си - ны той, як стрэ лі - ся з та - бой, ма -
ма
mf

- е ўсе дум - кі пра па - бе. З ча -
з ча
f

- си - ны той, як стрэ лі - ся з та - бой, ма -
ма
mp *mf*

cresc. A...

- е ўсе дум - кі пра па - бе.
mp *cresc*

A...
 А...
 Ma...
 - e ѿсе дум-ки
 ма - e ѿсе дум-ки

1.

толь - кі пра пя - бе.

mp

f

2.

толь - кі для пя - бе!

ff

ff

sempre ff

ПАХНЕ ЧАБОР

Словы П. Броўкі

Музыка Ю. Талескіна

УМЕРАНА

Xi - ба на ве - чар той
мож - на за - быцца? Сон - ца за бо - рам жар - птуш - кай са - дэй - на,
штось - ці спя - ва - ё пиш - чот - на - е бор... Пах - не ча - бор,

cresc.

пах - не ча - бор,
пах - не ча - бор.

Лег - кі якро - кі на вуз - кай ся - жын - цы,
дзей - чы - на ў ба - лай, иск -

рыс - тай хустын - цы,
быц - цам аб - сы па - на пром - на мі зор ...

A musical score for three staves. The top staff (treble clef) has lyrics "Аа..." and "Пах - не ча -". The middle staff (bass clef) has lyrics "- бор." and "Пах - не ча -". The bottom staff (bass clef) has lyrics "- бор." and "сп". The music consists of various note heads and rests, with dynamic markings like *mf* and *sp*. Measure numbers 11, 12, and 13 are indicated above the staves.

ТАБЕ МАЁ ПРЫЗНАННЕ

Словы Я. Непачаловіча

Музика Ю. Семянякі

МЕРНАЯ ЛАСКА ВА

mf

ff

mp

—бе не стра — ну — сам на свой, га — рашь душа —

на - ча - ги ТМ за - слави - ла свет са - бой, ад-

1.2.

- ну ча - бе ў им ба - чу я.

Тих

за - слави - ла свет са - бой, ад - ну ча - бе ў им

mp

бя - чу - я. V
f

2. Ха - // ска - жан на. I што жинки за-
 3. 1

- ви - - за - на, од - ра - зу ўсе раз - вя - жанна, I

СЛО - вя, ШТО не СКА - за - на, У но - вай пес - НІ

СКА - ЖАН - на.

МІНЧАНАЧКА-ВЯСНЯНАЧКА

Словы Э. Валасевича

Музыка Р. Буцвілоўскага

Moderato molto

Па- над ці - хай

рэч - ка ю вер бы рас пуска юц ца! са лаў і у -

ве - ча - ры зво. ка за лі - ва - юц - ца.
 1 плы - ве ля - бе - дач - кай ю - на - я мін -
 - ча - нач - ка у су - кен - цы со - неч - най,
 бы са - ма ви - ся - нач - ка. 1 плы - ве ля -

бе - дач - кай ю - на - я мін - ча - нач - ка
 у су - кен - пы со - вечнай, бы са - ма вяс -
 - ни - нач - ка. // за - нач - ка

mp *p*

у су - кен - пы со - вечнай, бы са - ма вяс -

ПЕСНЯ РОДНАЯ

Цёплая, нібы вясны світанне,
Светлая, як вераснёвы сум,
Песня родная — маё каханне,
Я цябе ў сэрцы пранясу.

Слухаю і чую голас маці,
Бачу яе руکі наяву...
Хмельны звон знаёмай
сенажаці

Кружыць, як калісъці, галаву
Шчырая, як праўда майго
краю,
Ты звініш ля рэчак і лугоў,
Сэрца полымем сваім
кранаеш,
Як вясны дыханне, як любоў.

ВЕЧАРОВЫ РОЗДУМ

Табе складаю песню ля кастра,
Маёй зямлі зялёнае застолле,
Калі ў бярозы белая за полем
Апусціцца крылатая зара.
Гарыць касцёр, як раздум вечаровы,
Спявае мне аб сонечных лугах,
Дзе чую маці родную я мову,
Дзе звон травы, дзе сонца ў ручаях.

Там продкаў галасы маіх і крокі,
Там ад стагоў кладзецца сіні ценъ
І спяць у небе срэбныя аблокі,
Як дзеци, што змарыліся за дзень.
Зямля мая, мой дом, мой хлеб адзіны,
Я вечна твой, я б'ю табе чалом.
Хай вецер і праз вёсны і праз зімы
Звініць ля вуха залатым чмялём.

ДЛЯ ЦЯБЕ

Жыву надзей, марай трапяткой,
Чаканнем, хваляваннямі ў журбе...
З часіны той, як стрэліся з табой,
Мае ўсе думкі пра цябе,
Мае ўсе думкі толькі пра цябе.

Спаткання час — жаданы светлы час!
У сэрцы несціханы весні спеў...

Ты ведаеш, што іскрынкі ў вачах,
Гараць іскрынкі для цябе,
Гараць іскрынкі толькі для цябе.

Калі пачуеш песню ты маю
І песня спадабаецца табе,
Ты ведай — песню лепшую сваю
Спываю толькі для цябе,
Спываю песню толькі для цябе.

ПАХНЕ ЧАБОР

Хіба на вечар той можна забыцца?
Сонца за борам жар-птушкай садзіцца,
Штосьці сгывае пяшчотнае бор...
Пахне чабор,

пахне чабор.

Лёгкія крокі на вузкай сцяжынцы,
Дзяўчына ў белай, іскрыстай хустынцы,
Быццам абсыпана промнямі зор...
Пахне чабор,

пахне чабор.

Выйсці б насустрач, стаць і прызнацца:
Вось яно — блізкае, яснае шчасце!
Клікнуць хацелася — голас замёр...
Пахне чабор,

пахне чабор.

Час той скаваўся за дальний гарою,
Здасца хвілінай — яна прада мною.
Выйду, гукаю — маўклівы простор...
Пахне чабор,

пахне чабор.

ТАБЕ МАЁ ПРЫЗНАНИЕ

Цябе не стрэну — сам не свой,
Гарыць душа юначая.
Ты засланіла свет сабой,
Адну цябе ў ім бачу я.

Харошая, павеўная,
Маёй будзь светлай доляю.

З табою ўсё, напэўна, я
Няздоленае здолею.

І што ў жыцці завязана,
Адразу ўсё развязацца,
І слова, што не сказана,
У новай песні скажацца.

МІНЧАНАЧКА-ВЯСНЯНАЧКА

Па-над ціхай речкаю
Вербы распускаюцца,
Салаўі увечары
Звонка заліваюцца.
І плыве лябёдачкай
Юная мінчаначка
У сукенцы сонечнай,
Бы сама вясняначка.
У сукенцы сонечнай,
Бы сама вясняначка.

У руках падснежнікі
Сінія, духмяныя,
А ў сэрцы дзеванькі
Мары пра каханага.
Дзе ты, прынц няказачны,
Васілёк ці Янчака?
Выйшла ў час прызначаны
Да цябе мінчаначка.
Выйшла ў час прызначаны
Да цябе мінчаначка.

Беласточчына ў аб'ектыве

Народная разьба ў дрэве. Слухавое аконца ў хаце ў в. Войшкі гм. Юхновец.

Фота М. Гайдука.

АЛО! ТУТ ТВАЯ НЫРКА.

Падобна як больш тваіх унутраных органаў і наш від не выклікае захапленне: мы маем выгляд зерняў фасолі, толькі кожная з нас памерам вялікага кулака карычнева-жоўтага колеру. У цябе пра нас невысокая думка, між іншым мо і таму, што мы знаходзімся так нізка: пры самым нізе пазваночніка. Думаеш пра нас хутчэй за ўсё з пагардай, прымаючы нас толькі за кошык для смецця, які ачышчае твой арганізм з непатрэбных рэчываў. Тымчасам нават у гэтай, пагарджанай табою, ролі іменна мы, а не стрававальна-кішечны тракт, з'яўляемся найважнейшым каналізацыйным абсталяваннем.

Я — правая нырка, але сваю прамову скажу ад імя нас абедзвюх. Павінен ты ведаць, што я з'яўляюся высокакваліфікантым хімікам. Таму што цераз мяне безупынна праплывае кроў, якую я ачышчаю і фільтрую, аддзяляючы пагрозлівія для цябе прадукты абмену рэчываў і спальвання. Не толькі дапамагаю ў паўставанні чырвоных крывяных шарыкаў, але і ўважліва сачу за злучэннямі калію (потасу), кухоннай солі і іншых важных хімічных рэчываў, каб іх колькасці ў крыві — гэтай вельмі важнай вадкасці — не былі завялікія або замаленыя. Апрача гэтага кантралюю ўсю водную гаспадарку твайго арганізма. Магла б я дапусціць да лішняга „наваднення“ клетак твайго цела і тады ты „ўтапіўся“ проста ўміраючы на вадзянью пухліну. У выпадку лішняга асушвання арганізму — згінуў бы ты таксама. Пільна сачу за тым, каб твая кроў мела адпаведную кіслотнасць і шчолачнасць. Наогул жа я выконваю адначасова столькі заданняў, што нават найлепшыя лекары наших часоў не змаглі ўсяго пералічыць.

Прыгледзісь сваёй анатамічнай будове. Важу я ўсяго 160 грамаў, а нягледзячы на гэта маю ў сабе звыш мільёна мікроскапічных фільтруючых прыбораў, мачавых капіляраў-каналікаў, якія завуцца нефронамі. Калі б выпрастаўваць усе не-

фроныг і пакласці ў адной лініі, іх даўжыня дасягнула б звыш 112 кіламетраў!

На працягу толькі адной гадзіны разам з маёй сяброўкай, левай ныркай, мы прафільтроўваем два разы ўсю кроў твойго арганізма! А як па-майстэрску гэта раблю! Не прапушчу ніводнага здаровага чырвонага шарыка, ніводнага прыдатнага для арганізма бялковага рэчыва. У маіх капілярах-каналіках я вылоўліваю звыш 99% усялякіх прыгодных арганізму вадкасцей. Вяртаю назад у кровазварот усе асноўныя вітаміны, амінакіслоты, глюкоз, гармоны і г.п. рэчывы, неабходныя для спраўнай працы арганізма, зразумела, за выключэннем непатрэбных лішкай, якія перадаю ў мачу.

Калі б не мая чуткасць, кожны раз пасля таго, як ты з'яся два кускі торту, у тваёй мачы было б столькі цукру, колькі ў цяжка хворага дыябетыка, г.зн хворага на цукровую хваробу. А пасля спажыцца салёныя сялёдкі — табе пагражала б атручэнне арганізма кухоннай соллю, якая, як вядома, злучае з сабою ваду. Калі б я дазволіла на накапленне ў крыві вялікай колькасці солі, меў бы ты лішнюю колькасць вадкасці, якая б пачала затрымоўвацца ва ўсіх тканках цела. Перш за ўсё спух бы ў цябе твар, жывот і ногі, потым мусіла б затрымацца і сэрца, „задушанае“ вадою.

З асаблівай увагай сачу я за захаваннем у арганізме раўнавагі калію, які знаходзіцца ў мясе і фруктовых соках. Калі яго замала, тады мышцы пачынаюць дрэнна працаваць, асаблівата, якія выклікаюць рух грудной клеткі пры дыханні. Нават невялікае змяншэнне колькасці калію ў крыві ніжэй нормы — і ўжо недамагае сэрца. Больш таго, можа нават цалкам затрымацца... У сваю чаргу лішак гэтага важнага рэчыва я праста выкідаю, але калі твая ежа надта ж бедная ім, тады скрупулёзна збіраю яго, як найгоршы скнара.

Многа часу займае мне таксама „гаспадаранне мачой“. І тут трэба захаваць вельмі дакладную раўнавагу. Калі б я выпускала яе замала, тады пачала б шкодзіць маёй суседцы з „верхняга паверху“ — пячонцы. Лішняя „вытворчасць“ мачы вядзе да цяжкага атручэння арганізма, што называецца урэміяй; яна наступае тады, калі мача — прадукт паўстаючы ў выніку засваенні арганізмам бялка — трапіць у кровазварот. Занядбаная, нялечаная хварoba выклікае сатрасені, непрытомнасць, нарэшце — смерць.

Выконваючы свае заданні, я няспынна выдзяляю мачу, у супоне калі аднаго літра ўдзень (на кожную нырку). Мікраскапічныя кропелькі гэтых адходаў працэсу абмену рэчываю, прайшоўшы цераз мільён каналікаў у маіх нефронах, збіраюцца ў рэзервуары, што знаходзіцца пасярэдзіне, затым мачаводам

праходзяць у мачавы пузыр. Ноччу я працую ў тры разы павольней.

Калі табе холадна, тады арганізм менш пастаўляе вады тваёй скуры, каб захаваць унутраную цеплінню. Гэта абазначае большы прыплыў крыві ва ўсе ўнутраныя органы, значыць, таксама і ка мне. Таму я выдаляю тады больш мачы. Калі ты злуешся, дзеецца тое самае, таму што расце тады ціск крыві, якая наплывае ка мне ў большай, чым нармальна, колькасці. Таксама і злоўживанне алкаголю выклікае падобны рэзультат, але з-за больш скамплікованых прычын. Адным з маіх галоўных шэфаў з'яўляецца гіпафіс (мазгавая прысадка), г.зн. залоза, што знаходзіцца каля падставы мозгу. У ім, між іншым, паўстает мачагонны гармон. Таму пры моцным атручэнні алкаголем, пакінутая сама сабе, выдаляю я замнога мачы, і гэта можа давесці да адваднення арганізму; таму спіртныя напіткі, хоць і не ўздзейнічаюць на мяне непасрэдна, аднак знішчаюць мачагонны гармон і выклікаюць гвалтоўную страту раўнавагі ў майданічнай гаспадарцы. Менш небяспечнае адвадненне арганізма праяўляецца моцнай смагай у часе „каца“, які цябе музыць наступнага ранку. Кафеін, што ў каве, дзейнічае падобна, як алкаголь. Нікацін, які знаходзіцца ў табаку, пабуджае гіпафіс (мазгавую прысадку) выдзяляць многа гармону, таму, калі ты многа курыйш, выклікаеш устрыманне выдалення мачы.

Падпільноўвае мяне многа хваробаў. Найменш небяспечная называецца хваробай „ліатаючай ныркі“. Выступае яна тады, калі пачынаеш ты, напрыклад, раптоўна худзець. Нармальна я ліжу на тоўстай тлушчавай падкладцы. Калі гэтая падкладка ў выніку адхуджэння знікае, тады я аббіваюся аб сценкі свайго памяшчэння і пры кожным сатрасенні ты адчуваеш востры боль.

Ты напэўна шмат чуё пра гэтак званыя нырачныя каменні. Пачынаюць яны паўставаць, калі мача бывае надта густая. Тады кальцытавыя (вапенныя) солі, мачавая кіслата і іншыя рэчывы лёгка крышталізуюцца, утвараюць цвёрдыя камячкі. Калі папяроchnік іх не большы, чым мачавода, ты іх выдаляеш з мачой. Калі ж крышталікі збіваюцца ў каменчыкі величынёю з гарошыну, тады мусяць аставацца яны ў нырачнай лаханцы (меднічы), і то нягледзячы на тое, што я намагаюся іх выдаліць. Той боль, што ты адчуваеш пры нырачнай камянёвой хваробе, гэта і ёсьць спроба прапахніцца па мачаводах. Вялікія каменні вылагаюць хірургічнага выдалення.

Можаш пазбегчы паўставання каменняў, калі будзеш паставіць піць адпаведную колькасць вадкасцей — каля дзвеци шклянек кожнага дня. Зразумела, улічваючы ў гэта туую ваду,

што знаходзіцца ў ежы; памятай, што, напрыклад, у мясе знаходзіцца 50% вады і г.д.

Найбольшая мая праблема — гэта пашкоджанне фільтравальнай сістэмы або нефрону. Адной з прычын гэтага з'яўляюцца інфекцыі, якія пранікаюць у маю тканку з мачаводаў. На шчасце, пры раннім дыягнозе ты можаш з добрымі вынікамі лячыцца антыбіётыкамі. Вострыя запаленні нырак выклікаюць вялікія знішчэнні клетак, якія я не паспяваю адрамантаваць. Каштойная рэчывы з крыві тады пачынаюць сплываць з маіх ранаў у мачу. Асабліва небяспечныя розныя пашкоджанні-траўмы, што паўсталі ў выніку выпадкаў. Могуць іх выклікаць таксама розныя хімічныя рэчывы і атруты. З меншымі пашкоджаннямі я сама спраўляюся, бо валодаю даволі вялікай здольнасцю аднаўлення.

Горшая справа, калі ты хварэеш на артэрыйсклероз, выкліканы старэннем твайго арганізма. Мае крывяносныя сасуды тады цвярдзеюць таксама як у іншых унутраных органах, і я пачынаю адчуваць недахоп крыві, падобна як у выпадку, калі сэрца пачынае недамагаць у сваёй ролі помпы. Устарэлы склероз знішчае ўсю маю сістэму раўнавагі ў гаспадарцы вадкасця-мі і хімічнымі злучэннямі. Але і ў такіх небяспечных сітуацыях я не калітурую, нават калі 90% нефрону спыняе працу. Аднак тады мусіш мне многа дапамагаць адпаведнай дыэтай згодна з указаннямі лекара-уролага, звяртаючы вялікую ўвагу на ежу, у якой знаходзіцца кухонная соль і злучэнні каліо (потасу). Таксама піщё вадкасцей мусіць быць сціслы акрэсленае. Сучасная медыцына, нашасце, валодае дасканальнымі сродкамі ў такіх цяжкіх выпадках. Таму, калі пачынаеш адчуваць якія-небудзь болі па маёй прычыне, дай мачу ў аналіз. Памятай, што колькасць бялка ў ёй павінна быць нязначная, таксама як і мутных асадкаў, якія, напрыклад, могуць складацца з рэштак маіх пашкоджаных клетак. У дыягнозе дапамагае таксама аналіз крыві. Справа ў тым, каб яна не мела ў сабе мачы. Наколькі пахіснулася раўнавага ў маёй працы, могуць таксама паказаць уколы ў вену спецыяльных рэчываў, а потым назіранне, якая іх колькасць і пасля якога часу будзе выдалена.

Што апрача гэтага магу табе парайць у выпадку рассстройства маёй працы? Часцей правярай вагу цела і ціск крыві. Гімнастыка таксама дапамагае, калі яна не надта цяжкая, фарсіраваная. Пазбягай таксама вялікага фізічнага напружання, бо твае мышцы тады выдзяляюць многа малочнай кіслаты, якая ў часе мае хваробы дзейнічае як смяротная атрута. Пі таксама болей вады, чым п'еш звычайна.

Найбольш трывожны стан — гэта цёмнакарычневы, мутны колер мачы, апухлы твар, якім спадарожнічаюць млюснацы,

расстройства зроку пры адчуванні агульнай вялікай стомленасці. Але ў мяне ёсьць надзея, што ты не дапусціш да такога стану. Я ж так мала ад цябе вымагаю, каб мы жылі паміж сабою ў згодзе доўгія гады...

(апрац. — мг)

Я — ТВОЙ ЗУБ

Я не такі дасканалы хімік, як твая пячонка, і не такі верны да смерці нявольнік, як сэрца. Належу да частак, якія найхутчэй псууюцца, але з другога боку патраплю перажыць цябе і пасля смерці быць твайм самым трывалым рэліктам-рэшткаю. Нават пасля многіх тысяч год нейкі археолаг знайдзе мяне ў зямлі.

Разам з іншымі маймі братамі складаем 32 зубы, калі ты ўжо дарослы чалавек. Увесь наш састаў падрыхтоўвае ежу да стрававання. Але не толькі — без нас, глытаючы ежу не раздробленую, ты шмат страціў бы са смакавых уражанняў ад яе.

Нашая здольнасці значныя. Мы прымяняем іншае грызенне да цвёрдай ежы, а іншае — да мяккай. Патрапім вытрымаць такі націск, які з іншых тваіх органаў зрабіў бы студзень-галярэтку. Але — і за гэта ты на нас наракаеш — мы не патрапім самі па сабе адраджацца, хоць бы часткова, як, напрыклад, скура або ныркі. Твае забабонныя продкі ўважалі, што мой корань даходзіць да во-

ка. Таму лічылі, што калі мяне вырваць, дык пачне недамагаць іх зрок.

У моманце твайго прыходу на свет ты меў нас поўны рот — аж 52 штукі, зразумела, схаваныя ў дзяснах, у якіх мы і нарадзіліся. Калі табе споўнілася шэсць месяцаў, пачала з іх выхіляцца наша пярэдняя стража — чатыры ніжнія разцы, якія ты называеш пярэднімі зубамі. У восьмінаццатым месяцы выйшлі іклы, апошнія — зубы карэнныя, але ўсе малочныя выраслі тады, калі табе споўнілася два гады.

Табе, ўжо шасцігадовому хлапчуку, прырода прынесла ў падарунку першыя трывалыя зубы — карэнныя, што пачалі праразвацца ззаду, за малочнымі. Толькі яны даволі табе на дакладнае жуццё ежы. Адначасова твой арганізм пачаў убіраць у сябе корані малочных зубоў і яны пачалі выпадаць — трэба ж было зрабіць месца для трывалых зубоў. Апошнія зубы — зубы мудрасці — ты здаўшы, маючи сама меней восьмінаццаць год.

Варта прыгледзецца маёй

будове, заснаванай на даска-
налай тэхніцы. Тая частка,
што відаць над дзясном, па-
крыта эмаллю або інакш
шклівам, якое хоць і мае ў
сабе крыху жывых арганіч-
ных клетак, у асноўным
складаецца з фосфару і каль-
цыю. Мая эмаль не мае нер-
ваў, таму не адчувае болю,
пры гэтым яна дастаткова
злітная, каб вытрымаць ціск
цвёрдай ежы. Пад эмаллю
знаходзіцца тканка роднасная
косці — дэнціна, чулай на
боль. У глыбі пад ёю знахо-
дзіцца зубная поласць, што
складаецца з зубной мякаці
(пульпы), у якой праходзяць
крыяніносныя сасуды і нервы.
Увесь зуб абапіраецца на ко-
рань, які ўмацаваны ў сківі-
цы пры дапамозе касцявой
тканкі і тысячаў валокан. Мы
падобны да раслін у вазонках,
з сістэмай кораняў, дапасаван-
ных да ролі кожнага з нас.
Напрыклад, іклам і разцам
даволі аднаго кораня, але ка-
рэнным зубам, што выконва-
юць больш цяжкія заданні,
трэба іх аж трэ.

Нярэдка мы прычыняем
табе шмат клопату. Ты доб-
ра пра гэта ведаеш. Ужо ты
страціў чатыры зубы, не-
калькі іншых лячыў, яшчэ
некалькі знаходзяцца ў па-
грозлівым становішчы. Калі б
ты болей клапаціўся пра нас,
магчыма, да гэтага не дай-
шло б, нягледзячы на тое,
што табе хутка стукне сара-
коўка. Ты мяркуеш, што даволі
рэгулярна мышь зубы, і

поласць рота будзе чыстая.
Усё гэта не так проста — рот
прадстаўляе сабой цэлы за-
парк мікробаў, на знішчэнне
якіх ты, зрэшты, не маеш
большага ўплыву.

Самы вялікі наш вораг —
гэта карыец (прухніца), які
выклікаюць хімічныя рэак-
цыі ў астатках ежу. Хопіць
мінімальных рэштак ежы,
якіх не відаць няўброяеным
вокам, што збираюцца ў шчи-
лінках і рысках на зубах, каб
выклікаць хімічнае разла-
жэнне. Паўстae пры гэтым кі-
слата, якая распускае эмаль і
адчынне дзвёры мікробам у
глыб зуба. Часам яны прані-
каюць углыб праз непрыкмет-
ныя трэшчыны ў эмаллі. На-
шчасце, прасвечванне рэнтге-
наўскімі праменнямі дазваляе
выкryць гэту інвазію.

Наогул, калі здаровыя зу-
бы, карыец устрымоўвае свой
наступ ва ўзросце 35 год, але
тады выступае парадантоз.
Гэта від карыесу, скрытага
пад дзяснамі. Зразумела, што
і ў гэтым выпадку ўсё пачы-
наецца ад рысак і трэшчын у
эмаллі. У гэтым працэсе па-
чынаюць таксама прымаць
удзел і мінералы, што знахо-
дзяцца ў сліне. Паўстae на-
зубны камень, які аддзяляе
дзясна ад зуба. Цераз такія
— большыя ўжо — шчиліны
прабіраецца ежа і гнільныя
мікробы, якія пачынаюць ата-
каваць далейшую частку зу-
ба, не пакрытую ўжо эмаллю.
Узнікае загаленне дзяснаў і
крывацёк. Зуб усё болей і бо-

лей аддзяляеца ад дзясна, расхістваеца і, урэшце, вы-падае, пры якім-небудзь мацинейшым націску.

У часы твайго дзяцінства мала яшчэ кларапліся пра такія недахопы ў зубах, як іх няправільнае размяшчэнне (згрыз). Але ты пацікаўся, як гэтая справа выглядае ў тваіх дзяцей. Памятай, што няправільны згрыз з'яўляеца адной з прычын парадантозу. Таксама і ты сам можаш яшчэ ратаваць тое, што дасца ўратаваць, таму не забывай дакладна чысціць зубы шчотачкай, паклаўшы на яе адпаведную колькасць флуорнай зубной пасты. Ужыванне зубачысткі за сталом дрэнна сведчыла б пра твае манеры, але заўсёды можаш ёю кары-

стацца не знаходзячыся на вачах у людзей. Чышчэнне зубоў неабходна пасля кожнай яды, асабліва пасля салодкага дэсерту, бо рэшткі цукру найбольш спрыяюць мікробам.

Заклікаем цябе: нават калі не адчуваеш ніякага болю з нашага боку, павінен ты нанесці візіт зубному ўрачу (дэнцісту) прынамсі два разы ў год. Пры гэтай нагодзе ён ачысціць нас ад зубнога каменю.

Памятай таксама, што мы — зубы — патрабуем некаторай гімнастыкі, каб захаваць сябе ў адпаведнай форме. Таму ёшча часта сырья цвёрдые фрукты і гародніну.

(апрац. — ic)

ТВОЙ ЖАЛУДАК ХОЧА З ТАБОЙ ПАГАВАРЫЦЬ

Дагэтуль я не ўмешваўся ў тваё жыщё і справы, якія цікаўяць нас абодвух. Аднак цяпер, калі табе ўжо споўнілася сорак год, лічу, што варта шчыра з табой паразмаўляць.

Ведаю я, што ў цябе няма часу лішне займацца мною, бо ты цяжка працуеш і заняты шматлікімі клопатамі. Аднак часам ты дрыжыш за мяне і ўважаеш мяне найважнейшым органам твайго цела. Усё пачынаеца ад таго, што я з'яўляюся абсталяваннем надта выгадным табе — рэзервуарам на ежу. І таму так дзееца, што ты не патрабуеш есці, напрыклад, шэсць разоў удзень, дастаткова толькі тры. Праўдзівай абжорай з'яўляеца мая сяброўка — тонкая кішка, якой я перадаю ўсю ежу. Сам я з'яўляюся фабрыкай перапрацоўкі бялкоў. Аднак усю маю працу заканчвае іменна гэтая тонкая кішка, якая займаеца вугляводамі, тлушчамі і г.д.

Добра, што мяне не бачыш, бо ты не захапляўся б май выглядам. Праўда, знешне я ружовы і бліскучы, але ўнутры выглядаю, скажам, па-рознаму. У асноўным выглядаю як скруткі аксаміту. Падцягнуты ўверх скурай твайго жывата, калі я пус-

ты, выглядаю як шарык, з якога выпусцілі паветра. Калі ж я напоўнены, тады расцягваюся ўздоўж жывата, расшыраны ўверсе і звужаны ўнізе, тады падобны я на тоўста напісаную літару „J“. Мая ўмяшчальнасць не перавышае двух літраў. Жалудак (страўнік) твойго вялікага сабакі мае ў трох разы большыя магчымасці, чым я.

Хоць я ўжо і не такі важны, за якога ты мяне прымаеш, выконваю ўсё ж для цябе шэраг прац і імкнуся, каб тваё жыццё было больш прыемнае. Мая ўнутраная абалонка мае звыш 35 мільёнаў маленкіх залозаў (груচолаў), якія могуць на працыгу дня выдзеліць звыш трох літраў жалудачнага (страўнікавага) соку, які складаецца пераважна з саліной кіслаты. Служыць ён для разбуджэння пепсінавата энзіма, што мусіць справіцца са страваваннем бялкоў. Без пепсіну ў цябе быті б вялікія цяжкасці са страваваннем мяса, якое ты так любіш. У маіх залозах знаходзяцца яшчэ і іншыя энзімы. Адзін з іх, напрыклад, „квасіць“ малако і перарабляе яго на лёгкастрайныя творог і сырватку.

Большасць лічыць, што я — гэта нейкая ступа, якая стаўчэ і перамеле ўсё, што праглынеш. А ўсё выглядае зусім не так. Калі ты ясі абед, я спакойна чакаю, аж ліжа пластамі. Значыць: на самym нізе будзе суп і, магчыма, закускі, потым мяса, бульба і агародніна, урэшце — дэсерт. Пачынаю я ад агародніны ў супе. Уздоўж майго цела пачынаюць — хвалістым рухам — уключачца ў працу мускулы, дакладна вымешваючы ежу з маімі сокамі. За вельмі кароткі час ўсё разам становіцца су-цэльнай кашыцай, якую паволі і асцярожна пачынаю я прапіхаць малымі порцыямі ў уваход да дванаццаціперснай кішкі. Яна з'яўляецца першай часткай тонкай кішкі і яе даўжыня нямногім перавышае дваццаць сантыметраў.

І тут іменна знаходзіцца вельмі небяспечны „транспартны пункт“. Калі трапіць у дванаццаціперсную кішку большая колькасць страўнікавых сокаў, тады яны раз'ядаюць (наджыраюць) яе абалонку, бо з'яўляюцца надта вострымі. Нашчасце, што тычынца мяне, намагаюся падаваць ежу такім малымі порцыямі, каб гэтая драбніца маіх вострых кіслотаў нейтралізавалася щоднічнымі сокамі дванаццаціперснай кішкі.

Не з кожнай ежай ўсё ідзе так гладка. Працёртую бульбу вымешваю з сокамі на працыгу некалькіх мінут, але над мясам мушу папрацаваць даўжэй, а над салатам з сырой гародніны і іншым зяленівам — яшчэ даўжэй. Як доўга? Гэта проста залежыць ад твойго... настрою. Наогул жа не дазваляю ежы залежвацца ў мяне даўжэй, чым чатыры гадзіны. Мо толькі гэта твой любімы шпінат, які патрапіць сядзець у мяне амаль цэлья суткі.

Спецыяльны клопат — гэта тлустая ежа. Калі ты ясі, напрыклад, салідныя сняданні, якія складаюцца з яешні на саланіне, вяндлін і тлустых сыроў, хлеба з тоўстым пластом масла, тады адразу пачынае дзейнічаць дванаццаціперсная кішка, якая высылае спецыяльныя гармоны, што стрымоўваюць рух маіх мышцаў. Робіць яна гэта з-за свайго эгаізма. Аднак можа стацца, што калі ты сядаш есці абед, я ўсё яшчэ змагаюся з тлушчамі з твайго снядання, з якіх я здолеў перарабіць толькі адну чацвёртую частку, хоць ты выйшаў з дому на работу а палове восьмай. Значы холад таксама замаруджвае маю працу. Пасля вялікай порцыі марожанага, калі мая тэмпература панижаецца раптойна на некалькі градусаў, я касцянею і не варушуся з паўгадзіны часу.

Мушу табе сказаць, што я звязаны з твайм спосабам жыцця ў большай меры, чым любы твой орган. У тым часе, калі пячонка, сэрца, лёгкія, ныркі працуюць з большим ці меншым тэмпам усе 24 гадзіны ў суткі, я — калі, зразумела, падкінеш мне для перапрацоўкі лёгкую вячэру — магу легчы спаць зараз жа пасля цябе.

Найбольш мучыць мяне тое, што я з'яўляюся люстрам твайго гумару, настрою, самаадчування... Калі ты чырвaneш ад злосці, я раблюся падобны да бурака. Калі ты бляднееш ад жаху, я станаўлюся белы, як сцяна. Калі ты чым-небудзь узбуджаешся, я адказваю на гэта большым выдзяленнем сокаў. Калі твае ноздры ласкоча пах свежазжаранага шашлыка або цеста — я таксама ўключаюся ў справу. Тады ты кажаш, што цябе „голад смокча пад лыжачкай“. Аднак, найгорш бывае тады, калі ў цябе моцна прыгнечанае самаадчуванне. Тады я пачынаю „бастаўваць“. Mae мышцы не варушацца, сокі не выдзяляюцца. Нягледзячы на ўсё, ты прымушаеш сябе да яды. Не рабі тэгак. Стрэсы — гэта небяспечныя сітуацыі. Тады я часта адклікаюся павышаным выдзяленнем сокаў, і гэта можа давесці да паўстання язвы (входу). Пры скільнасцях да паўстаўшай такім чынам павышанай кіслотнасці (надквасоты), еш часцей, але ежу лёгкую і невялікую не колькасць. Пераважна гэта дапамагае.

Якіясьці твае эмоцыі, моцныя перажыванні таксама часта канчаюцца язвай, часам такой невялікай, што нават пра яе і не ведаеш. Напрыклад, была такая небяспека ў часе твае падрыхтоўкі да экзаменаў. Але вось ты шчасліва здаў экзамены, і ўсё ўжо ў парадку, бо я з'яўляюся найдлаканальншым твайм лакарам, калі гэта датычыць усялякіх невялікіх ранак. Моцны ўкол рыб'яй восцю зажывае ў мяне за суткі, у той час, калі такая ж рана на скурый твайго цела зажывала б тыдзень і болей. Справа ў тым, што мае сокі смертаносны для мікробаў. Але не на ўсе інфекцыі я такі ўстойлівы, таму ты мусіш пазбягаць

пагражжаючых мне хваробаў. Перш за ўсё трэба дакладна мыць фрукты і гародніну.

Раздражае мяне многа рэчаў, асабліва перац, у меншай ступені гарчыца (муштарда) і радзіска. Тады я раблюся надта чырвоны. Таксама непатрэбна павышаецца выдзяленне маіх кіслотаў, калі ты злоўжываеш кавай, алкаголем ці лішне многа курьиш. Памятай: шануй маё здароўе, а я абяцаю клапаціца пра тваё.

У заканчэнні я хацеў бы цябе папрасіць, каб ты не абвінавачваў мяне за тое, у чым я не павінен. Гэтае бурчэйне ў жываце, за якое мяне абвінавачваеш, гэта справа кішок. Значыць: або замнога ты выпіў газіраванай вады ці піва або, глытаючы ежу надта пражэрліва, праглынуў ты значную колькасць паветра. Іншыя твае злоўжыванні ў гэтай галіне, асабліва наліцё алкаголем, прымушаюць мяне „наводзіць у хаце парадак“. І то — генеральны. Тады бярэ цябе на рвоты. Але сігнал да гэтага дзе твой мозг.

Найважнейшае, што мусіш запамятаць: калі адчуваеш, што вострыя болі, паходзячыя з маіх ваколіц не ўступаюць пасля гадзіны часу, выклікай лекара. Можа гэта быць зусім не язва, але што-небудзь значна горшы. Многа людзей памірае на сардечны прыступ, думаючы, што болі ідуць з жалудка (страўніка). Часам гэта можа быць вострае запаленне жоўцевага пузыра. Але такія выпадкі не здараюцца часта, а ў мяне вельмі мала падставаў, каб табе рабіць нейкія недарэчныя прыкрасцы.

(апрац. — ic)

ЦІ ЗАУТРА БУДЗЕ

ДОЖДЖ

ЯК ПРАДБАЧЫЩЬ НАДВОР'Е

Нягледзячы на цэлую армію працаўнікоў метэаралагічнай службы сапраўды добрых „прапакаў надвор’я“ ёсць яшчэ вельмі мала. Гэта пераважна людзі, якія ўсё сваё жыццё непасрэдна звязаны з прыродай: сяляне, рыбакі, маракі і г.д. Аднак, хто дакладна і ўважліва прадумae дадзенныя ніжэй дванаццаць спосабаў прадказвання надвор’я, той напэўна здабудзе столькі ведаў па метэаралогіі, колькі неабходна іх мець у штодзённым абыходку. Зразумела, што пададзеныя вывады нельга ўспрымаць як непарушыныя праўды. Усе прадстаўленыя з’явы: колер неба, выгляд Сонца, Месяца і зорак адлюстроўваюць акрэслены стан атмасфери, які ў сваю чаргу дае заповедзь падзей на бліжэйшы час. А вось і дванаццаць спосабаў прадбачвання надвор’я:

1. Усходы і заходы Сонца. Заходзячае чыста на ружовымі небе Сонца паказвае на сухую атмасферу, якая абяцае добрае надвор’е наступнага дня. Калі колер неба жаўтаваты або зеленаваты, тады магчымасць прыгожага дня яшчэ большая, бо такія колеры спадарожнічаюць выключна сухому паветру. Калі ж Сонца заходзіць на хмурным, змрочным або зацягнутым імглою гарызонце, тады пераважна абяцае дзень сырый, з магчымасцю віхру, раптоўных ападкаў і буры, а таксама паніжэнне тэмпературы.

Калі гарызонт аддзяляецца выразнай лініяй, то ўжо пасля таго, як скаваецца Сонца, добры назіральнік можа часам убачыць пучок светла-зялёных промняў. Такі заход паказвае на поўную адсутнасць вільгаті ў атмасфери і абяцае доўгое сонечнае надвор’е, часам нават на засуху.

Аднак за начу могуць наступіць такія вялікія перамены, што

вячэрні прагноз акажацца зманлівым. Таму трэба заўсёды пра-верыць, як выглядае бліжэйшы ранак. Шэра ўзыходзячае Сонца не павінна выклікаць насцярожанасці, але пры чырвоным ранішнім небе трэба лічыцца з неспадзянкамі.

2. Колер Месяца. Многія людзі ўважаюць, што Месяц уздзейнічае на надвор'е. Навука пярэчыць гэтаму, сцвярджаючы, што ўплыў спадарожніка нашай Зямлі абмяжоўваецца толькі прыплывамі і адплывамі мора. І ўсё ж выгляд Месяца паказвае на стан атмасферы. Светлыя бліскучыя Месяц бывае пры чистай атмасферы і прадказвае добрае надвор'е, калі ж ён бледны і замуглёны, тады паказвае на паўставанне хмараў.

3. Зоркі. Свецячы выразна і яскрава зоркі — гэта добры прагноз, асабліва калі неба густа імі ўсеяна. Аднак калі цалкам знікаюць малыя зорачкі, а большыя відаць на чарнільна-чорным небе толькі зредку, пры tym свецяць яны невыразна, сіневата, быццам здалёку — гэта прадказанне на дрэннае заўтрашніе надвор'е.

4. Персцені і арэолы. Вакол Сонца і Месяца яны, часта розна-каляровыя, як вясёлка, чырвоныя знутры або звонку, бываюць прадвеснікамі навальніцы дажджавой або снегавой, залежна ад пары года. Хіба што „растуць праста на вачах“. Тады сігналізујуць большыя праясненні. Гэтыя з'явы выклікае святло абодвух нябесных целаў, што прабіваеца цераз знаходзячыся высока пласты вільготнага паветра. Калі арэол мае большы папяроначкі, чым персцені, тады ён папярэджвае, што неўзабаве наступіць раптоўная перамена надвор'я.

5. Гримоты і бліскавіцы. Калі яны паяўляюцца нават пагодным ранкам, усё ж прадказваюць лівень яшчэ ў той самы дзень, найпазней перад захадам Сонца, асабліва калі горача і парна.

6. Вясёлка. Паяўленне раніцай вясёлкі (радугі) — гэта знак надыходзячага раптоўнага дажджу. Калі ж яна паяўляеца пасля поўдня, асабліва пасля вялікіх ападкаў, абыспечвае прыгожыя дні ў бліжэйшым часе.

7. Імгла. Калі яна выступае вельмі рана ўлетку, тады абыщае прыгожае надвор'е, зімой жа — адлігу або даждж.

8. Раса. Калі летнім ранкам яна ўсцілае траву, прадказвае сухі сонечны дзень. Калі яе няма, могуць быць ападкі.

9. Хмары. З акалічнасцей, у якіх збралася на даждж, лёгка можна зрабіць вывад, як доўга ён будзе падаць. Напрыклад,

калі ўлетку хутка сабяруцца хмары, яны — прадказванне кароткай, вельмі моцнай навальніцы. Аднак, калі пры душным паветры засягванне неба хмарамі адбываецца некалькі дзён, дождж будзе падаць доўгі час. Чым раней на пачатку дня пачне падаць неспадзяянты дождж, тым карацейшы ён будзе. Калі дождж падаў ноччу, то пасля поўдня ўжо можа быць цалкам прыгожае надвор'е.

Хмары — гэта самыя даступныя паказчыкі надвор'я. Найчасцей гэта бываюць кучавыя (кумулюсы), далікатныя, пушыстаяўністыя, звычайна званыя „баранчыкамі“. Часцей за ўсё бачым іх у часе пагодных летніх дзён, як плывуць яны па чистым блакітным небе. Прадказваюць яны пагоду, асабліва калі ідуць вельмі высока і паволі. Аднак калі надта душна, тады іменна іх разнавіднасць (лумуланімб) з'яўляецца пагрозлівым асяродкам раптоўнай навальніцы. Награмаджэнне такіх хмараў паказвае, што ў атмасферы наступаюць хуткія перамены, звязаныя з лівенем. У нізе растрэпанай масы хмары часта відаць вузкую цёмна-сіню яе сцяну, якая сведчыць пра тое, што набліжаецца вялікі віхорь.

Перыстыя воблакі (цырусы) ўкладваюцца тонкімі пластамі і бываюць „калматыя“. Ляцяць вельмі хутка і высока над Зямлёнай. Яны складаюцца з адных кръшталікаў лёду, нават у самыя гарачыя дні лета. Яны з'яўляюцца „авангардам“ надыходзячай навальніцы, асабліва калі прымаюць форму закручаных пасмаў валасоў або доўгіх перыстых хвастоў. Тады вядома, што раптоўная перамена наступаецца на працягу бліжэйшых 10-30 гадзін. Напрамак, у якім ідуць хмары, таксама гаворыць пра надвор'е. Калі яны ідуць з заходу, тады прадказваюць дождж. Часам можна заўважыць, як два пласты хмараў, якія знаходзяцца на розных вышынях, плывуць у розных напрамках. Гэта таксама прадказвае надыход буры.

10. Вятры. Яны таксама добрыя прадказальнікі надвор'я. Заходняя часта прыносяць дажджы, паўночна-заходняя летам — асвяжальную ахалоду, усходнія і асабліва паўднёва-ўсходнія — сонечныя, сухія дні. Калі вечер раптоўна мяняе свой напрамак, гэта абяцае дажджы і ўраганы.

11. Барометр. Добра яго мець у хаце. Аднак прадказаныя ім змены надвор'я трэба ацэньваць у супастаўленні з веючымі ў гэтым часе вятрамі. Нельга лёгкаверна ўспрымаць тое, што барометр у данай хвіліне паказвае на „дождж“, „навальніцу“ або „сонечнае надвор'е“. Калі глянеш на барометр толькі адзін раз, гэта можа ўвесці ўzman. Тут неабходна некалькіразавае назіранне, ці паказвае ён на змяншэнне ціску (дрэннае надвор'е), ці на яго павышэнне.

12. Іншыя прадказанні. Правільнасць нашых прагнозаў можа пацвердзіць і шэраг іншых назіранняў. Напрыклад, „ламанне ў касцях” у хворых рэўматызмам вельмі паказальнае. Характэрна таксама і тое, што перад бурай у сувязі з паніжэннем атмасфернага ціску вельмі востра адчуваецца розныя пахі, асабліва ў вільготных і нізкіх месцах. Адначасова шнуркі ў ботах заціскаюцца, соль на стале робіцца цяжэйшай, кручаныя валасы яшчэ больш скручваюцца, дым з каміноў сцелецца нізка, а ластаўкі лётаюць зусім над зямлёй. Шмат ёсьць такіх прызнакаў набліжаючайся змены надвор’я, якія мы можам самі адкрыць. Не трэба таксама пагарджаць народнымі прымаўкамі і прыказкамі, яны паўсталі ў выніку назіранняў атмасфэрычных з’яваў на працягу доўгіх стагоддзяў многімі пакаленнямі. Беручы ўсё гэта пад увагу, мы можам стаць цалкам добрымі метэаролагамі на прыватны наш ужытак.

(апрац. — ic)

ЗМЕСТ

Календар на 1978 год 4

Народная Польчча і Савецкая Беларусь

Кіруючая сіла сацыялістычнага будаўніцтва	29
Сельская гаспадарка Савецкай Беларусі	34
Навуковыя сувязі Беларусі. — Л. Мірачыцкі	41
Мітынг дружбы. — П. Байко	44

На ніве БГКТ

Год на ніве БГКТ	49
У рагачоўскіх самадзеўнікаў. — М. Гайдук	64
Беларускі парнас у Народнай Польшчы. — В. Швед	69
Навуковаму гуртку дванаццаць гадоў. — С. Яновіч	81
Дванаццаць год на хвалі Беластоцкага радыё. — М. Канапацкі	84

Люблю наш край

Сёння і заўтра беластоцкай сельской гаспадаркі (Інтэрв'ю з тав. С. Зялінскім — эканамічным сакратаром ВК ПАРП)	90
Хто з кім і чаму гуртуеца. — М. Самоцік	93
Вясельныя абраады ў вёсках каля Нарвы. — М. Лобач	105

З мінулага

Захавальніца гістарычных рэліквій. — Ф. Васільев	114
Кастусь Каліноўскі — патрыёт і інтэрнацыяналіст. — В. Склубоўскі	119
Ігнат Дварчанін. — А. Бергман	126
Сучасны Праметэй. — І. Дварчанін	136
Вучоба і змаганне. — Ю. Туronак	137
На пераломе. — М. Гайдук	143

На літаратурным палетку

*** — Агнія	147
З цыкла „Мы так блізка сябе“. — Н. Артымовіч	147
Сялянскія руکі. — Ю. Баена	149
*** — К. Бандарук	149
*** — А. Варскі	153
*** — Babu	153
За тваімі плячымі. — Н. Гаўрылюк	153
Абеліск. — Ю. Зубрыцкі	154
Выжэй дубовых вэршын. — І. Кірызюк	154
*** — В. Леанюк	154

Двое. — С. Раманчук	155
Памяці Грыгорыя Кунавіна. — М. Самойлік	161
Стрэмка. — А. Свісек	162
Адзінота. — В. Склубоўскі	163
Саломка. — Л. Танкевіч	167
Маці. — І. Цыбік	167
Я перарос. — М. Шаховіч	168
Дарожны арнамент. — В. Швед	168
Хвалю і кахаю. — У. Шклярук	169

Нашым спевакам

Песня родная. — Словы У. Карызны, музыка Ю. Семянікі	170
Вечаровы раздум. — Словы Л. Дайнекі, музыка Ю. Семянікі	174
Для цябе. — Словы І. Скурко, музыка Р. Буцвілоўскага	177
Пахне чабор. — Словы П. Броўкі, музыка Ю. Талескіна	181
Табе маё прызнанне. — Словы Я. Непачаловіча, музыка Ю. Семянікі	184
Мінчаначка-вяснянчка. — Словы Э. Валасевіча, музыка Р. Буцвілоўскага	187

Наша здароё

Ало! Тут твая нырка	193
Я — твой зуб	197
Твой жалудак хоча з табой пагаварыць	199

Ці заўтра будзе даждж?

Як прадбачыць надвор'е	203
Змест	207